

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ TAZE DOMATES PAZARINDA
REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ

Melike YAKUT

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARIM EKONOMİSİ

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN 2025

ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ TAZE DOMATES PAZARINDA
REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ

Melike YAKUT

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARIM EKONOMİSİ

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN 2025

ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ TAZE DOMATES PAZARINDA
REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ

Melike YAKUT

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TARIM EKONOMİSİ

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZİRAN 2025

ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ TAZE DOMATES PAZARINDA
REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ

Melike YAKUT

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 17/06/2025 tarihinde jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Süleyman KARAMAN (Danışman) [imza]

Doç. Dr. Alamettin BAYAV [imza]

Doç. Dr. Yavuz TAŞÇIOĞLU [imza]

ÖZET

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ TAZE DOMATES PAZARINDA REKABET GÜCÜNÜN ANALİZİ

Melike YAKUT

Yüksek Lisans Tezi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Süleyman KARAMAN

Haziran 2025; 114 sayfa

Bu çalışma, Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) taze domates pazarındaki rekabet gücünü analiz etmektedir. Çalışma, Türkiye’nin domates üretim kapasitesi, ihracat yapısı ve AB ile ticari ilişkilerini bütüncül bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Rekabet gücü; fiyat, kalite, verimlilik, lojistik altyapı ve AB standartlarına uyum gibi çok boyutlu değişkenler çerçevesinde incelenmiştir. Analizlerde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksi ile birlikte sektör raporları ve ticaret istatistiklerinden yararlanılmıştır. Bulgular, Türkiye’nin taze domates üretiminde güçlü bir konumda olduğunu, ancak AB pazarında Fas ve İspanya gibi rakipler karşısında istikrarlı bir rekabet avantajı sağlayamadığını ortaya koymuştur. İhracat performansındaki sınırlılıkların temel nedenleri arasında kalite standardizasyonu eksiklikleri, lojistik sorunlar ve AB’nin gıda güvenliği düzenlemelerine uyumda yaşanan güçlükler öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’nin taze domates ihracatında sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmesi için, üretimden ihracata uzanan süreçlerde kalite odaklı bir dönüşüm gerçekleştirmesi, lojistik zincirlerini güçlendirmesi ve AB pazar dinamiklerine uygun ticaret stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Çalışma, Türkiye’nin mevcut üretim potansiyelinin, hedef pazar analizine dayalı politikalarla desteklenmesi halinde, AB pazarında rekabet gücünü artırabileceğini göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELELER: Avrupa Birliği, RCA, Rekabet Gücü, Tarım Ekonomisi, Taze Domates

JÜRİ: Prof. Dr. Süleyman KARAMAN

Doç. Dr. Alamettin BAYAV

Doç. Dr. Yavuz TAŞÇIOĞLU

ABSTRACT

ANALYSIS OF TÜRKİYE’S COMPETITIVENESS IN THE EUROPEAN FRESH TOMATO MARKET

Melike YAKUT

MSc Thesis in Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Süleyman KARAMAN

June 2025; 114 pages

This thesis aims to analyse Türkiye competitiveness in the European Union fresh tomato market. This study, adopts a comprehensive perspective to examine Türkiye’s tomato production capacity, export structure, trade relations with the EU. Competitiveness is assessed through multidimensional variables such as price, quality, productivity, logistics infrastructure and compliance with EU standards. The analysis utilizes the Revealed Comparative Advantage (RCA) index along with sectoral reports and trade statistics. Findings reveal that although Türkiye holds a strong position in fresh tomato production, it fails to maintain a stable competitive advantage in the EU market, particularly against competitors such as Morocco and Spain. Key limitations in export performance include lack of quality standardization, logistics challenges, and difficulties in complying with the EU’s food safety regulations. Consequently, in order to achieve a sustainable competitive edge in fresh tomato exports, Türkiye must implement a quality-oriented transformation across the production-to-export chain, strengthen its logistics networks, and develop trade strategies aligned with EU market dynamics. The thesis concludes that if Türkiye’s current production potential is supported by target market-oriented policies, its competitiveness in the EU market can be significantly enhanced.

KEYWORDS: Agricultural Economics, Competitiveness, European Union, Fresh Tomato, RCA

COMMITTEE: Prof. Dr. Süleyman KARAMAN

Assoc. Prof. Dr. Alamettin BAYAV

Assoc. Prof. Dr. Yavuz TAŞÇIOĞLU

ÖNSÖZ

Bu tez konusunun belirlenmesinde ve araştırma sürecinin her aşamasında değerli bilgi ve tecrübeleriyle bana rehberlik eden, en önemlisi zamanını ve sabrını esirgmeden destek olan çok değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman KARAMAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde olduğu gibi, Yüksek Lisans eğitimim boyunca da yardımını ve desteğini esirgemeyen sevgili annem Fatma YAKUT'a ve kız kardeşim Merve YAKUT'a manevi desteğinden dolayı minnettarım.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bana sağladığı destek ve sunduğu imkânlar için çalışmakta olduğum Yüksel Tohum'a teşekkür ederim. İş ve akademik hayatı uyumlu bir şekilde yürütebilmem için gösterilen anlayış ve tanınan esneklik, araştırmamı daha verimli bir şekilde yürütmemi mümkün kılmıştır.

Araştırma sürecinde daima yanımda olan, iş birliği ve katkılarıyla çalışmama değer katan kıymetli ekip arkadaşlarım Ziraat Yüksek Mühendisi Mevlüt TUNCEL'e ve Ziraat Teknikeri Mehtap AKBAŞ'a özel olarak teşekkür ederim. Ayrıca, çalışma sürecinde farklı aşamalarda bilgi ve destek sağlayan meslektaşlarım Gıda Yüksek Mühendisi Selda YALÇIN AYDOĞDU, Ziraat Mühendisi Serap DEMİREZ, Mürüvvet DURMAZ, Neslihan ARDIÇ, Ramazan DEMİR ve Islah Müdürü Osman YÜKSEL'e katkılarından dolayı şükran borçluyum.

Son olarak, çalışma sürecimde bana her zaman destek olan, bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşarak katkı sunan tüm meslektaşlarıma ve dostlarıma teşekkür ederim. Saygılarımla.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
AKADEMİK BEYAN.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	x
1. GİRİŞ.....	12
2. KAYNAK TARAMASI.....	13
3. MATERYAL VE METOT.....	18
3.1 Materyal.....	18
3.2 Metot.....	18
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	20
4.1. Türkiye, Avrupa Birliği ve Dünya Taze Domates Üretimindeki Gelişmeler.....	20
4.2. Türkiye, Avrupa Birliği ve Dünya Taze Domates Dış Ticaretindeki Gelişmeler.....	28
4.3. Avrupa Birliği Taze Domates Pazarı: Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi.....	36
4.3.1. Avrupa Birliği Üye Ülkelerarası Taze Domates Ticareti.....	45
4.4. Avrupa Birliği'nin Diğer Başlıca Ülkelerle Taze domates Ticareti.....	62
4.5. Avrupa Birliği Taze Domates Pazarında Uygulanması Gereken Zorunluluklar.....	76
4.6. Taze domates Ürünlerine Yönelik İthalatçı Ülke Kalite Beklentileri.....	83
4.7. Avrupa Birliği Pazarında Taze domates Tedarik Kanalları.....	88
4.8.1. İthalatçılar.....	92
4.8.2. Avrupa Taze Domates Pazarı Bağlamında Hizmet Sağlayıcıların Süpermarket Kanalına Etkisi.....	93
4.9. Avrupa Birliği Pazarında Taze domates Fiyatlarının Güncel Durumu.....	93
4.10. Türkiye'nin AB'ye Yönelik Taze domates İhracatında Uygulanan Süreçler.....	95

4.11.1. İspanya ve Türkiye'nin Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi	101
4.11.2. Türkiye ve Fas'ın Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi	104
4.11.3. Türkiye ile Hollanda'nın Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi	105
4.11.4. Türkiye ile Belçika'nın Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi	106
4.11.5. Türkiye ile Arnavutluk'un Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi	107
4.11.6. Türkiye ile Tunus'un Rekabet Gücü Analizi.....	108
4.11.7. Türkiye ile Senegal'in Rekabet Gücü Analizi	111
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	115
6. KAYNAKLAR	117
7. EKLER.....	126
ÖZGEÇMİŞ	

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin Avrupa Birliği Taze Domates Pazarında Rekabet Gücünün Analizi” adlı bu çalışmanın, akademik kurallar ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını belirtir, bu tez çalışmasında bana ait olmayan tüm bilgilerin kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

19/06/2025

Melike YAKUT

İmzası

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

% : Yüzde

\$: Dolar

€ : Euro

& : Ve

Kısaltmalar

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BRCGS : İngiliz Perakende Konsorsiyumu Küresel Standartları (British Retail Consortium Global Standards)

EGD :Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı (European Green Deal)

Eurostat :Avrupa Birliği İstatistik Ofisi

FAO : Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization)

FSSC 22000 : Gıda Güvenliği Sistem Belgelendirmesi (Food Safety System Certification)

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

GSMH : Gayri Safi Milli Hâsıla

HS CODE : Uyumlaştırılmış Mal Tanım ve Kod Sistemi (Harmonized System Code)

IFS : Uluslararası Öne Çıkan Standartlar (International Featured Standards)

ITC : TradeMap (Uluslararası Ticaret Merkezi- International Trade Centre)

OTP : Ortak Tarım Politikası

RASFF : Gıda ve Yem için Hızlı Alarm Sistemi (Rapid Alert System for Food and Feed)

- RCA** : Karşılaştırmalı Üstünlük (Revealed Comparative Advantage)
- SIZA** : Çevre Standardı (Güney Afrika üreticileri için)
- SPRING** : Sulama ve Yeraltı Suyu Kullanımı için Sürdürülebilir Program
- TGK** : Türk Gıda Kodeksi
- TEPGE** : Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
- TÜİK** : Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4. 1. Avrupa Birliği pazarına yönelik başlıca ülkelerin taze domates arz dönemleri	23
Şekil 4. 2. Dünya taze domatesinde önemli üretici ülkeler (ton).....	26
Şekil 4. 3. Dünyanın önde gelen taze domates üreticileri.....	27
Şekil 4. 4. Türkiye'nin yıllara göre taze domates ithalat değeri (\$)	28
Şekil 4. 5. Türkiye'nin yıllara göre taze domates ihracat değeri (\$).....	29
Şekil 4. 6. Türkiye'nin taze domates ihracat miktarı (ton)	30
Şekil 4. 7. Avrupa menşeli taze domates ithalat miktarı (ton).....	35
Şekil 4. 8. Taze domates tüketimi (%).....	37
Şekil 4. 9. Avrupa Birliği'nin önde gelen taze domates tedarikçileri (\$)	44
Şekil 4. 10. İspanya'nın Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)....	50
Şekil 4. 11. Fransa'nın Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)....	53
Şekil 4. 12. Hollanda'nın Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton) 56	
Şekil 4. 13. Belçika'nın Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton)	59
Şekil 4. 14. Avrupa Birliği dışından önde gelen taze domates tedarikçileri.....	61
Şekil 4. 15. Fas'ın Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton).....	64
Şekil 4. 16. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton).....	67
Şekil 4. 17. Arnavutluk'un Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)	69
Şekil 4. 18. Tunus'un Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)	72
Şekil 4. 19. Senegal'in Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton).....	74
Şekil 4. 20. İhracat etiketleme örneği	80
Şekil 4. 21. Avrupa Birliği'nde taze domates ürünleri için nihai pazar segmentleri.....	88
Şekil 4. 22. Taze domates için Avrupa pazar kanalları.....	90
Şekil 4. 23. Avrupa Birliği taze domates ve bildirim alınan ürünlerin ihracatı	95
Şekil 4. 24. 2005-2023 Taze domates ihracatı (%) ve (2005-2023 yılları arasında toplam gıda ihracatı HS 1-24) (%)	113

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4. 1 Türkiye’de taze domates üretim, ekim ve verim durumu.....	19
Çizelge 4. 2.Türkiye’de illerin taze domates ekim alanları (ha).....	20
Çizelge 4. 3.Türkiye’de illerin taze domates üretim miktarları (bin ton)	21
Çizelge 4. 4.Türkiye taze domates yeterlilik derecesi	21
Çizelge 4. 5. Avrupa Birliği (28) taze domates üretim miktarı (ton).....	25
Çizelge 4. 6. Dünya taze domates ihracatında önde gelen ülkeler (ton).....	29
Çizelge 4. 7. Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ithalat değeri (\$)	32
Çizelge 4. 8. Taze domates ithalatında Avrupa Birliği ülkelerinin ithalat oranlarındaki büyüme hızı.....	34
Çizelge 4. 9. Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ihracat değeri (\$)	47
Çizelge 4. 10. Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ithalat büyüme hızı (\$)	48
Çizelge 4. 11. Avrupalı olmayan taze domates tedarikçileri için uygulanan asgari tarife koşulları	77
Çizelge 4. 12. Avrupa'da taze domates için gösterge niteliğindeki fiyat dağılımı (EU/kg)	93
Çizelge 4. 13.Avrupa Birliği’nden geriye dönen taze domates bildirimleri (2020-2024)	98
Çizelge 4. 14.Avrupa Birliği’ne taze domates ihracatı yapan ülkelerin rekabet gücü analizi.....	100

1. GİRİŞ

Tarım sektörü; ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, gıda güvenliği ve kırsal istihdam açısından ülkeler için stratejik öneme sahip olup, dış ticaret performansı üzerinden küresel rekabet gücünün de bir göstergesi haline gelmiştir. Bu bağlamda yaş meyve ve sebze ticareti, ülkelerin üretim kapasitesi, iklim avantajları, lojistik altyapısı ve uyguladığı politikalarla doğrudan ilişkilidir.

Domates hem taze hem de işlenmiş formda değerlendirilmesi sayesinde dünya genelinde yüksek ticaret hacmine sahip temel tarım ürünlerinden biridir. Türkiye, 2022 yılı itibarıyla yaklaşık 13 milyon tonluk üretimiyle dünyanın en büyük üçüncü taze domates üreticisi konumundadır (FAO, 2025). Bu üretim, örtü altı teknolojiler ve artan verimlilik sayesinde yıl boyunca kesintisiz devam edebilmekte, özellikle kış aylarında dış pazarlara tedarik imkânı yaratmaktadır.

Avrupa Birliği (AB), yüksek nüfusu ve ithalat düzeyi ile dünya taze domates pazarında merkezî bir konuma sahiptir. Türkiye'nin AB'ye olan coğrafi yakınlığı, üretim esnekliği ve iklimsel avantajları sayesinde bu pazarda önemli bir tedarikçi olma potansiyeli bulunmaktadır. Ancak, kalite standartları, gıda güvenliği düzenlemeleri, fitosaniter kontroller ve rakip ülkelerle yaşanan yoğun rekabet, Türkiye'nin bu pazardaki konumunu zaman zaman zayıflatabilmektedir.

Türkiye'nin taze domates ihracatında rekabet gücünün değerlendirilmesi hem mevcut potansiyelin doğru yönetilmesi hem de uluslararası pazarlarda sürdürülebilir bir konum elde edilebilmesi açısından önemlidir. Bu kapsamda, rekabet gücünün analizinde fiyat, kalite, üretim verimliliği, lojistik altyapı, tarife dışı engeller gibi çok boyutlu kriterlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin Avrupa Birliği taze domates pazarındaki rekabet gücünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin üretim potansiyeli, dış ticaret yapısı ve AB pazarındaki konumu değerlendirilmiş; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) endeksi ile rekabet avantajı ölçülmüştür. Çalışma, elde edilen bulgular doğrultusunda Türkiye'nin ihracat stratejilerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik öneriler sunarak, literatüre hem veri temelli hem de stratejik bakış açısı sağlayan katkı sunmayı hedeflemektedir.

2. KAYNAK TARAMASI

Konuyla ilgili daha önceden yapılmış çalışmalarını belirlemek için kitap, makale, rapor ve dergi gibi çeşitli yayınlarda periyodik aramalar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, İspanyolca ve İngilizce dahil olmak üzere çeşitli dillerde elektronik ortamda arama motorları kullanılarak kapsamlı taramalar yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda, aşağıda belirtilen çalışmalar ortaya çıkmıştır.

Yayın Yılı	2008
Yazar	Mustafa ÇELTİKÇİ
Arş. Adı	Antalya İlinde Domates Üretim ve Pazar Analizi
Bulgular	<p>Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki domates piyasasının pazarlama sürecini ve toptancı hal sistemini incelemektir. Türkiye, dünyada önemli bir domates üreticisi olup, sebze ihracatında büyük bir paya sahip olmakta ve domates, ihracatın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Çalışmanın odaklandığı bölgeler olan Antalya ve Kumluca örnek alınarak, domatesin üretimden nihai tüketime kadar olan pazarlama aşamalarındaki sorunları tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmada, domates sektöründeki üretim ve dış ticaret trendlerini, arz haritasını, fiyatlardaki mevsimsellik ve dalgalanmaları inceleyerek pazarlama marjları ve maliyet yapılarını analiz etmek hedeflenmektedir. Ayrıca, domatesin üreticiden tüketiciye kadar olan yolculuğundaki fiyat oluşumunu ve pazarlama marjlarını hesaplayarak, maliyetlerin düşürülmesi ve pazarlama hizmetlerinin iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.</p>
Yayın Yılı	2011
Yazar	Yaman KOÇ
Arş. Adı	Ticari İstihbarat ve Çağdaş İhracatın Stratejisi
Bulgular	<p>Sürdürülebilir ihracat performansına sahip olmak için yaşamın her alanında olduğu gibi bilgi kullanımı alışkanlığına sahip olmak gerekmektedir. Sahip olunan bilgi dönüştürülerek özgün-işlevsel (operasyonel) hale getirildiğinde teknik bilgi halini almakta ve bu yönüyle istihbari bir içeriğe kavuşmaktadır. Para kazanarak ayakta kalmak amacına odaklı ticaret sektöründe ticari bilgi kullanmanın artık yeterli olmadığı ticari istihbarata sahip olan firmaların rekabet gücünün artabileceği ve bunun da çağdaş ihracat stratejisinin temeli olduğu anlaşılmaktadır.</p>

Yayın Yılı	2016
Yazar	Güçgeldi BASHİMOV
Arş. Adı	Türkiye'nin Domates İhracat Performansı ve Rekabet Gücü
Bulgular	Türkiye'nin domates ihracatının, 1995-2014 yılları arasında güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğu bildirilmiştir. Rusya, en büyük pazar olmasına rağmen, son yıllarda Avrupa pazarındaki payı artmıştır. Ancak hem AKÜ hem de RXA indekslerinde gözlemlenen gerileme, Türkiye'nin rekabet gücünün zayıfladığını göstermektedir. Bu durum, üretim maliyetlerinin artması ve bazı ülkelerin daha agresif stratejiler izlemesiyle açıklanabilir. Türkiye, bu zorluklarla başa çıkabilmek için verimliliği artırmalı ve ihracat stratejilerini güncellemelidir.

Yayın Yılı	2017
Yazar	Jaime De Pablo-Valenciano, Miguel A. Giacinti-Battistuzzi, Valentín Tassile ve Tomás García-Azcárate
Arş. Adı	Changes in the business model for Spanish fresh tomato trade
Bulgular	Bu çalışma, İspanya'nın Almería Şehrindeki taze domates ticaretindeki değişiklikler, sektördeki büyük şirketlerin daha hızlı uyum sağladığını, küçük firmaların ise bu değişimlere daha zor adapte olduğunu gösteriyor. Ticaret stratejilerindeki değişiklikler, özellikle büyük firmalar tarafından gerçekleştirilen yeniliklerle sağlanmıştır. Bu durum, sektördeki yoğunlaşmanın büyük ölçüde büyük oyuncular tarafından şekillendirildiğini, küçük firmaların ise bu değişimlere ayak uydurmakta zorlandığını ortaya koyuyor. Ayrıca, ihracatçı sayısındaki artış, sektörde bir çeşitlenme yaşandığını ancak bu değişimlerin tüm sektörde büyük etkiler yaratmadığını göstermektedir. Genel olarak, Almería'nın taze domates ticareti, büyük firmaların stratejik değişikliklerle rekabet gücüne uyum sağladığı, ancak küçük firmaların bu süreçte daha fazla zorluk yaşadığı bir yapıya sahiptir.

Yayın Yılı	2018
Yazar	İsmail GÜVENÇ
Arş. Adı	Türkiye'de Domates Üretimi, Dış Ticareti ve Rekabet Gücü
Bulgular	Türkiye, toplam sebze üretiminde önemli bir konumda olup, 2017 verilerine göre bu üretimin yaklaşık %40-45'ini domates oluşturmaktadır. Dünya domates üretiminin %7.2'sini gerçekleştiren

	<p>Türkiye, büyük bir üretim kapasitesine sahiptir. Domates üretiminin büyük kısmı açık alanda yapılırken, örtü altı üretim de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, Türkiye'nin toplam sebze üretiminin yalnızca %4'ü ihracata yönlendirilmektedir, bu da üretim potansiyelinin büyük bir kısmının iç pazarda kaldığını göstermektedir.</p> <p>Türkiye, domates ihracatında rekabet gücüne sahip olmasına rağmen, dış pazar payını artırabilmek için üretim verimliliğini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmeli, pazarlama ve dağıtım kanallarını daha etkin kullanmalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin domates üretiminde sağladığı avantajları daha etkili bir şekilde dışa yansıtması gerekmektedir.</p>
Yayın Yılı	2021
Yazar	Merve BOZDEMİR, Zeki BAYRAMOĞLU, Zuhal KARAKAYACI, Kemalettin AĞIZAN, Süheyla AĞIZAN
Arş. Adı	Domates Pazarlama Kanalları ve Pazar Marjının Belirlenmesi
Bulgular	<p>Bu çalışma, Türkiye'deki domates pazarlama süreçlerini ve aktörlerin pazar marjlarını inceledi. Yapılan değer zinciri analizi, toptancı hallerinde marjların genelde sabit kalırken, perakende satışlarda marketlerin marjlarının daha değişken olduğunu ortaya koydu. Özellikle marketler, fiyat dalgalanması ve yüksek marjlarla en fazla kâr sağlayan aktörler olarak öne çıkıyor. Çalışma, her aktörün fiyatlandırma stratejilerinin masraflarla dengelenmesini inceleyerek, etkin bir fiyatlandırma yaklaşımı için öneriler sunuyor. Bu analiz, pazardaki fiyat hareketliliklerini ve aktörlerin maliyet yapılarının önemini vurguluyor.</p>
Yayın Yılı	2021
Yazar	María de las Mercedes Capobianco-Uriarte, Juan Aparicio, Jaime De Pablo-Valenciano, María del Pilar Casado-Belmonte
Arş. Adı	The European tomato market. An approach by export competitiveness maps
Bulgular	<p>Bu çalışma, Avrupa Birliği bağlamında Türkiye'nin domates ihracatının rekabetçiliğini incelemekte ve mevcut araştırma yaklaşımlarından farklı olarak, hedef pazarları daha detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Çoğu çalışmanın sadece rakip ülkeler ve arz odaklı analizler sunduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışma Avrupa'daki ana müşteri pazarlarını farklı talep dinamikleri çerçevesinde değerlendirerek, daha derinlemesine bir analiz</p>

sağlamaktadır. Sabit Pazar Payı yöntemi kullanılarak hem genel hem de özel rekabet gücü ayrımı yapılmış, ayrıca 2007-2008 dünya krizinin Avrupa domates pazarına olan etkisi gözlemlenmiştir.

Çalışmanın önemli bir katkısı, Avrupa'daki her müşteri pazarında ana rakiplerin profil değişikliklerini daha ayrıntılı şekilde incelemesi ve bununla birlikte, rekabet gücünün görsel bir şekilde haritalanmasını sağlamasıdır. Sonuçlar, İspanya ve Belçika'nın Avrupa pazarlarında rekabetçi olmak için güçlü adaylar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Türkiye'nin rekabet gücünü artırmak için özellikle bu ülkelere yönelik stratejilerini gözden geçirmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Yayın Yılı	2021
Yazar	Alamettin BAYAV, Melike ÇETİNBAŞ
Arş. Adı	Türkiye Şeftali-Nektarin Üretimi ve Dış Ticareti: Mevcut Durum, Öngörüler ve Rekabet Gücü Analizi
Bulgular	Bu çalışmada, 2010-2019 yılları arasındaki veriler ışığında dünya ve Türkiye şeftali-nektarin (<i>Prunus persica</i> L.) üretim ve ticaretindeki değişiklikler analiz edilmiştir. Türkiye'nin gelecekteki üretim ve ihracat miktarları Box-Jenkins metodolojisiyle geliştirilen ARIMA modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Üretimde en uygun model ARIMA (1,1,0), ihracatta ise ARIMA (0,1,2) olarak belirlenmiştir. 2023 yılına ait tahminler, Türkiye'nin üretim miktarının 893.575 ton, ihracatının ise 157.343 ton olacağını göstermektedir. Rekabet gücü analizi için Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi ve Vollrath'ın farklı ticaret avantajı endeksleri kullanılmıştır. Çalışma, Türkiye'nin şeftali-nektarin ihracatında karşılaştırmalı üstünlük elde ettiğini ve İspanya, Özbekistan, Yunanistan, Ürdün ve Şili gibi ülkelerin de bu üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin rekabet gücünü sürdürebilmesi için mevcut pazarları korumanın yanı sıra, yeni pazarlar bulma çabalarının artırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Yayın Yılı	2024
Yazar	Yaman Koç
Arş. Adı	Hedef Pazar Navigasyonu ile Nokta Atışı İhracat
Bulgular	Bu kitabın yazılma amacı: Bir şirket için en önemli mesele, içinde bulunduğu an itibarıyla, kendi ürünleri için doğru hedef pazarı seçmektir. "Daha önce hiç ihracat yapmamış bir şirket açısından

bakıldığı zaman şirket gücünü ilk olarak hangi ülkeye yoğunlaştırırsa kolay ve kârlı olarak gerçekleştirir.” hedefi doğrultusunda hangi yolları izlemesi gerektiği ile ilgili bir çalışma oluşturmaktır.

Yayın Yılı 2024

Yazar Bektaş KADAKOĞLU, Alamettin BAYAV, Bahri KARLI

Arş. Adı Vişnede Küresel Rekabet Gücü ve Türkiye'nin Üretim Projeksiyonu

Bulgular

Bu çalışma, Türkiye'nin vişne üretiminin geleceğini tahmin etmek ve vişne ihracatındaki rekabet gücünü analiz etmek amacıyla yapılmıştır. Türkiye, dünya vişne üretiminde önemli bir konumda olsa da üretim miktarı bakımından diğer sert çekirdekli meyveler arasında beşinci sırada yer almaktadır. Gelecek yıllar için üretim tahmini, Box-Jenkins ARIMA (1,1,0) modeli kullanılarak 2024-2026 döneminde ortalama 205,459 ton olarak öngörülmüştür. Rekabet gücü analizinde kullanılan üç farklı indeks (RCA, RXA, RSCA), Türkiye'nin vişne sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmadığını ve rekabetçi dezavantajı olduğunu göstermektedir. RCA ve RXA indeksleri için ortalama değer 0.36, RSCA için ise 0.627 olarak hesaplanmış, bu da Türkiye'nin vişne ihracatında uluslararası rekabet gücünün zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, Türkiye'nin vişne sektöründe daha fazla rekabet avantajı sağlamak için stratejik adımlar atması gerektiğini işaret etmektedir.

3. MATERİYAL VE METOT

3.1 Materyal

Bu araştırmada, 2010–2023 yılları arasındaki taze domates ihracatına ilişkin istatistik veri kullanılmıştır. Ürün sınıflaması, Uyumlaştırılmış Sistem (HS Code) kapsamında 0702 koduyla tanımlanan ‘‘taze domates’’ ürününü kapsamaktadır. Ayrıca, HS kodları 1 ile 24 arasında yer alan diğer tarım ürünlerine ilişkin istatistiklerden de yararlanılmıştır.

Taze domates üretimi ve dış ticarete ilişkin veriler; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Uluslararası Ticaret Merkezi (Trademap) istatistik veri tabanlarından elde edilmiştir. Bu kaynaklardan alınan veriler, Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarındaki taze domates ihracatı ve rekabet gücünün analizinde kullanılmıştır.

3.2 Metot

Türkiye'nin taze domates üretimi, ihracat performansı ve Avrupa Birliği pazarındaki konumu, başlıca rakip ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yönelik ihracatındaki rekabet gücünü değerlendirmek amacıyla Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (Revealed Comparative Advantage – RCA) endeksi kullanılmıştır.

RCA endeksi, Balassa (1965) tarafından geliştirilmiş olup, bir ülkenin belirli bir ürün grubundaki ihracat payını dünya genelindeki ortalama ihracat payı ile kıyaslayarak o ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını göstermektedir. RCA değerinin 1'in üzerinde olması, ülkenin ilgili üründe rekabet avantajına sahip olduğunu; 1'in altında olması ise rekabet dezavantajını işaret etmektedir.

RCA endeksi; sektörel rekabet gücünün ölçülmesinde, dış ticaret stratejilerinin yönlendirilmesinde ve ülke bazlı karşılaştırmalı değerlendirmelerin yapılmasında etkin bir araç olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Nitekim Ahmad ve Kalim (2013), endeksin uluslararası tarım ticareti analizlerinde karar destek aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koyarken; Bashimov (2016) ve Uriarte (2017) gibi araştırmacılar da meyve-sebze sektörüne yönelik çalışmalarında bu yönteme yer vermiştir.

Balassa tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (AKÜ) endeksi aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmaktadır:

$$RCA_{ij} = \left(\frac{x_{ij}}{x_j} \right) \div \left(\frac{x_{iw}}{x_w} \right)$$

Burada;

RCA_{ij} : Ülke j'nin ürün i için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi,

x_{ij} : Ülke j'nin ürün i ihracat değeri,

X_j : Ülke j'nin toplam tarım ürünleri ihracat değeri,

X_{iw} : Dünya'nın AB'ye i ürünü toplam ihracat değerini,

X_w : Dünya genelindeki AB'ye toplam tarım ürünleri ihracat değerini ifade etmektedir.

AKÜ endeksi, 1'den büyük olduğunda ilgili ülkenin ürün bazında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu, 1'den küçük olduğunda ise karşılaştırmalı dezavantaj yaşadığını göstermektedir. (Vlachos, 2001; Havrila).

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Türkiye, Avrupa Birliği ve Dünya Taze Domates Üretimindeki Gelişmeler

Türkiye’deki taze domates üretimi, ekim alanı ve verimlilikteki değişimler, tarımsal üretimin verimliliğinde önemli bir artışı ortaya koymaktadır. 1970’lerden itibaren ekim alanı artarken, özellikle 2000’li yılların başında zirve yapmış ve ardından 2015’lerden itibaren azalmaya başlamıştır. Ancak, üretim sürekli bir artış göstermiş ve 2022 yılında 13 milyon ton seviyesine ulaşmıştır. Bu artış, ekim alanındaki daralmaya rağmen, verimlilikteki büyük iyileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1970’de hektar başına 24,1 ton olan verim, 2022’ye gelindiğinde 82,2 tona çıkmıştır. Bu da tarımda daha verimli yöntemler ve teknolojilerin uygulanmasının etkisiyle mümkün olmuştur. Ekim alanındaki azalmaya rağmen, verimlilikteki artış, Türkiye’nin taze domates üretimindeki sürdürülebilirliği ve rekabet gücünü artıran önemli bir faktördür (Çizelge 4.1).

Çizelge 4. 1 Türkiye’de taze domates üretim, ekim ve verim durumu

Yıllar	Ekim Alanı (Bin Ha)	Üretim (Bin Ton)	Verim (Ton Ha)
1970	75	1.810	24,1
1975	100	2.300	23,0
1980	108	3.550	32,9
1985	134	4.900	36,6
1990	159	6.000	37,7
1995	182	7.250	39,7
2000	208	8.890	42,6
2005	201	10.050	49,9
2010	179	10.052	56,1
2015	193	12.615	65,3
2020	174	13.204	75,8
2021	165	13.095	79,3
2022	158	13.000	82,2
2023	166	13.300	80,1

Kaynak: FAO, 2025

Çizelge 4.2, Türkiye’deki illerin taze domates ekim alanlarını 2018-2022 yılları arasında göstermektedir. Verilere göre, Türkiye’deki taze domates ekim alanlarında genel olarak bazı yıllar arasında azalma ve artışlar gözlemlenmiştir. Antalya, Bursa ve Manisa illeri, en yüksek taze domates ekim alanlarına sahip iller olarak öne çıkmaktadır. Bu iller, yıllık 17 bin ile 19 bin hektar arasında değişen ekim alanlarıyla Türkiye genelinde büyük bir paya sahiptir. Özellikle Manisa ilinde, 2020 yılı itibarıyla ekim alanlarında önemli bir artış yaşanmışken, 2022 yılı itibarıyla bu artış duraklamış ve bir azalma başlamıştır. Konya ilindeki ekim alanlarında ise 2020 yılında başlayan artış, 2022 yılına kadar devam etmiş ve 10.906 bin hektara ulaşmıştır. Bunun yanında, Mersin, Balıkesir ve Muğla illerinde 2020 yılı itibarıyla ekim alanlarında belirgin bir azalma yaşanmıştır, özellikle Mersin ilinde bu azalma 2021’den sonra daha belirgin hale gelmiştir.

Diğer iller kategorisinde yer alan iller, toplamda büyük bir ekim alanına sahip olup, Türkiye genelinde taze domates üretiminin yalnızca birkaç büyük il ile sınırlı olmadığını göstermektedir. Bu, taze domates üretiminin birçok farklı bölgede yaygın olarak gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Ancak, 2022 yılı itibarıyla bu iller arasındaki toplam ekim alanında bir azalma eğilimi gözlemlenmiştir. Şanlıurfa ilinde de 2018 yılında yüksek olan taze domates ekim alanları, 2022 yılı itibarıyla ciddi bir düşüş göstermiştir. Bu durum, pazar koşulları, iklimsel değişiklikler veya diğer tarımsal faaliyetlerin etkisiyle ilgili değişimler ve bölgedeki üretim stratejilerindeki farklılıklar ile açıklanabilir.

Türkiye genelindeki toplam taze domates ekim alanı 2022 yılı itibarıyla 158.719 hektara ulaşmış olup, bu da Türkiye'nin taze domates üretiminin yüksek bir seviyede devam ettiğini, ancak bazı bölgelerde ekim alanlarının daraldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Türkiye'nin taze domates üretiminde güçlü iller bulunmakla birlikte, bazı illerde üretim alanlarının azaldığını göstermektedir.

Çizelge 4. 2. Türkiye'de illerin taze domates ekim alanları (ha)

İller	2018	2019	2020	2021	2022
Antalya	19.842	19.692	18.598	19.379	17.094
Bursa	16.477	17.492	17.647	15.860	16.119
Manisa	11.722	12.457	14.818	13.167	11.579
Konya	4.613	5.364	8.188	7.881	10.906
İzmir	12.400	12.659	14.576	12.892	10.056
Çanakkale	7.868	8.232	8.538	7.668	7.620
Mersin	9.336	9.877	8.427	7.829	7.396
Balıkesir	6.429	6.703	6.711	5.679	5.684
Muğla	6.231	6.200	5.044	4.938	4.514
Şanlıurfa	8.584	6.150	3.844	3.913	4.315
Diğer	65.982	68.595	68.046	65.999	63.436
Türkiye	169.484	173.421	174.437	165.205	158.719

Kaynak: TÜİK, 2024

Çizelge 4.3'te Türkiye'nin 2018-2022 yılları arasındaki iller bazında taze domates üretim miktarları incelenmiştir. Antalya, 2021'de 2.800.000 tonla en büyük üretici olmaya devam ederken, 2022'de 2.549.000 tona gerilemiştir. Bursa 2022'de 1.431.000 tonla artış göstermiştir, ancak Manisa 2020'deki 1.124.000 tonluk üretimi ardından 2022'de 985.000 tona düşmüştür. İzmir, Mersin ve Muğla gibi illerde üretim azalırken, Konya 2020'den itibaren artış göstererek 2022'de 850.000 tona ulaşmıştır. Çanakkale ve Balıkesir'de ise üretim sabit seyretmiştir. "Diğer" iller 2022'de 3.547.000 ton üretimle önemli bir paya sahiptir. Türkiye genelinde 2018'de 12.150.000 ton olan üretim, 2022'de 13.000.000 tona yükselmiştir.

Çizelge 4. 3. Türkiye’de illerin taze domates üretim miktarları (bin ton)

İller	2018	2019	2020	2021	2022
Antalya	2.509	2.529	2.571	2.800	2.549
Bursa	1.362	1.492	1.335	1.349	1.431
Manisa	856	922	1.124	1.099	985
İzmir	947	1.014	1.092	1.022	855
Mersin	924	1.039	930	886	854
Konya	249	303	552	542	850
Çanakkale	583	605	627	581	612
Muğla	676	701	660	628	553
Balıkesir	420	445	486	417	512
Burdur	147	181	197	207	252
Diğer	3.477	3.611	3.630	3.564	3.547
Türkiye	12.150	12.842	13.204	13.095	13.000

Kaynak: TÜİK, 2023

Çizelge 4.4, Türkiye’deki taze domates üretimiyle ilgili olarak 2017/18 ile 2021/22 dönemleri arasındaki yurt içi kullanım, insan tüketimi, kayıplar, kişi başına tüketim ve yeterlilik derecesi verilerini ortaya koymaktadır. Veriler incelendiğinde, söz konusu dönemde yurt içi kullanım miktarında dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. 2017/18 döneminde 11,1 milyon ton olan yurt içi kullanım, 2021/22 döneminde 10,2 milyon tona gerilemiştir. Benzer şekilde, insan tüketimi de azalma eğilimi göstermiş; 2017/18’de 9,4 milyon ton olan tüketim, 2021/22’de 8,7 milyon tona düşmüştür. Kayıplar ise nispeten sabit bir seyir izlemiş, 2017/18’de 1,7 milyon ton iken, 2021/22’de 1,5 milyon tona gerilemiştir.

Kişi başına taze domates tüketimi de aynı dönemde azalma göstermiştir. 2017/18 döneminde kişi başına 116,9 kg olan tüketim, 2021/22’de 102,6 kg’a düşerek önemli bir gerilemeyi işaret etmektedir. Bu durum, Türkiye’de kişi başına domates tüketiminin azaldığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık, yeterlilik derecesi dönem boyunca sürekli artış göstermiştir. 2017/18’de %110,7 olan yeterlilik oranı, 2021/22 itibarıyla %123,7’ye ulaşmıştır.

Çizelge 4. 4. Türkiye taze domates yeterlilik derecesi

	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22
Yurt içi kullanım (bin ton)	11.109	10.604	11.190	10.890	10.220
İnsan tüketimi (bin ton)	9.443	9.014	9.511	9.256	8.687
Kayıplar (bin ton)	1.666	1.591	1.678	1.633	1.533
Kişi başına tüketim (kg)	116,9	109,9	114,4	110,7	102,6
Yeterlilik derecesi (%)	110,7	110,6	110,7	117,0	123,7

Kaynak: TÜİK, 2024

Avrupa Birliği taze domates üretimindeki gelişmeler: Avrupa Birliği'nde sürekli taze domates arzı vardır. Avrupa Birliği'nde yaz ayları boyunca (yaklaşık Haziran-Eylül) tüketilen taze domateslerin çoğu yerli üretimdir. Bu dönemde Orta, Güney ve Doğu Avrupa Birliği'ndeki üretim neredeyse kendi kendine yetmektedir ve ithalat minimum düzeydedir. Yaz döneminde özellikle Benelux ülkeleri, Belçika, Hollanda ve Fransa gibi ülkeler kendi üretimleri ile pazardaki talebi karşılamakta ve ithalat seviyeleri minimum düzeye inmektedir. Bu dönemde Avrupa Birliği'nde tüketilen taze domateslerin büyük bir kısmı yerli üretimden sağlanmaktadır. Ancak kış aylarında (Ekim-Mayıs) taze domateslerin çoğu İspanya tarafından tedarik edilmekte veya Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden ithal edilmektedir. Avrupa Birliği'ne ihracat yapmak isteyen ülkelerden tedarikçiler tekliflerini kış satışlarına odaklamalı ve İspanya, Fas ve Türkiye'nin rekabetini anlamalıdır (Agrowy, 2022).

Kış aylarında (Ekim-Mayıs) ise Avrupa Birliği ülkelerinde taze domates üretiminin azalmasıyla birlikte ithalat gereksinimi artmaktadır. Özellikle İspanya, Ocak-Mayıs ve Eylül-Aralık dönemlerinde yüksek arz kapasitesi ile Avrupa Birliği'nin ana tedarikçisi konumundadır. Bunun yanı sıra Fas ve Türkiye gibi Avrupa Birliği dışındaki ülkeler de kış döneminde Avrupa Birliği'ne önemli ölçüde taze domates tedarik etmektedir. Türkiye'nin kış sezonunda tedarikçi olarak öne çıkması, örtü altı üretim teknolojilerindeki gelişmeler ve yıl boyunca üretim yapabilme kapasitesi ile ilişkilidir. Şekil 4.1'de Türkiye'nin, Ocak-Mayıs ve Ekim-Aralık aylarında aktif bir şekilde Avrupa Birliği pazarında yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Türkiye için özellikle kış dönemlerinde ihracat fırsatlarının arttığını göstermektedir.

Fas'ın da kış ve ilkbahar aylarında yüksek arz sağlayarak Avrupa Birliği pazarında etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Tunus ise sınırlı bir tedarik dönemi ile daha küçük bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Senegal ve Arnavutluk gibi ülkeler ise yalnızca belirli dönemlerde Avrupa Birliği'ne taze domates tedarik etmekte, yılın geri kalanında pazarda düşük seviyelerde temsil edilmektedir. Hollanda ve Belçika gibi ülkelerin yaz aylarında yüksek üretim gerçekleştirerek, kış aylarında ise transit ihracat yoluyla pazar varlıklarını sürdürdükleri dikkat çekmektedir. Özellikle Hollanda, Avrupa Birliği içinde hem üretici hem de dağıtıcı ülke konumundadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği'nde taze domates arzı mevsimsel olarak büyük dalgalanmalar göstermektedir. Yaz aylarında yerli üretimin, kış aylarında ise ithalata dayalı tedarikin ön plana çıktığı görülmektedir. Kış sezonunda ortaya çıkan arz açığı, İspanya, Fas ve Türkiye gibi ülkeler için önemli ihracat fırsatları yaratmaktadır. Türkiye'nin, kış döneminde Avrupa Birliği pazarına yönelik taze domates ihracatını artırma potansiyeli yüksek olmakla birlikte, rekabetçi fiyatlar, kalite standartlarına uyum ve lojistik avantajlar bakımından İspanya ve Fas gibi güçlü rakiplerle yarışması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin tedarik sürekliliğini sağlaması, ürün kalitesini artırması ve pazarlama stratejilerini geliştirmesi, Avrupa Birliği pazarındaki payını artırabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Para Dergi, 2022).

	Oca	Şub	Mar	Nis	May	Haz	Tem	Ağu	Eyl	Eki	Kas	Ara
İspanya												
Benelux												
Belçika												
Hollanda												
Fransa												
Fas												
Türkiye												
Tunus												
Senegal												
Arnavutluk												

Gösterge
Yüksek sezon
Düşük sezon
Çoğunlukla yeniden ihracat
Avrupa Birliği tedarikçiler
Avrupa Birliği dışından tedarikçiler

Şekil 4. 1. Avrupa Birliği pazarına yönelik başlıca ülkelerin taze domates arz dönemleri

Kaynak: Autentika Global, 2023

Avrupa Birliği'ndeki taze domates üretimi yüksek üretim maliyetleri nedeniyle azalıyor. Bu durum Avrupa Birliği'nden olmayan tedarikçiler için fırsatlar yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere gelen tedarikçiler için fırsatlar, özellikle Avrupa Birliği'nde kış aylarında Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi büyük pazarlarda bulunabilir. Yeni tedarikçiler İspanya ve Fas'tan gelen üreticilerle rekabet edebilmelidir. Sert dokulu tatlı taze domatesler, koyu renkli nervürlü taze domatesler, kokteyl taze domatesleri, erik kiraz ve geleneksel tatlı çeşitleri popülerdir (Fernsby, C. 2023).

Avrupa Birliği'nin taze domates üretim (ton) miktarı Çizelge 4.5'de gösterilmiştir. Örneğin İtalya, Avrupa Birliği'nin en büyük taze domates üreticisi olarak dikkat çekiyor. 2010-2023 yılları arasında taze domates üretim miktarları çok yüksek seviyelerde kalmıştır. 2010'dan itibaren üretimde dalgalanma olsa da 2015-2021 yılları arasında üretim miktarları yüksek seviyelerde seyretmiş ve 2023'te de yaklaşık 6 milyon ton civarında kalmıştır. İtalya, Akdeniz iklimi ve geniş tarım arazileri ile taze domates üretimi konusunda önemli bir ülkedir.

İspanya da önemli bir taze domates üreticisi. 2010-2014 yılları arasında yüksek üretim gösteren İspanya, sonrasında dalgalı bir eğilim izlemiştir. 2019'dan 2023'e kadar özellikle üretimde ciddi azalmalar görülmüştür. Fransa'da taze domates üretimi, 2010-2014 yılları arasında istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Ancak sonrasında düşüş göstermiş, 2023 yılında üretim azalmıştır.

Almanya'da taze domates üretimi 2010-2023 yılları arasında dalgalanmış ve genel olarak 2020'deki küçük bir düşüş haricinde artış göstermiştir. Almanya'nın taze domates üretiminde büyük bir artış gözlemlenmemiş olsa da 2023'te üretim hala oldukça yüksektir. Polonya'nın taze domates üretimi, 2010'dan 2023'e kadar artan bir eğilim izliyor. 2022'deki hafif azalmayı dışında, Polonya son yıllarda daha fazla taze domates üretmeye başlamış ve bu artış 2023 yılına kadar devam etmiştir.

Romanya'nın üretimi 2010-2017 yılları arasında dalgalanırken, 2020'den itibaren sürekli bir azalma gösteriyor. Yunanistan ise 2010-2015 yılları arasında yüksek üretim değerleri sergilemiş ancak sonrasında bir düşüş yaşanmıştır. Hollanda'da taze domates üretimi yıllık bazda sabit bir düzeyde kalmış, ancak 2022 ve 2023'te üretim azalmıştır. Hollanda'nın taze domates üretimi, seracılık ve teknolojiyle desteklenen yüksek verimli üretim süreçleriyle tanınır.

Macaristan, Polonya ve Bulgaristan'da, 2010'dan 2023'e kadar üretimde artış gözlemleniyor. Bu artışlar, bu ülkelerdeki tarım sektöründeki gelişmeleri, daha fazla yatırım ve verimlilik artışını gösterebilir. İrlanda ve Estonya'da taze domates üretimi çok düşük seviyelerde kalmış ve özellikle Estonya'da 2020'den sonra ciddi bir düşüş yaşanmıştır. İrlanda'da ise üretim genellikle sabit kalmıştır.

Romanya, Yunanistan ve İspanya'da son yıllarda taze domates üretiminde ciddi azalmalar yaşamıştır. 2010-2014 yılları arasında yüksek üretim gösteren İspanya ve Yunanistan, sonrasında üretimde azalma yaşamıştır. Fransa ve Polonya'da üretim zaman zaman azalmış ve genel olarak 2022-2023 yıllarında belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. Polonya'da 2022'deki azalma dışında, genel olarak artış var ancak Fransa'daki azalma daha belirgindir.

İtalya ve İspanya; Avrupa Birliği'ndeki taze domates üretiminde önemli bir paya sahip olan bu ülkeler, yüksek üretim kapasitesine sahip olsalar da son yıllarda çeşitli çevresel ve ekonomik faktörlerle zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak İtalya hala üretimde lider konumdadır. Polonya ve Macaristan; son yıllarda üretimlerini artırmış ve tarım sektörlerinde gelişim göstermiştir.

Çizelge 4. 5. Avrupa Birliği (28) taze domates üretim miktarı (ton)

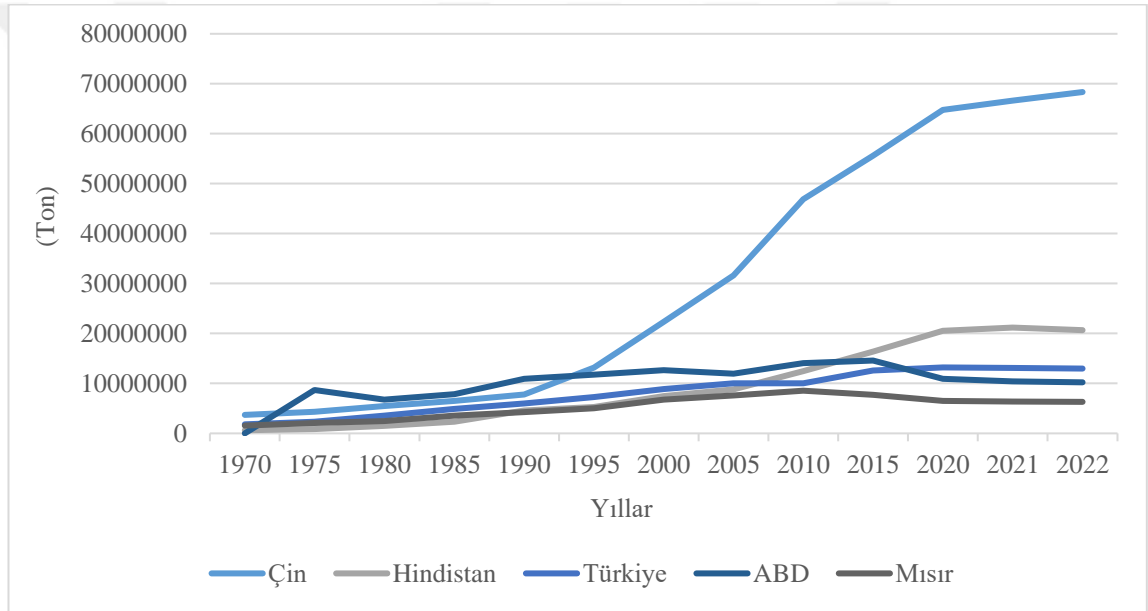
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Almanya	73.285	76.718	61.188	69.258	84.496	80.916	85.287	96.561	103.270	106.690	102.120	101.770	102.180	101.060
Fransa	645.194	597.471	588.910	544.092	608.142	618.639	821.103	810.969	712.020	709.280	703.590	726.170	711.040	656.190
Birleşik Krallık	89.320	89.800	89.300	91.100	98.500	97.200	96.556	85.508	66.896	60.861	65.222	68.319	68.326	63.442
İtalya	6.024.800	5.950.215	5.592.302	5.321.249	5.624.245	6.410.249	6.437.572	6.015.868	5.798.100	5.777.610	6.247.910	6.644.790	6.136.380	6.016.050
İspanya	4.312.709	3.864.120	4.046.400	3.776.800	4.888.880	4.832.700	5.233.542	5.163.466	4.768.600	5.000.560	4.312.900	4.754.380	3.651.940	3.968.460
Polonya	558.064	712.295	758.936	829.522	810.577	789.644	866.980	898.012	928.830	917.800	766.600	815.800	787.200	883.200
Romanya	768.532	910.978	683.282	749.128	706.200	701.811	627.177	679.807	464.040	436.550	493.720	500.200	298.920	271.520
Hollanda	815.000	815.000	805.000	855.000	900.000	890.000	900.000	910.000	910.000	910.000	910.000	880.000	770.000	726.000
Yunanistan	1.475.735	1.294.589	1.261.579	1.221.168	917.902	926.113	897.691	785.264	835.940	808.670	908.250	888.320	752.510	753.150
Çekya	7.238	15.518	13.317	8.288	8.497	5.549	14.350	4.819	10.080	10.620	8.730	12.870	13.460	20.300
Belçika	227.680	218.435	231.830	249.800	249.300	253.050	259.535	255.960	258.680	270.140	311.500	282.670	298.800	289.700
Macaristan	134.274	163.349	108.800	135.800	153.170	200.351	173.095	184.573	211.860	188.600	154.140	171.770	137.860	177.390
Portekiz	1.406.084	1.245.364	1.394.417	1.186.840	1.399.535	1.929.102	1.693.860	1.747.634	1.329.760	1.530.110	1.399.210	1.810.170	1.541.900	1.812.550
İsveç	13.800	13.543	14.500	15.100	14.580	14.790	14.620	14.450	18.230	16.900	19.050	17.460	17.290	17.480
Avusturya	44.241	50.389	52032	53.327	57.250	55.673	55.068	54.258	58.150	58.330	58.670	59.770	56.980	56.950
Bulgaristan	114.605	103.145	94.016	117.948	120.489	121.646	141.367	158.762	148.080	145.010	115.790	116.420	126.460	115.650
Slovakya	36.457	31.557	14.246	9.731	21.459	19.504	18.922	21.964	22.290	22.850	14.220	23.240	17.070	19.480
Danimarka	15.000	13.241	13.270	12.500	12.750	10.580	10.575	11.759	11.760	11.760	11.760	11.390	11.390	11.390
Finlandiya	39.198	40.163	38.347	38.335	39.890	38.891	40.621	39.386	39.320	40.450	41.250	37.590	34.070	30.850
İrlanda	4.700	4.700	4.700	4.700	4.200	4.400	4.000	3.780	3.920	3.730	3.710	3.770	3.690	3.510
Letonya	5.307	7.908	5.718	6.603	4.913	6.056	5.821	5.068	5.200	4.750	4.500	5.300	4.810	4.710
Slovenya	3.766	5.512	7.313	6.892	6.607	8.704	8.652	8.396	8.390	9.010	10.240	10.240	10.360	8.070
Estonya	4.962	6.218	4.743	5.314	4.679	4.839	2.312	3.563	290	460	510	830	100	80
Lüksemburg	71	64	96	104	123	123	17	17	10	10	10	50	130	120
GKRY	18.315	17.171	15.792	13.283	16.562	16.055	13.364	15.206	15.540	16.140	12.680	15.260	14.410	12.970
Malta	14.572	13.953	11.142	12.287	12.925	11.977	12.380	10.902	11.190	9.840	10.520	8.420	7.310	8.230
Litvanya	13.677	14.698	11.602	11.979	11.978	7.746	11.565	11.974	12.190	11.710	11.630	13.950	18.550	8.140
Hırvatistan	22.279	23.585	18.438	26.026	19.374	39.666	30.707	41.223	22.640	22.020	33.370	18.790	25.840	22.400

Kaynak: FAO, 2023

Taze domates, dünyada en çok üretilen, tüketilen ve ticarete konu olan sebzeler arasında yer alması, insan beslenmesindeki vazgeçilmez ürünlerden olması ve gıda sanayinde dondurulmuş, konserve, salça, ketçap, turşu gibi çok çeşitli kullanım alanlarına sahip olması nedeniyle önemli bir üründür (Keskin ve Gül, 2004).

Dünya taze domates üretiminde Çin ve ABD' den sonra Türkiye üçüncü sırada yer almaktadır. Dünya genelinde, taze domates birçok ülkede yetiştirilen önemli bir tarım ürünüdür. Özellikle Çin, Hindistan, Türkiye, ABD ve İtalya, dünya taze domates üretiminin önde gelen ülkeleridir. Dünya taze domates ekim alanı 2020 yılında bir önceki yıla göre %1,1 artarak yaklaşık 51 milyon dekara ulaşmıştır (Şekil 4.2).

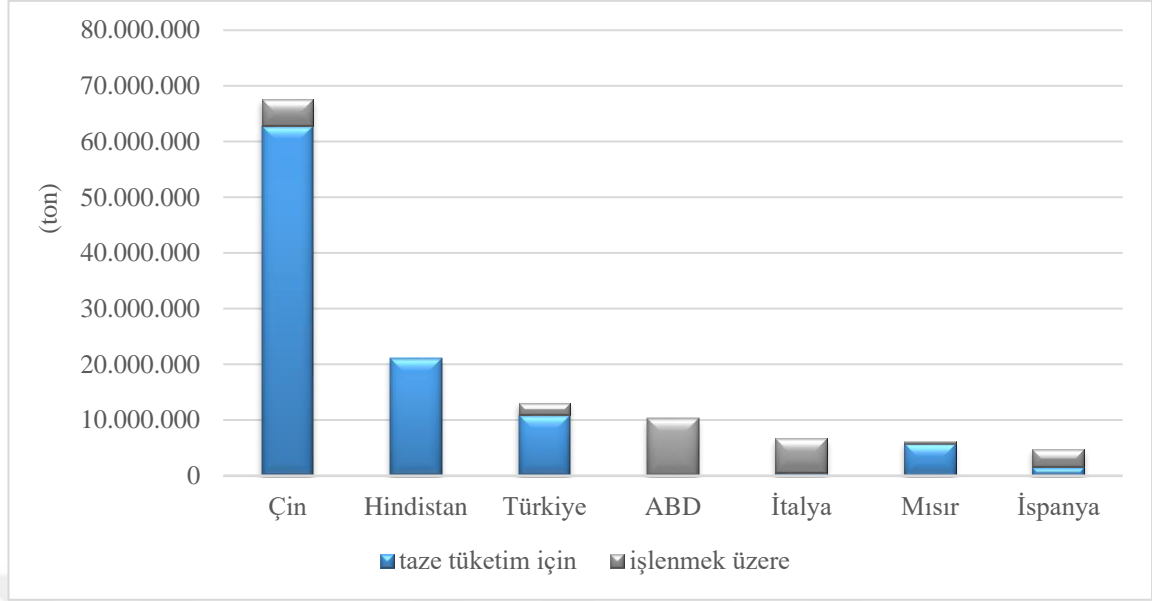
Dünya taze domates üretim miktarında 2022 yılında 68 Milyon ton ile Çin en büyük paya sahiptir. 2. Sırada 20 Milyon ton ile Hindistan yer almaktadır. Türkiye 13 Milyon ton taze domates üretim miktarı ile 3. Sırada yer almaktadır. ABD 10 Milyon ton ile dünya taze domates üretim miktarında 4. sırada yer almaktadır.

Şekil 4. 2. Dünya taze domatesinde önemli üretici ülkeler (ton)

Kaynak: FAO, 2023.

ABD ve İtalya gibi bazı büyük üretici ülkeler, işlenmek üzere açık tarlalarda taze domates üretiminde uzmanlaşmıştır. Şekil 4.3'de önde gelen küresel taze domates üreticilerinin resmi verilerini ve bunların taze ve işlenmiş üretimdeki paylarını göstermektedir. Ancak bu veriler güvenilir değildir çünkü bazı ülkeler yıllık üretimlerini tam olarak bildirmemektedir. Resmi bilgi olmamasına rağmen, taze domates tüketime yönelik önde gelen tedarikçilerinin Meksika, İspanya, Fas, Türkiye ve Hollanda olduğu tahmin edilebilir.

Şekil 4. 3. Dünyanın önde gelen taze domates üreticileri

Kaynak: World Processing Tomato Council, 2023 ve FAO, 2023

4.2. Türkiye, Avrupa Birliği ve Dünya Taze Domates Dış Ticaretindeki Gelişmeler

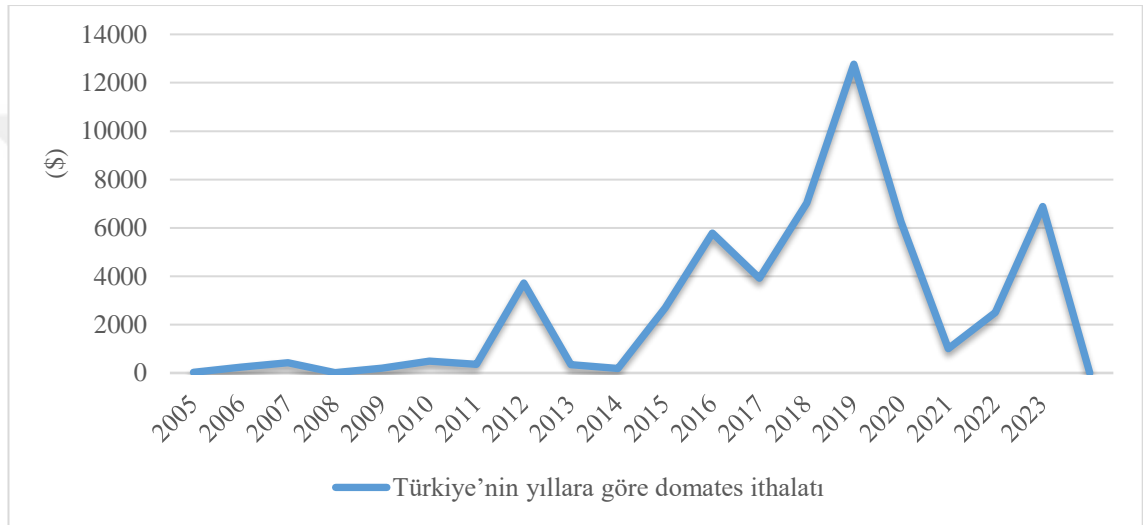
Türkiye, taze domates ihracatında da önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye'nin taze domates ihracatının ana hedefleri arasındadır (Tarım ve Orman Bakanlığı [TOB], 2022). Ancak, zaman zaman ticaret engelleri ve sınır kontrolleri gibi faktörler, Türkiye'nin taze domates ticaretini etkileyebilmektedir. Türkiye dünya taze domates ihracatında 5. sırada yer almaktadır. Türkiye taze domates konusunda net bir ihracatçı ülke konumundadır. Türkiye'nin toplam tarım ürünleri ihracatının %2'sini taze domates oluşturmaktadır (ITC Trade Map, 2025). Türkiye'nin taze domates ihracatı 1995-2022 yılları arasında 10 kattan fazla artış göstermiştir (StatAgri, 2025). Türkiye'nin taze domates ihracatında 2000 yılına kadar az bir artış görülürken, izleyen yıllarda ise hızlı bir artış görülmektedir.

Taze domates ihracatı en yüksek seviyesine 476 milyon dolar ile 2010 yılında ulaşmıştır. Bunu izleyen 3 yıllık dönemde ise taze domates ihracatı sürekli gerilemiş ve 2013 yılında 391 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılından 2018 yılına kadar düşüş gerçekleşmiştir. Taze domates ihracatı 2020 yılında tekrar artışa geçiş ve 310 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin taze domates ithalatına bakıldığında ise mevsime ve verim düşüklüğüne bağlı olarak bazı yıllarda taze domates ithalatı yapılmıştır (ITC Trade Map, 2025).

2005-2011 yılları arasında Türkiye'nin taze domates ithalatı oldukça düşük seviyelerde seyretmiştir. İthalat değerlerinin bu dönemde birkaç yüz dolar civarında kalması, yerli üretimin iç tüketimi büyük oranda karşıladığını ve dışa bağımlılığın son derece sınırlı olduğunu göstermektedir (StatAgri, 2025). 2012 yılında ithalat değerlerinde sınırlı bir artış gözlemlenmiş, 2013 yılında ise yaklaşık 3.000 dolar seviyesine ulaşarak dikkate değer bir yükseliş kaydedilmiştir (ITC Trade Map, 2025).

2016 yılında ithalat değerlerinde yeniden bir yükseliş kaydedilmesine rağmen, bu artış eğilimi 2017 yılında yerini kısmi bir düşüşe bırakmıştır (StatAgri, 2025). Özellikle 2018 ve 2019 yıllarında Türkiye'nin taze domates ithalatında dikkat çekici bir artış yaşanmış, 2019 yılında ithalat değeri yaklaşık 13.000 dolara ulaşarak incelenen dönemin en yüksek seviyesine erişmiştir (ITC Trade Map, 2025).

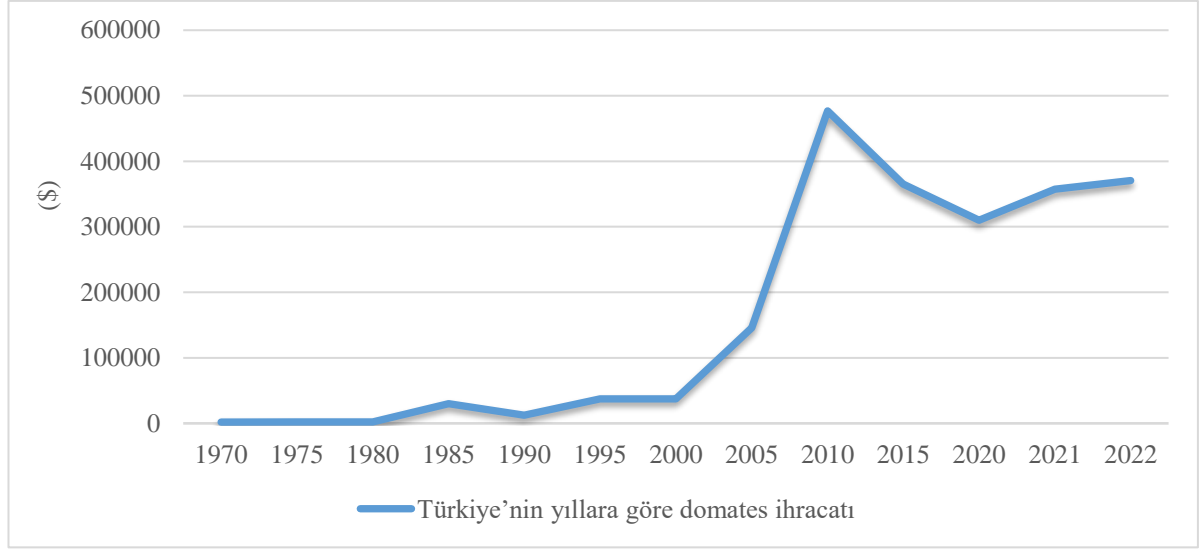
Şekil 4.4'te, 2020 yılı itibarıyla taze domates ithalatında keskin bir düşüş yaşanmış ve 2021 yılında ithalat en düşük seviyelere gerilediği gözlemlenmektedir. 2022 yılında taze domates ithalatında sınırlı bir toparlanma gözlenmiş, 2023 yılında ise ithalat değeri bir miktar artış göstermiştir (ITC Trade Map, 2025).

Şekil 4. 4.Türkiye'nin yıllara göre taze domates ithalat değeri (\$)

Kaynak: FAO, 2023.

Türkiye'nin taze domates ihracatında son yıllarda Rusya en önemli ülke haline gelmiştir. 2000 yılında Türkiye taze domates ihracatının miktar olarak %30'u Rusya'ya yapılırken 2013 yılında bu oran %65,81'e çıkmıştır. Türkiye'nin Rusya'ya olan taze domates ihracatı 2014 yılında 275 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009-2014 yıllarında Türkiye'nin Rusya'ya olan taze domates ihracatı %10 artmıştır. 24 Kasım 2015'de Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesiyle yaşanan iki ülke arasındaki politik iklim değişikliği ihracata doğrudan etki etmiştir. 2016 yılından 2018 yılına kadar düşüş gerçekleşmiştir (Şekil 4.5).

Şekil 4. 5. Türkiye'nin yıllara göre taze domates ihracat değeri (\$)

Kaynak: FAO, 2023.

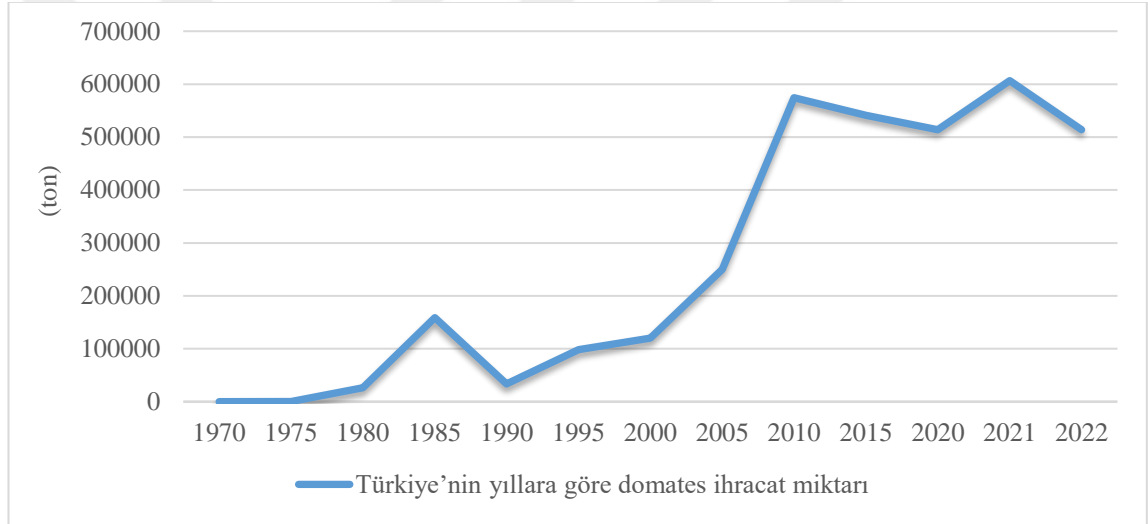
Çizelge 4.6'da Dünya taze domates ihracatında önde gelen ülkelerin yıllık verilerini sunmaktadır. Veriler incelendiğinde, Avrupa Birliği (AB) 2018'den 2022'ye kadar en yüksek taze domates ihracatına sahip bölge olmuştur. AB'nin ihracat miktarı 2.721 bin ton ile 2018'de zirve yapmış ve 2022'de 2.527 bin ton olarak gerçekleşmiştir, ancak yıllık düşüşler gözlemlenmiştir. Meksika, sürekli artan ihracat miktarıyla dikkat çekmektedir. 2018 yılında 1.831 bin ton ihracat yaparken, 2022 yılında bu rakam 1.956 bin tona çıkmıştır. Fas, son yıllarda ihracatını artırarak 2022 yılında 740 bin tonla önemli bir büyüme göstermiştir. Türkiye, 2018'de 525 bin ton ihracat yaparken, 2022'de 513 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ihracatı yıllık bazda dalgalanmakla birlikte, genel olarak istikrarlı bir seviyede kalmıştır. İran'ın ihracatı, 2018'de 572 bin ton ile yüksekken, 2022'de 329 bin tonla düşüş göstermiştir. Ürdün ise sürekli bir azalma eğilimindedir ve 2022'de sadece 89 bin ton ihracat gerçekleştirmiştir. Genel olarak, Fas ve Meksika gibi ülkeler ihracatlarını artırırken, Ürdün ve İran gibi ülkelerde düşüşler gözlemlenmiştir. Türkiye, dünya taze domates ihracatında önemli bir oyuncu olmasına rağmen, yıllar içinde ihracat miktarını artırmakta zorluklar yaşamıştır.

Çizelge 4. 6. Dünya taze domates ihracatında önde gelen ülkeler (ton)

Ülkeler	2018	2019	2020	2021	2022
AB	2.721	2.698	2.592	2.501	2.527
Meksika	1.831	1.858	1.826	1.903	1.956
Fas	614	587	596	629	740
Türkiye	525	531	513	606	513
İran	572	275	187	299	329
Ürdün	257	239	183	169	89

Kaynak: FAO, 2023

Şekil 4.6’da Türkiye’nin yıllara göre taze domates ihracat miktarı; 1970-2022 verileri sunulmaktadır. Türkiye’nin yıllara göre taze domates ihracat miktarı, son on yıl içerisinde belirgin bir artış göstermiştir. 1970 yılında 66 ton olan taze domates ihracat miktarı, 1975 yılında 200 tona yükselmiştir. 1980’li yıllarda ise ciddi bir artış yaşanmış ve ihracat 26.366 ton olarak kaydedilmiştir. 1985 yılı itibarıyla bu artış devam etmiş ve taze domates ihracatı 158.822 tona ulaşmıştır. 1990 yılında, 1980'lere göre bir düşüş yaşanarak 33.586 tona gerileyen ihracat, 1995’te yeniden toparlanarak 98.527 tona çıkmıştır. 2000 yılı itibarıyla ise taze domates ihracatı 119.898,54 tona ulaşmış, 2005 yılına gelindiğinde ise bu rakam 250.182 ton olmuştur. 2010 yılı itibarıyla Türkiye’nin taze domates ihracatı 574.279 tona ulaşmış, 2015 yılına gelindiğinde ise 541.355,41 ton olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla göre azalma gösteren ihracat, 513.834,86 tona düşerken, 2021’de 606.583,13 tona kadar yükselmiştir. 2022 yılında ise taze domates ihracat miktarı bir önceki yıla benzer şekilde 513.606 ton olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, Türkiye'nin taze domates ihracatının 1970'lerden günümüze önemli bir büyüme gösterdiğini ve zaman zaman dalgalanmalar yaşanmakla birlikte genel eğilimin artış yönünde olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. 6. Türkiye’nin taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: FAO, 2023.

Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ithalatı (dolar) Çizelge 4.7’de gösterilmiştir. Almanya'nın taze domates ithalatı yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izlemiştir. 2010'dan itibaren ithalat artış göstermiştir ve 2023'e gelindiğinde oldukça yüksek bir ithalat miktarına ulaşmıştır. Bu, Almanya'nın iç üretiminin dışında kalan taze domates ihtiyacını karşılamak için önemli bir ithalatçı rolü üstlendiğini göstermektedir. Fransa'nın taze domates ithalatı da artış göstermiştir. Özellikle 2010'lu yılların ortalarına kadar ithalat artmış, ancak 2020'lere doğru daha istikrarlı bir seviyeye gelmiştir.

Birleşik Krallık'ta ithalat, 2010'larda genellikle yüksek seviyelerde kalmış, ancak 2020'lerde ithalatın azaldığı veya durağanlaştığı gözlemleniyor. Birleşik Krallık'ın ithalatı, ülkenin iç üretimi ve yerel talebi karşılamadığında dışa bağımlılığını artıran bir faktördür. İtalya, taze domates üretiminde önde gelen bir ülke olsa da ithalatı belirli yıllarda artmış. Ancak, ithalatın genellikle üretiminin oldukça gerisinde olduğu gözlemleniyor.

İspanya, Avrupa Birliği'nde taze domates üretiminde önde gelen ülkelerden biri olmasına rağmen, ithalatı arttığı yıllar olmuştur. Polonya'nın ithalatı, 2010-2023 yılları arasında dengeli bir şekilde artış göstermiştir. Romanya'da taze domates ithalatı, 2010-2023 yılları arasında genellikle artış göstermektedir. Hollanda'nın ithalatı oldukça yüksek ve artış gösteriyor. Hollanda, sadece üretim yapmakla kalmayıp, büyük bir tarım ve gıda işleme merkezi olduğu için ithalat da yapmaktadır. Özellikle dış ticaretin yoğun olduğu bir ülke olan Hollanda, ithalat miktarlarını artırmıştır. Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Belçika, Macaristan gibi diğer Avrupa Birliği ülkelerinde ise ithalat miktarları genellikle orta seviyede kalmış ve bazı ülkeler yıllar içinde ithalatı arttırmıştır. Bu ülkeler, iç üretimle birlikte dışarıdan da taze domates almayı tercih etmişlerdir.

Avrupa Birliği genelinde taze domates ithalatı, özellikle yerel üretim yetersiz olduğunda ve iç talep arttığında artış göstermektedir.

Avrupa Birliği'nde taze domates ithalatı, üretimle paralel olarak artış ve azalma göstermektedir. Ülkeler arasındaki ithalat farklılıkları, yerel üretim kapasiteleri, iklim koşulları ve tarımsal politikalarla doğrudan ilişkilidir. Örneğin, büyük üreticiler olan Almanya ve Hollanda'nın ithalatı sürekli artarken, kendi üretiminde güçlü olan İtalya ve İspanya'nın ithalatı nispeten daha düşük kalmaktadır.

Çizelge 4. 7. Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ithalat değeri (\$)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Almanya	1.438.610	1.401.233	1.478.628	1.555.358	1.647.699	1.436.408	1.459.152	1.536.595	1.518.506	1.464.419	1.608.042	1.802.915	1.634.247	1.850.547
Fransa	318.865	265.544	297.572	333.307	333.026	297.936	285.276	279.523	260.775	272.341	244.100	237.354	218.911	199.416
Birleşik Krallık	580.695	579.672	574.092	578.707	600.398	541.948	491.657	557.329	575.012	523.615	503.852	541.252	472.531	551.824
İtalya	120.608	139.427	153.334	129.271	131.264	146.876	113.057	146.795	121.370	146.478	110.292	131.419	175.676	187.172
İspanya	71.649	66.880	72.916	53.480	78.737	101.245	86.352	115.941	124.633	135.962	122.560	145.274	170.586	243.343
Polonya	137.824	137.489	122.893	158.331	151.698	141.436	139.793	159.043	184.578	205.328	220.825	236.669	218.015	236.114
Romanya	20.597	23.271	23.014	29.682	33.686	36.060	40.687	42.621	47.590	53.662	52.471	61.487	55.211	51.471
Hollanda	244.481	252.902	259.704	270.028	262.251	220.397	224.497	255.513	248.432	230.422	235.086	292.820	307.338	362.519
Yunanistan	24.306	10.958	12.353	4.779	5.968	6.448	9.027	8.691	16.764	8.833	7.902	12.450	9.317	13.942
Çekya	123.456	109.622	108.044	118.079	110.161	96.139	97.455	103.897	95.550	97.472	92.304	113.843	120.774	124.870
Belçika	116.288	126.059	149.075	138.019	155.798	143.304	132.974	134.972	91.198	85.765	95.448	114.599	128.730	148.699
Macaristan	29.140	24.831	17.226	22.463	24.841	20.153	22.285	27.753	28.314	23.669	24.475	30.848	28.796	33.503
Portekiz	37.526	28.180	25.276	24.734	28.418	26.438	26.231	31.533	31.432	28.434	25.849	26.497	31.130	50.736
İsveç	140.447	152.598	154.264	161.850	174.709	149.904	149.803	157.321	156.201	155.777	160.500	184.238	156.999	165.819
Avusturya	84.987	81.742	75.318	90.442	93.838	81.617	75.381	80.778	82.061	80.208	76.787	81.677	78.038	91.580
Bulgaristan	4.493	12.224	13.367	14.736	22.273	16.372	12.828	12.968	13.232	13.516	14.880	14.761	14.022	16.879
Slovakya	42.526	39.210	35.311	31.036	33.517	28.812	29.342	30.245	29.719	34.125	40.791	49.882	46.836	51.154
Danimarka	72.858	74.893	70.682	76.225	78.383	67.733	71.732	80.157	77.603	75.240	80.533	88.948	87.576	88.844
Finlandiya	45.660	45.047	49.693	51.037	56.877	49.599	48.845	51.127	53.714	59.249	65.464	69.707	64.587	73.132
İrlanda	54.357	50.834	47.605	48.548	51.184	42.368	40.498	52.533	50.205	43.926	49.274	51.642	55.480	58.804
Letonya	15.456	20.737	19.981	24.334	25.022	35.322	21.036	22.736	23.409	26.659	27.842	31.429	31.672	32.576
Slovenya	19.445	16.462	18.708	16.805	18.754	16.460	15.952	16.578	17.214	19.169	17.784	17.068	14.525	20.573
Estonya	12.255	12.627	14.602	15.981	14.969	14.065	19.316	26.108	22.008	18.913	18.816	22.462	22.074	13.528
Lüksemburg	12.001	10.346	11.320	11.760	13.192	12.303	12.225	13.821	14.982	15.164	24.660	19.273	18.907	19.580
GKRY	1.299	2.122	4.071	4.392	6.373	9.052	3.216	1.799	2.092	1.917	2.611	3.520	4.319	3.872
Malta	1.907	2.177	2.168	1.906	2.332	3.389	2.459	3.397	3.630	3.982	3.759	4.800	5.059	4.067
Litvanya	25.215	29.767	29.691	38.716	46.591	42.999	30.881	34.375	27.660	27.466	29.801	34.467	32.658	30.868
Hırvatistan	3.059	4.613	5.206	6.971	9.407	8.591	7.708	10.149	12.494	13.504	9.429	13.291	13.578	20.237

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023

Çizelge 4.8, Avrupa Birliği ülkelerinin 2011-2023 yılları arasındaki taze domates ithalat büyüme hızlarını (dolar) göstermektedir. Almanya, genellikle pozitif büyüme oranları sergileyen bir ülke olarak öne çıkmaktadır. 2021 ve 2023 yıllarında sırasıyla %20 ve %13'lük artışlar yaşanmış, bu da ithalatın istikrarlı şekilde arttığını göstermektedir.

Fransa'nın ithalatı yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemiştir. 2011, 2015 ve 2023 yıllarında ithalat azalırken, 2012 ve 2013'te pozitif büyüme oranları gözlemlenmiştir. 2020 yılında %10'luk bir artış kaydedilmesine rağmen genel olarak ithalatın azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Birleşik Krallık'ta ise büyüme hızındaki değişimler daha dengeli olup, 2021 ve 2023 yıllarında sırasıyla %7 ve %17 oranında artmıştır.

İspanya'nın ithalat oranları belirgin dalgalanmalar göstermektedir. 2013 yılında %47 gibi yüksek bir artış yaşanırken, 2014'te %29'luk bir düşüş gözlemlenmiştir. Ancak, 2023 yılında %43'lük bir artış ile ithalat yeniden yükselmiştir. İtalya'da ise büyüme oranları dalgalı bir seyir izlemektedir. 2011-2013 yılları arasında artış kaydedilirken, 2015'te %23'lük bir düşüş yaşanmış, 2022'de ise %34'lük bir artış görülmüştür.

Polonya'nın ithalatındaki değişimler genellikle sınırlı seviyelerde kalmıştır. 2013 ve 2017 yıllarında olumlu büyüme oranları görülmüş, ancak 2020 ve 2023'te artış hızı düşük seviyelerde kalmıştır. Hollanda ise ithalatında istikrarlı bir büyüme sergileyerek 2020-2021 yılları arasında artış göstermiş, 2022'de ise %25'lik bir büyüme oranına ulaşarak güçlü bir artış kaydetmiştir. Bu veriler, Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ithalatında yıllara bağlı olarak farklı eğilimler sergilediğini ortaya koymaktadır.

Taze domates ithalatı, Avrupa Birliği ülkeleri arasında farklı büyüme eğilimleri göstermektedir. Almanya, Birleşik Krallık, İspanya ve Hollanda gibi ülkelerde, taze domates ithalatında genellikle pozitif büyüme oranları gözlemlenmektedir. Bu ülkelerde ithalat miktarının düzenli bir artış gösterdiği söylenebilir. Buna karşın, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde ithalat oranları daha dalgalı bir seyir izlemektedir; bazı yıllarda ithalat artarken, bazı yıllarda ise düşüşler yaşanmaktadır. Özellikle 2014-2015 yıllarında, bu ülkelerde taze domates ithalatında belirgin bir azalma yaşanmıştır. Bu veriler, ithalatın yıllar bazında değişkenlik gösterebileceğini ve bazı dönemlerde olumsuz büyüme eğilimleri görülebileceğini ortaya koymaktadır.

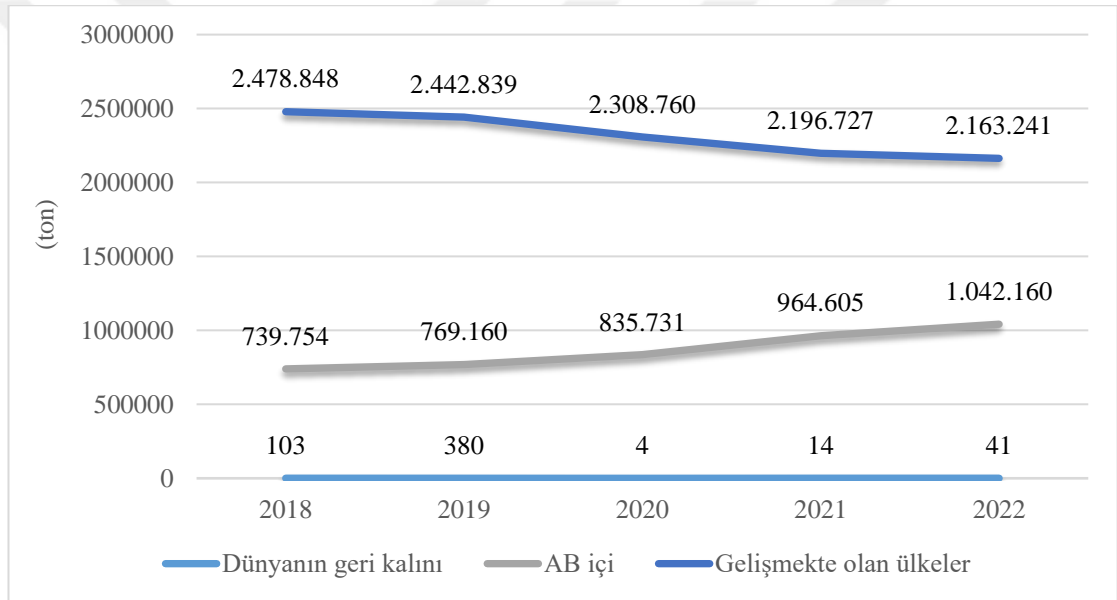
Çizelge 4. 8. Taze domates ithalatında Avrupa Birliği ülkelerinin ithalat oranlarındaki büyüme hızı

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Almanya	-0,03	0,06	0,05	0,06	-0,13	0,02	0,05	-0,01	-0,04	0,10	0,12	-0,09	0,13
Fransa	-0,17	0,12	0,12	0,00	-0,11	-0,04	-0,02	-0,07	0,04	-0,10	-0,03	-0,08	-0,09
Birleşik Krallık	0,00	-0,01	0,01	0,04	-0,10	-0,09	0,13	0,03	-0,09	-0,04	0,07	-0,13	0,17
İtalya	0,16	0,10	-0,16	0,02	0,12	-0,23	0,30	-0,17	0,21	-0,25	0,19	0,34	0,07
İspanya	-0,07	0,09	-0,27	0,47	0,29	-0,15	0,34	0,07	0,09	-0,10	0,19	0,17	0,43
Polonya	0,00	-0,11	0,29	-0,04	-0,07	-0,01	0,14	0,16	0,11	0,08	0,07	-0,08	0,08
Romanya	0,13	-0,01	0,29	0,13	0,07	0,13	0,05	0,12	0,13	-0,02	0,17	-0,10	-0,07
Hollanda	0,03	0,03	0,04	-0,03	-0,16	0,02	0,14	-0,03	-0,07	0,02	0,25	0,05	0,18
Yunanistan	-0,55	0,13	-0,61	0,25	0,08	0,40	-0,04	0,93	-0,47	-0,11	0,58	-0,25	0,50
Çek Cumhuriyeti	-0,11	-0,01	0,09	-0,07	-0,13	0,01	0,07	-0,08	0,02	-0,05	0,23	0,06	0,03
Belçika	0,08	0,18	-0,07	0,13	-0,08	-0,07	0,02	-0,32	-0,06	0,11	0,20	0,12	0,16
Macaristan	-0,15	-0,31	0,30	0,11	-0,19	0,11	0,25	0,02	-0,16	0,03	0,26	-0,07	0,16
Portekiz	-0,25	-0,10	-0,02	0,15	-0,07	-0,01	0,20	0,00	-0,10	-0,09	0,03	0,17	0,63
İsveç	0,09	0,01	0,05	0,08	-0,14	0,00	0,05	-0,01	0,00	0,03	0,15	-0,15	0,06
Avusturya	-0,04	-0,08	0,20	0,04	-0,13	-0,08	0,07	0,02	-0,02	-0,04	0,06	-0,04	0,17
Bulgaristan	1,72	0,09	0,10	0,51	-0,26	-0,22	0,01	0,02	0,02	0,10	-0,01	-0,05	0,20
Slovakya	-0,08	-0,10	-0,12	0,08	-0,14	0,02	0,03	-0,02	0,15	0,20	0,22	-0,06	0,09
Danimarka	0,03	-0,06	0,08	0,03	-0,14	0,06	0,12	-0,03	-0,03	0,07	0,10	-0,02	0,01
Finlandiya	-0,01	0,10	0,03	0,11	-0,13	-0,02	0,05	0,05	0,10	0,10	0,06	-0,07	0,13
İrlanda	-0,06	-0,06	0,02	0,05	-0,17	-0,04	0,30	-0,04	-0,13	0,12	0,05	0,07	0,06
Letonya	0,34	-0,04	0,22	0,03	0,41	-0,40	0,08	0,03	0,14	0,04	0,13	0,01	0,03
Slovenya	-0,15	0,14	-0,10	0,12	-0,12	-0,03	0,04	0,04	0,11	-0,07	-0,04	-0,15	0,42
Estonya	0,03	0,16	0,09	-0,06	-0,06	0,37	0,35	-0,16	-0,14	-0,01	0,19	-0,02	-0,39
Lüksemburg	-0,14	0,09	0,04	0,12	-0,07	-0,01	0,13	0,08	0,01	0,63	-0,22	-0,02	0,04
GKRY	0,63	0,92	0,08	0,45	0,42	-0,64	-0,44	0,16	-0,08	0,36	0,35	0,23	-0,10
Malta	0,14	0,00	-0,12	0,22	0,45	-0,27	0,38	0,07	0,10	-0,06	0,28	0,05	-0,20
Litvanya	0,18	0,00	0,30	0,20	-0,08	-0,28	0,11	-0,20	-0,01	0,09	0,16	-0,05	-0,05
Hırvatistan	0,51	0,13	0,34	0,35	-0,09	-0,10	0,32	0,23	0,08	-0,30	0,41	0,02	0,49

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023 verilerine göre yazarın hesaplaması

Avrupa Birliği'nde taze domates ithalatındaki büyüme hızlarını analiz ederek, her ülkenin ithalat performansını daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Avrupa Birliği dünyanın en büyük üçüncü taze domates üreticisi olmasına rağmen, yerel talep hala yerli üretimden daha yüksektir. Son beş yılda toplam ithalat nispeten sabit kalmıştır. Bu miktar 2022 yılında 3,2 milyon tona ulaşmıştır. Aynı dönemde, ithalat değeri yıllık %7 oranında artarak 5,6 milyar Avro'ya ulaşmıştır. Değerdeki bu artış, Ukrayna'daki savaş nedeniyle enerji maliyetlerindeki keskin yükselişin ithalat fiyatlarında artışa yol açmasının bir sonucudur (CBI, 2023).

Şekil 4.7'ye göre önümüzdeki beş yıl boyunca, Avrupa Birliği taze domates pazarının yıllık %1-3'lük bir büyüme oranıyla artması muhtemeldir. Bu tahmin, sağlıklı yaşam trendleri nedeniyle taze ürün tüketimindeki sürekli artışa dayanmaktadır. Ancak ticaretin yapısı değişebilir niteliktedir. Örneğin, 2022 yılında Avrupa Birliği'ndeki taze domates mahsulü 2021 yılına göre yaklaşık %10 daha düşüktü ve olan ülkelerden yapılan ithalat 77.000 ton (%7) artmıştır (CBI, 2023).

Şekil 4. 7. Avrupa menşeli taze domates ithalat miktarı (ton)

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023

4.3. Avrupa Birliği Taze Domates Pazarı: Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi

Avrupa Birliği'nden olmayan tedarikçiler için en iyi fırsatlar, Avrupa Birliği'ndeki yerel tedarik için sezon dışı dönemde, kış aylarında bulunabilir. Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden Avrupa Birliği'ne yapılan taze domates ithalatı güçlü bir mevsimsel yapıya sahip olup Aralık ve Şubat ayları arasında zirve yapmaktadır.

Gelişmekte olan ülke tedarikçilerinin taze domates tekliflerinde Avrupa Birliği'nin kış aylarını hedeflemelerinin bir diğer nedeni de yüksek gümrük vergilerinden kaçınmaktır. Avrupa Birliği yerli üretimi korumak için mevsimsel tarifeler ve tarife

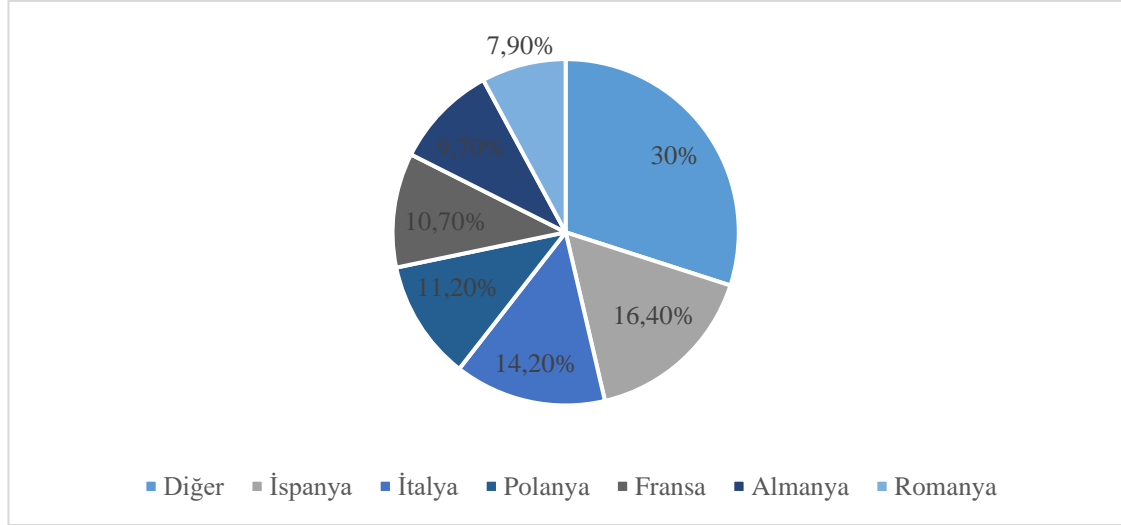
kotaları uyguluyor. Tipik olarak en düşük gümrük vergileri 1 Ekim ile 31 Mayıs tarihleri arasında ithal edilen taze domatesler için uygulanmaktadır, ancak bu her bir ülke için özel ticaret anlaşmalarına bağlıdır (CBI, 2023).

Çoğu tedarikçi Avrupa Birliği pazarına nispeten düşük fiyatlarla girmektedir, ancak gelişmekte olan ülkelere ithalatın artmasının tek nedeni fiyat rekabeti değildir. Sürdürülebilir şekilde üretilen taze domateslere (örneğin organik), çekici çeşitlere (örneğin salkım domates, kokteyl, bardaklık ve özel tip sarı, turuncu ve mor çeşitler) ve tadı iyileştiren doğal olgunlaşmaya yönelik talep de artmaktadır (CBI, 2023).

Avrupa Birliği ülkelerinde üretim amacı dışında doğrudan insan tüketimine yönelik taze domates kullanımının ülkelere göre dağılımı gösterilmektedir. En yüksek pay %30 ile “Diğer” ülkeler grubuna aittir. Bu kategori, grafikte ayrı olarak belirtilmeyen Belçika, Hollanda, Bulgaristan, Avusturya, Çekya, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Portekiz, Hırvatistan, Slovenya, Yunanistan, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Kıbrıs, İrlanda ve diğer AB üyelerini kapsamaktadır. Bu durum, tüketimin Avrupa Birliği genelinde geniş bir tabana yayıldığını ortaya koymaktadır. İspanya (%16,4) ve İtalya (%14,2), yüksek tüketim oranlarıyla öne çıkarken, Polonya (%11,2), Fransa (%10,7) ve Almanya (%9,7) da önemli tüketici ülkeler arasında yer almaktadır. En düşük oran ise %7,9 ile Romanya'ya aittir. Veriler, taze domatesin Avrupa Birliği genelinde yaygın olarak tüketildiğini, ancak tüketim düzeylerinin ülkelere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Şekil 4.8).

Avrupa Birliği Komisyonu'nun kısa vadeli görünümüne göre, AB'de taze domates tüketimi (işleme hariç) yedi milyon tondan fazla olmuştur. Kişi başına tüketim ise 15,6 kg'dır. Avrupa Birliği'ndeki üretim 2022 yılında altı milyon tonun üzerindeydi; bu da Avrupa Birliği'ndeki talebin yaklaşık %15'inin ithalattan oluştuğu anlamına geliyor.

Avrupa Birliği'nin önde gelen tüketici ve ithalatçı ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere gelen tedarikçilere eşit fırsatlar sunmamaktadır. Avrupa Birliği'nin en büyük tüketicisi olan İspanya, yerel talebi kendi üretiminden karşılamaktadır. Avrupa Birliği'nin önde gelen tedarikçisi olan İspanya aynı zamanda taşıeronluk yoluyla taze domates ithal etmekte ve diğer Avrupa Birliği pazarları için transit ülke olarak hizmet vermektedir. Avrupa Birliği'nin ikinci büyük tüketicisi olan İtalya ise çoğunlukla Avrupa Birliği'nde üretilen taze domatesleri tüketmektedir (ITC TradeMap ve Eurostat 2023).

Şekil 4. 8. Taze domates tüketimi (%)

Kaynak: FAO 2024, WPTC 2024ve European Commission, 2023

Avrupa Birliği taze domates pazarındaki fırsatlar: Almanya, Fransa ve İngiltere yeterli yerel üretime sahip olmayan ve çoğunlukla ithalata bağımlı olan pazarlardır (Agrowy, 2022). Kuzey Avrupa, elverişsiz iklim koşulları nedeniyle kendi tüketimi için yeterli miktarda üretim yapamamaktadır. Bu pazarlar aynı zamanda önde gelen ithalatçılar olduğundan, yüksek rekabet ve çok sayıda rekabetçi ülke bekleyebilirsiniz. Bulgaristan, Romanya ve Avusturya gibi Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden yapılan ithalatın payının yüksek olduğu pazarlar olarak görülüyor (Dünya, 2023). Bu ülkeler iyi fırsatlar sunmaktadır, ancak Türkiye'den nispeten ucuz taze domates ithal ettikleri için fiyat rekabeti çok önemlidir. Bazı ciddi tedarikçiler için İspanya ve Hollanda gibi önde gelen tedarikçilerle taşeronluk yapma fırsatları bulunabilir.

Almanya, Avrupa Birliği'nin en büyük taze domates ithalatçısı: Taze domates, Almanya'da en çok tüketilen sebzeler arasında yer almakta ve 2021 yılında Alman haneleri kişi başına ortalama 13,5 kg taze domates satın almıştır. Bu oran, salatalık (10,6 kg) ve havuç (10,4 kg) gibi diğer yaygın sebzelerin önünde yer almaktadır. Taze domatesler, ülkedeki toplam sebze perakende satışlarının yaklaşık %15'ini oluşturarak önemli bir pazar payına sahiptir. Almanya, Avrupa Birliği'nde yaklaşık %20'lik ithalat payı ile en büyük taze domates ithalatçısı konumundadır (Eurostat, 2024).

Son beş yılda dalgalı bir seyir izleyen Almanya'nın taze domates ithalatı, 2022 yılında 633.000 tona ve 1,46 milyar Avro'ya ulaşmıştır. Bu ithalatın %14'ü gelişmekte olan ülkelere yapılmaktadır. Her ne kadar Almanya aynı zamanda bir üretici ve ihracatçı ülke olsa da ihracat faaliyetleri büyük ölçüde transit ticaret niteliğindedir. Nitekim 2022 yılında Almanya'dan Avrupa Birliği ülkelerine 23.000 ton taze domates ihraç edilmiştir.

İthalatta ülke bazında en büyük paya sahip olanlar sırasıyla Hollanda (%46), İspanya (%24) ve Fas (%11) olmuştur. Gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalat toplam içinde %15'ten düşük paya sahip olsa da bu oran zaman içinde artış göstermektedir.

Örneğin Fas'tan yapılan ithalat, 2018 yılından bu yana yaklaşık 30.000 ton artış göstermiştir. Aynı şekilde Türkiye'den yapılan ithalat, 2018'de 5.000 ton iken 2022'de yaklaşık 16.000 tona çıkararak üç katına ulaşmıştır. Almanya'nın ithalat yaptığı bir başka gelişmekte olan ülkelerden biri de çok düşük bir paya sahip olmasına rağmen Tunus'tur (<% 1) (Eurostat, 2024).

Almanya'daki taze domateslerin yaklaşık yarısı indirim mağazalarında, ardından ana akım süpermarketlerde satılıyor. Taze domatesin %5'ten azı ise bağımsız mağazalar, etnik mağazalar ve açık hava pazarlarında satılıyor. Perakendecilerin çoğu taze domatesi Avrupalı tüccar ve paketleyicilerden satın almaktadır. Ancak bazı perakendeciler doğrudan tedarik programları geliştirme sürecindedir. Almanya, Hollanda, İspanya ve İtalya'da faaliyet gösteren özel bir lojistik ağı (Edeka Fruchtkontor) aracılığıyla doğrudan tedarik geliştiren Alman perakende zinciri Edeka buna bir örnektir (Panorama News, 2023). Almanya'da şu anda en çok ithal taze domates satan perakende zinciri Lidl'dir. Lidl her Avrupa Birliği ülkesinde var, ancak taze domates alımları genellikle Almanya üzerinden gerçekleşiyor. Bu da pazardaki hâkim konumunu açıklıyor (DW Türkçe, 2024).

Almanya'da büyük miktarlarda taze domates özel etiketler altında (örneğin Aldi Süd tarafından NATUR Lieblinge) veya markasız (ambalajsız) satılmaktadır. Ancak İspanya, Almanya, Hollanda ve Tunus'tan gelen taze domatesleri paketleyip satan San Lucar gibi bazı tedarikçiler kendi markalarıyla güçlü bir varlık oluşturmayı başarmıştır. Almanya'daki bazı önemli taze domates ithalatçıları arasında Juan Garcia Lax, CONTI-FRUCHT Busam, Gemüsering Stuttgart ve OGL-Food Trade yer almaktadır. Bazı ithalatçılar yaz aylarında yerel olarak üretilen taze domatesleri de satmaktadır. Yerel tedarikçilere örnek olarak 200.000 m² serada taze domates, çilek ve dolmalık biber yetiştiren Reichenspurner Hof verilebilir. Birkaç Alman ithalatçı, Almanya'daki perakende zincirlerine taze domates satmadan önce Hollanda'daki paketleme operasyonlarına taşeronluk yapmaktadır (SanLucar Fruit S.L.U. 2025).

Almanya organik taze domatesler için özellikle cazip bir pazardır, çünkü ülke organik gıda için Avrupa Birliği'nin en büyük pazarıdır. 2022 yılında Alman organik pazarı 15,3 milyar Avro değerindedir. Almanya'da taze domateslerin yaklaşık %6'sının organik olarak satıldığı tahmin edilmektedir. Almanya'da 2.400'ün üzerinde organik gıda perakende satış mağazası bulunmaktadır. Biomarkt önde gelen organik perakendecidir ve onu Alnatura takip etmektedir (Wikipedia, 2025). Organik taze domatesler ana akım perakende zincirlerinde de satılmakta olup, en yüksek satış artışı Lidl ve Aldi gibi indirim marketlerinde görülmektedir. Bunların çoğu İspanyol ya da yerel menşelidir.

Fransa, Fas'ın güçlü bir sezon dışı tedarikçisidir: Son beş yılda Fransa'nın taze domates ithalatı yıllık %2 oranında artmıştır. Bu rakam 2022 yılında 904 milyon Avro değerinde 570.000 tona ulaşmıştır. Fransa aynı zamanda çoğunlukla Fas'tan olmak üzere güçlü bir yeniden taze domates ihracatçısıdır. Fransa, 2022 yılında ağırlıklı olarak Almanya ve Hollanda'ya olmak üzere 324.000 ton taze domates ihraç etmiştir. Fransa aynı zamanda önemli bir taze domates üreticisidir. Mevsime bağlı olarak Fransa 700.000 ila 800.000 ton arasında taze domates üretmektedir. Bu miktarın yaklaşık %20'si işleme için kullanılmaktadır (CBI, 2023).

Taze domates ithalatı mevsimseldir ve Avrupa Birliği'nde kış aylarında zirve yapar. Taze domateslerin %80'inden fazlası Kasım ve Mart ayları arasında Fransa'ya ithal edilmektedir. Yılın geri kalanında Fransız perakendeciler yerel üretimi desteklemekte ve genellikle yerel menşei tanıtmak için bir etiket kullanmaktadır ('Tomates de France'). Bu etiket, 500 yerel üreticiyi korumak amacıyla Ulusal Taze domates ve Salatalık Üreticileri Birliği tarafından oluşturulmuştur (IndexBox, 2024).

Fas, 2022 yılında %75'lik pazar payı ile Fransa'nın önde gelen ithal taze domates tedarikçisi konumundadır. Fas'ı İspanya (%14), Belçika (%4) ve Hollanda (%3) takip etmektedir. Fas'ın baskın konumu, Fransız yatırımlarının ve taşeronluk faaliyetlerinin bir sonucudur. Fas'ın Fransa'ya taze domates tedarikinde en büyük pay, Fransa'nın güneyinde kendi dağıtım merkezine sahip olan Lymouna-Matysha grubuna aittir. Gelişmekte olan ülke tedarikçileri Tunus, Türkiye ve Dominik Cumhuriyeti'dir (Eurostat, 2024).

Fransa'da taze domateslerin çoğu perakende kanalları aracılığıyla satılmaktadır. Büyük miktarlar özel etiketler altında veya ambalajsız olarak satılmaktadır. Önde gelen satış noktaları Carrefour, Leclerc, Système U, Intermarché ve Auchan gibi perakende zincirleridir. Bu süpermarketlere tedarik sağlayan çok sayıda üretici, tüccar ve paketleyici bulunmaktadır. Önemli örnekler arasında TerreAzur (Pomona grubunun bir parçası) ve Greenyard Fresh France sayılabilir. Fransa ayrıca Avrupa Birliği'nin ikinci en büyük organik pazarı olarak organik taze domatesler için iyi fırsatlar sunmaktadır (IndexBox, 2024)

Birleşik Krallık, çok sayıda küçük tüccarın bulunduğu büyük bir pazardır: Birleşik Krallık 2022 yılında 373 milyon Avro değerinde 389.000 ton taze domates ithal etmiştir. İthal edilen taze domateslerin çoğu ülke içinde tüketilmektedir. Yeniden ihracatın yüzdesi önemsizdir ve çoğunlukla İrlanda'ya gitmektedir. İthal edilen miktar, yaklaşık 70.000 tonluk yerli üretimle tamamlanmaktadır. Yerel olarak üretilen taze domateslerin önde gelen tedarikçileri arasında Birleşik Krallık'taki toplam üretimin yaklaşık %30'undan sorumlu olan APS Group ve Thanet Earth yer almaktadır (Agrowy, 2025).

Birleşik Krallık taze domates ithalat pazarı oldukça yoğunlaşmıştır. Önde gelen üç tedarikçi (Fas, Hollanda ve İspanya) toplam taze domates ithalatının yaklaşık %90'ını gerçekleştirmektedir. Fas, 2022 yılında Hollanda'yı geride bırakarak %37'lik bir paya (14.400 ton) ulaşarak Birleşik Krallık pazar payının çoğunu elde etmiştir. Hollanda geleneksel olarak İngiltere'nin önde gelen taze domates tedarikçisiydi. Ancak bu ülke %32'lik pazar payıyla ikinci sıraya gerilerken, onu İspanya (%19), Belçika (%6) ve Polonya (%3) takip etmektedir (Eurostat, 2024).

Birleşik Krallık'taki taze domates pazar payının çoğu Tesco, Sainsbury's, ASDA ve Morrisons gibi perakende zincirlerinin özel markaları tarafından alınmaktadır. Lidl ve Aldi gibi indirim marketleri de taze domates satışlarını artırıyor. Çok az sayıda bağımsız marka bulunmaktadır. Perakendecilerin çoğu taze domatesi doğrudan ithal etmemekte, Birleşik Krallık'taki tüccarlardan satın almaktadır. Ancak doğrudan tedarik giderek artmaktadır. Örneğin, perakende zinciri Morrisons Avrupa Birliği tedarikçilerden doğrudan tedarik geliştirme sürecindedir (Agrowy, 2025).

Birleşik Krallık'taki taze domates ithalatının spesifik bir özelliği de çok sayıda küçük ithalatçının varlığıdır. Birleşik Krallık'ın 300'den fazla taze domates ithalatçısına ev sahipliği yaptığı düşünülmektedir. Bazıları önde gelen perakende zincirlerine tedarikte uzmanlaşırken, bazıları sadece bölgesel olarak faaliyet göstermekte, bazıları ise kendi karışık salataları ve taze hazırlanmış yiyecekleri için malzeme olarak taze domates ithal etmektedir. Birkaç Hollandalı tedarikçinin de Birleşik Krallık'ta paketleme evleri ve ticaret ofisleri bulunmaktadır (Agrowy, 2025).

Hollanda, taze domates için hem bir üretici hem de lojistik merkezi konumundadır: Hollanda, yüksek teknoloji sera üretiminde uzmanlaşmış, Avrupa Birliği'nin üçüncü büyük taze domates üreticisidir. Birkaç yenilikçi taze domates yetiştirme şirketine ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte, Hollanda aynı zamanda dördüncü en büyük taze domates ithalatçısıdır. Rekabetçi taze domates tedarikçileri için fason üretime uygun bir yeniden ihracatçı ve lojistik merkezi olarak hareket etmektedir. 2022 yılında Hollanda taze domates ithalatının %22'sini İspanya'dan yaparken, bu ülkeyi Fransa (%20), Belçika (%17) ve Fas (%12) takip etmiştir. Tunus ve Türkiye, Hollanda'da pazar payları artan gelişmekte olan ülkelerdir. Hollanda'ya ihracatını en hızlı artıran ülke Türkiye'dir. Son beş yılda Hollanda'nın Türkiye'den ithalatı dört kat artarak 2018'de 1.300 ton'dan 2022'de 5.800 ton'a çıkmıştır (Trademap, 2024).

Hollanda'da taze domateslerin çoğu özel etiketler altında veya ambalajsız olarak satılmaktadır. Hollanda'da kendi etiketleri altında taze domates satan önde gelen perakende zincirleri Albert Heijn, Jumbo, Lidl, Spar ve Aldi'dir. Bazı tedarikçiler, Growers United Maasdijk'in Prominent Taze domatesleri veya Looye Kwekers'in Bal (Honlama) taze domatesleri gibi kendi etiketleri altında taze domates satmayı başarmıştır. Yine de Hollanda'ya ithal edilen taze domateslerin çoğunun yeniden ihracata yönelik olduğu vurgulanmalıdır. Hollanda, tedarikçilerin daha fazla dağıtım için taze domatesleri paketlediği birkaç paketleme şirketine ev sahipliği yapmaktadır. En ünlü lojistik noktalardan biri Fresh Park Venlo'dur. Taze meyve ve sebze işiyle uğraşan 100'den fazla şirketle Avrupa Birliği'nin en büyük taze meyve ve sebze merkezidir. Alman sınırına yakın olduğu için Alman ticaret ve paketleme şirketleri için de uygundur. Çok sayıda Hollandalı taze domates üreticisi ve ticareti yapan şirket vardır. Perakende zincirlerine doğrudan tedarik konusunda uzmanlaşmış birkaç şirket örneği Harvest House, Looye Kwekers, RedStar, Frankort & Koning (Total Produce'un %50'sine ait) ve EFP International B.V.'dir (Agrowy, 2022).

Hollanda, Fairtrade sertifikalı taze domates tedarikçileri için çok cazip bir pazardır. Hollanda'daki genel Fairtrade pazarı Almanya, Fransa veya Birleşik Krallık'a kıyasla daha küçük olsa da taze domates ticaretinde uzmanlaşmış birkaç Fairtrade tüccarı vardır. Bunlara örnek olarak Agro Care Projecten BV, Agro Fair Benelux BV ve Plus Retail BV verilebilir (Agrowy, 2022).

İspanya, rakip ve taşıeron konumundadır: İspanya, Avrupa Birliği'nin önde gelen taze domates üreticisi ve ihracatçısıdır. Aynı zamanda taze domates ithalatı yapan ve Avrupa Birliği ülkelerine yönelik transit taşımacılıkta önemli bir konumda bulunan bir ülkedir. İspanyol tüketicilere doğrudan taze domates ihraç etmek neredeyse imkânsızdır, ancak bazı İspanyol tedarikçilerle fason üretim yapmak mümkündür.

2022 yılında İspanya, 177.000 ton taze domates ithal etmiştir. İthal edilen taze domateslerin çoğu Fas'tan (%44) gelirken, onu Portekiz (%28), Hollanda (%14) ve Belçika (%7) takip etmiştir (World Bank, 2022). Taze domatesler çoğunlukla Mercadona, Carrefour, Lidl, Alcampo, Eroski, Dia ve Aldi gibi İspanyol perakende zincirlerinin özel etiketleri olarak satılmaktadır. Açık hava pazarları ve geleneksel bakkal dükkanları İspanya'da hala değerlidir ve toplam taze ürün satışlarının %30'unu temsil etmektedir.

Organik veya pestisit içermeyen taze domatesler sunmak, İspanya pazarındaki fırsatlarınızı artırabilir. Almeria'daki taze domates üretiminin çoğu entegre haşere yönetimi uygulamalarını ve minimum pestisit kullanımını takip etmektedir. İspanyol Zerya şirketi, kalıntısız ürünler için kendi sertifikasyon sistemini oluşturmuştur. ZERYA standardına göre 'kalıntısız', herhangi bir aktif bileşenin analiz edildiğinde 0,01 ppm'in altında tespit edildiği anlamına gelir (HortiDaily, 2014).

Doğu Avrupa ülkeleri, Türkiye'den ithalatı artırmaktadır: Bulgaristan ve Romanya, istikrarlı bir oranda taze domates ithal etmektedir. Bulgaristan 2022 yılında 90.000 ton taze domates ithal etmiştir. Romanya ise 2023 yılında 92.989.800 kg (yaklaşık 93.000 ton) taze domates ithal etmiştir. Türkiye, her iki ülkenin de ana tedarikçisi konumundadır. Romanya'nın ithal ettiği taze domateslerin %72'si Türkiye'den gelmektedir (World Bank, 2023). Doğu Avrupa'nın yükselen tedarikçileri Arnavutluk, Sırbistan ve Kuzey Makedonya'dır.

Avrupa Birliği taze domates pazarı, mevcut enflasyonist koşullar ile sağlıklı ve sürdürülebilir gıdalara yönelik artan talep doğrultusunda kutuplaşmaktadır. Bir yandan, tüketiciler düşük maliyetli ürünlere yönelmekte ve bu kapsamda genellikle Avrupa Birliği dışı ülkelere ithal edilen normal yuvarlak domates çeşitlerini tercih etmektedir. Sürdürülebilir üretim teknikleriyle yetiştirilen ve görsel nitelikleriyle öne çıkan taze domates çeşitlerine yönelik artan talep, lüks tüketime odaklı ayrı bir pazar segmentinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu gelişmelerin, düşük fiyatlı ve yüksek katma değerli ürünler arasındaki ayrımı derinleştireceği ya da tedarik zinciri genelinde fiyat indirimi baskılarına yol açacağı henüz kesinlik kazanmamaktadır.

Yüksek enerji fiyatları nedeniyle taze domates ithalatı artmaktadır: Yüksek enerji fiyatları nedeniyle taze domates ithalatının arttığı gözlemlenmektedir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında enerji fiyatlarında yaşanan keskin artışlar, birçok taze domates üreticisinin enerji yoğun kış üretim faaliyetlerini durdurmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği'nde taze tüketim için taze domates üretimi, 2022 yılında yaklaşık 6,3 milyon ton olarak gerçekleşmiş olup, bu rakam 2021 yılına kıyasla %10 oranında bir azalmayı işaret etmektedir (CBI, 2023).

Yüksek enerji, tarımsal girdi ve iş gücü maliyetleri, taze domates fiyatlarının artmasına sebep olmuştur. 2022 yılında taze domates fiyatları, son on yılın en yüksek seviyelerine ulaşmış ve 2023 yılında da Avrupa Birliği'nin önde gelen üretici ülkelerinde fiyat artışlarının devam ettiği gözlemlenmektedir (HortiDaily, 2023). COVID-19 salgını nedeniyle 2022 yılında hayat pahalılığı oldukça yüksek seviyelere çıkmış, Ukrayna'daki savaş ise enflasyonu daha da artırmıştır. Tüm bu faktörler, sebze ve meyve tüketiminde bir azalma yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin, Almanya'da 2022 yılında tüketiciler, 2021 yılına kıyasla yaklaşık %8 daha az taze domates almışlardır. 2023 yılı sabit fiyatlarla başlamış olsa da tüketimin otomatik olarak artmadığı gözlemlenmiştir.

2022 yılı itibariyle, tüm gelir seviyelerinden bireylerin daha az meyve ve sebze satın aldığı rapor edilmiştir. Taze meyve ve sebze tüketimindeki bu düşüşü durdurmak amacıyla bazı Avrupa Birliği ülkeleri, KDV oranlarını sıfıra indirmeyi teklif etmişlerdir. Ancak, çoğu tüccar, taze ürünlerde KDV oranlarının zaten düşük olduğunu ve bu değişikliğin tüketimi önemli ölçüde artırmayacağı kanaatinde. Örneğin, perakendeciler, kilogram başına 2.99 Avro olan fiyatı 2.80 Avro'ya yuvarlayarak, bu fiyat farkının tüketicileri daha fazla satın almaya teşvik etmek için yeterli olmayacağını belirtmektedirler (Jones, 2023).

Enerji fiyatlarındaki artışın, özellikle tarım sektörüne olan etkileri uzun vadede daha da belirginleşecektir. Özellikle enerji yoğun tarım faaliyetlerinin durdurulması, üretim maliyetlerinin artmasına ve dolayısıyla ürün fiyatlarının yükselmesine yol açmaktadır. Avrupa'nın önde gelen domates üreticisi ülkelerinde, bu maliyet artışı ve üretim azalışı, ithalata olan bağımlılığı daha da artırmıştır (European Commission, 2023). Ayrıca, COVID-19 pandemisi sonrası küresel tedarik zincirindeki aksaklıklar da bu durumu derinleştirmiştir (Smith, 2023).

Sürdürülebilir kaynak kullanımı önemli bir unsurdur: Sürdürülebilir gıda alımlarına yönelik eğilim 2023 yılında da devam edecektir. İki ana önemli husus sosyal ve çevresel sürdürülebilirliktir. Çevresel sürdürülebilirliğin ana unsurları yerel olarak yetiştirilen taze domateslerin teşvik edilmesi, organik ürünlerde artış, ambalaj atıklarının azaltılması ve tedarik zinciri boyunca CO₂ emisyonlarının azaltılmasıdır (CBI, 2023). Sosyal sürdürülebilirliğin ana unsurları ise çiftçilere adil ödeme yapılması, iyi çalışma koşullarının sağlanması ve şeffaf bir tedarik zinciri oluşturulmasıdır (Ethical Trade Forums, 2024).

Avrupa Birliği dışındaki ülkelere taze domates tedarikçilerinin çevresel sürdürülebilirlik konusunda rekabetçi olması zordur çünkü uzak mesafeli sevkiyatlar karbon emisyonlarını artırmaktadır. Rekabetçi olmanın ve çevresel etkiyi azaltmanın en iyi yollarından biri organik taze domates üretmek ve satmaktır. Ancak enflasyon nedeniyle organik gıda satışları 2022 yılında %10 oranında azalmıştır (Statista, 2024). Avrupa Birliği'nde organik taze domatesin pazar payı yaklaşık %5 seviyesindedir; bu oran, organik sebze kategorisindeki birçok ürünün pazar payının altında kalmaktadır (CBI, 2023).

Daha sürdürülebilir olmanın bir diğer yolu da çalışma koşullarını ve toplum refahını iyileştirmektir. Avrupa Birliği'nde sosyal açıdan sürdürülebilir taze domates üretimi ve satışı ile ilgili çeşitli girişimler bulunmaktadır. Örneğin, birçok İspanyol taze domates şirketi Etik Ticaret Forumları üyesidir. Bu girişim İspanyol tarım-gıda sektöründe daha iyi çalışma koşullarını teşvik etmektedir (Ethical Trade Forums, 2024). Bir başka örnek de İngiltere'deki yardım kuruluşu ağı FareShare'dir. FareShare üyeleri arasında, stok fazlasını yerel hayır kurumlarına gönderen Birleşik Krallık perakendecileri de bulunmaktadır (FareShare, 2023).

Avrupa Birliği dışındaki taze domates ihracatçısı ülkelerde de sürdürülebilir girişimler bulunmaktadır. Kayda değer bir örnek Faslı taze domates tedarikçisi Duroc'tur (Delassus Group'un bir üyesi). Şirket ambalaj atıklarını azaltmaya, su kullanımını optimize etmeye ve organik atıkları geri dönüştürmeye odaklanmaktadır. Şirket ayrıca Birleşik Krallık perakende grubu Coop ve İrlandalı taze ürün dağıtıcısı Keelings ile bir bağış toplama programı geliştirmiştir. Duroc, komşu topluluklardaki işçilerin çocukları için okul öncesi sınıflar ve okul servisleri sağlamıştır (CBI, 2023).

Tatlı, lezzetli taze domates arayışı devam etmektedir: Uygulamada, taze domatesler raf ömürlerini uzatmak amacıyla tam olgunluğa ulaşmadan hasat edilmektedir. Bu taze domatesler, olgunluğa hasattan sonra ulaşmaktadır. Olgunlaşma süreci, etilen inhibisyonu veya kontrollü atmosferde depolama gibi hasat sonrası uygulamalarla düzenlenebilir (CBI, 2023). Ancak, hasattan sonra olgunlaştırılan taze domateslerin tadı, bitki üzerinde doğal olarak olgunlaştırılanlara göre genellikle daha düşük kaliteye sahiptir. Açık alanda yetiştirilen taze domatesler ise, serada yetiştirilenlere göre daha lezzetli bulunmuştur (FreshPlaza, 2023).

Tüketicileri cezbetmek amacıyla, ıslah firmaları daha tatlı ve alışılmadık tat ve renge sahip yeni taze domates çeşitlerine yatırım yapmaktadır. Bu çeşitlerin bazıları "kulüp çeşitleri" olarak adlandırılmakta ve tohumları yalnızca lisanslı üreticilere satılmaktadır. Syngenta Group tarafından geliştirilen Kumato çeşidi buna örnektir (CBI, 2023). Ayrıca, tatları nedeniyle hâlihazırda tüketiciler arasında popüler olan geleneksel taze domates çeşitleri de piyasaya sunulmaktadır. Bunlara öküz yüreği ve biftek taze domatesleri örnek verilebilir.

Bazı üretici birlikleri, taze domates çeşitlerini orijinal genetik yapısıyla tanıtmak adına coğrafi işaretleme yoluna gitmiştir. Örneğin, İtalyan San Marzano taze domatesi yalnızca Salerno, Avellino ve Napoli illerinde lisanslı kooperatifler tarafından üretildiğinde "Korumalı Menşei İsmi" etiketiyle pazarlanabilmektedir (CBI, 2023).

Sektör analizlerine göre, yaygın yuvarlak taze domatesler düşük fiyatları nedeniyle hâlâ popülerliğini korumaktadır. Buna rağmen, diğer türlerin satışları, yüksek fiyatlara rağmen artış göstermektedir. Tüketiciler; salkım, kiraz erik (örneğin: roma, tiger plum, datterini), kaburgalı (örneğin: Marinda, Purple Star), erik tipi (örneğin: San Marzano), ekstra büyük (örneğin: Cor de Bou, Rosamunda, Huevo de Torro, Goutini by ASDA), siyah (örneğin: Sweet Marmande, Adora, Kumato, Raf Azul) ve karışık renkli kiraz taze domateslere ilgi göstermektedir (Normec Foodcare, 2023).

Avrupa Birliği'nde taze domates satarken tüketici algısı oldukça önemlidir. Tat veya doku açısından tatmin olmayan bir tüketici, aynı ürünü yeniden satın almamaktadır. Normec Foodcare tarafından gerçekleştirilen tüketici araştırmalarına göre, Hollandalı tüketiciler yerel olarak yetiştirilen biftek taze domateslerini, İspanya'dan gelen aynı tür taze domateslere tercih etmektedir. İspanyol taze domatesleri daha tatlı olmasına rağmen, sert kabuklu yapısı ve daha çabuk bozulma eğilimi sebebiyle daha düşük puan almıştır. Fas taze domatesleri ise Avrupa Birliği taze domateslerine göre daha asidik bulunmuştur, ancak tadındaki gelişmeler sayesinde Fas atıştırmalık taze domateslerine olan tüketici ilgisi artmaktadır (CBI, 2023).

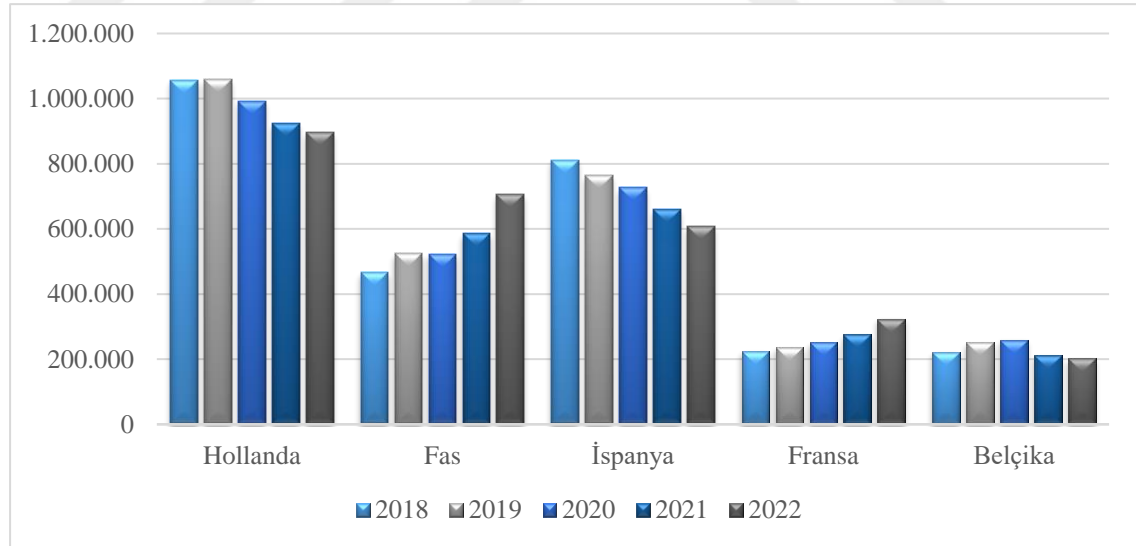
Bu nedenle, yalnızca tat değil, genel tüketici izlenimi önemlidir. Yapılan tadım testlerinde, yumuşak ve etli taze domatesler, yumuşak tada sahip olanlara göre daha düşük değerlendirme almıştır (FreshPlaza, 2023).

4.3.1. Avrupa Birliği Üye Ülkelerarası Taze Domates Ticareti

Avrupa Birliği taze domates pazarı yüksek düzeyde rekabet içeren bir yapıya sahiptir. Pazardaki en büyük tedarik yerel üreticiler tarafından sağlanmaktadır. İspanya, Avrupa Birliği genelinde çok büyük bir pazar payına sahiptir ve yaz ayları dışında Birliğin büyük bir kısmına taze domates tedarik etmektedir (CBI, 2023). Almanya ve Hollanda ise İspanyol taze domates tüccarlarına yönelik lojistik hizmetler sunarak bu sürece katkıda bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'nde yeni gelişmekte olan tedarikçiler için temel rakip ülkeler İspanya, Benelüks ülkeleri (özellikle Hollanda ve Belçika) ile Fransa'dır. Bu ülkeler, Avrupa Birliği'ndeki toplam taze domates arzının %60'ından fazlasını gerçekleştirmektedir (FreshPlaza, 2023). Hollanda, ihracat hacmi bakımından Avrupa Birliği'ndeki önde gelen tedarikçilerden biri olmasına rağmen, üretim miktarı açısından İspanya'nın oldukça gerisindedir. Bu durum, Hollanda'nın esasen bir transit ülke olduğunu göstermektedir.

Gerçekten de Hollanda İspanya ve Fas'tan ithal ettiği taze domatesleri, kendi yerel üretimiyle harmanlayarak Avrupa Birliği'nin çeşitli ülkelerine yeniden ihraç etmektedir. Bu bağlamda, Hollanda yalnızca bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda potansiyel bir ithalat pazarı ve dolaylı bir rakip olarak değerlendirilmelidir (Normec Foodcare, 2023).

Şekil 4. 9. Avrupa Birliği'nin önde gelen taze domates tedarikçileri (\$)

Kaynak: ITC TradeMap 2024 ve Eurostat 2024

Çizelge 4.9'da Sunulan veriler, Avrupa Birliği ülkelerinin 2010-2023 yılları arasındaki taze domates ihracat değerlerini göstermektedir. Yıllık verilerdeki değişimlere bakarak genel bir değerlendirme yapılacak olursa:

İspanya, her yıl büyük bir sebze ihracatına sahip olup, 2010'dan 2023'e kadar sürekli bir artış göstermiştir. 2010'dan 2023'e kadar ihracatını 1.226.529 dolardan 1.348.213 dolara çıkararak büyük bir artış yakalamıştır. Bu, İspanya'nın tarımda güçlü bir şekilde saklandığını ve taze domates üretiminin yüksek verimliliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Hollanda, 2010'dan itibaren ihracatını artırmıştır. 2010 yılında 1.646.513 dolarlık olan taze domates ihracatı, 2023 yılında 1.693.943 dolara yükselmiştir.

Almanya'da her yıl bir artış gözlemlenmiştir. 2010 yılında 116.292 dolarlık ihracat, 2023 yılında ise 238.053 dolara ulaşmıştır.

Fransa, 2010'da 215.866 dolar olan ihracatını 2023'te 289.413 dolara çıkarırken, İtalya'da aynı dönemde dalgalanmalar yaşanmıştır. İtalya'nın ihracatı 2010'da 248.661 dolar iken, 2023'te 221.306 dolara düşmüştür.

Birleşik Krallık, yıllar içinde taze domates üretiminde ciddi bir düşüş yaşamıştır. 2010 yılında 11.099 dolar olan ihracat, 2023'te sadece 2.139 dolara gerilemiştir. Polonya'nın taze domates ihracatında önemli bir artış gözlemlenmiştir. 2010'da 40.657 dolarlık ihracat, 2023 yılında ise 75.553 dolarlık ihracat gerçekleşmiştir. Bu artış, Polonya'nın tarım sektöründeki gelişmelere ve dış ticaret ilişkilerinin güçlenmesine işaret etmektedir. Romanya'da, özellikle 2020'li yıllarda ciddi bir artış gözlemlenmiştir. 2010'da yalnızca 575 dolar olan ihracat, 2023'te 3.117 dolara ulaşmıştır. Bu durum, Romanya'nın tarımda gelişmeye başlamasının bir göstergesi olabilir. Belçika ve Portekiz gibi ülkelerde de ihracat artışı gözlemlenirken, İsveç, Danimarka, İrlanda gibi ülkelerde bitki üretiminde dalgalanmalar ve düşüşler yaşanmıştır. Malta gibi küçük pazarlar ise düşük hacimlerle ihracat yapmıştır. Örneğin, Malta 2010'dan 2023'e kadar çok düşük değerlerde kalmıştır.

Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ihracat oranlarındaki büyüme hızları incelendiğinde, ülkeler arasında belirgin farklılıkların olduğu görülmektedir (Çizelge 4.10) Almanya, Fransa, Hollanda ve İspanya gibi büyük pazarlar genel olarak istikrarlı bir büyüme eğilimi sergilerken, Romanya, Çek Cumhuriyeti, GKRY ve Malta gibi ülkelerde dönemsel dalgalanmalar dikkat çekmektedir.

Almanya'nın ihracat büyüme oranları yıllar içerisinde dalgalanma gösterse de genellikle pozitif yönde ilerlemektedir. Özellikle 2017 yılında 0,17 seviyesine ulaşan büyüme oranı, sonraki yıllarda bir miktar düşüş göstermiş olsa da 2023 yılında 0,22 seviyesine çıkarak tekrar yükseliş eğilimine girmiştir. Bu durum, Almanya'nın Avrupa Birliği'ndeki domates ticaretinde önemli bir oyuncu olmaya devam ettiğini göstermektedir.

Fransa'nın ihracat büyüme hızında 2015 ve 2016 yıllarında düşüş yaşandığı, ancak 2018 yılında -0,21 seviyesine kadar gerileyen oranların 2019 yılından itibaren yeniden toparlanarak 2023 yılında 0,11 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bu durum,

Fransa'nın belirli yıllarda ihracatta gerileme yaşasa da genel olarak büyüme trendine geri dönebildiğini göstermektedir. Hollanda ise Avrupa Birliği'nin önemli tarım merkezlerinden biri olmasına rağmen 2013, 2015, 2016 ve 2022 yıllarında ihracat büyüme oranlarında düşüş yaşamıştır. 2023 yılında 0,08 oranında büyüme göstermesi, Hollanda'nın ihracat kapasitesini yeniden artırma çabası içinde olduğunu düşündürmektedir.

İtalya'nın ihracat büyüme hızına bakıldığında, 2013 yılında 0,16 seviyesinde bir artış yaşanırken, sonraki yıllarda belirli dönemlerde gerileme olduğu görülmektedir. 2019 yılında -0,17 seviyesine kadar düşen ihracat büyüme oranı, 2021 yılında 0,25 seviyesine ulaşarak toparlanma eğilimine girmiştir. 2023 yılında 0,56 oranında büyüme kaydetmesi, İtalya'nın ihracatta yeniden ivme kazandığını göstermektedir.

İspanya'nın büyüme oranları ise genel olarak dalgalı bir seyir izlemektedir. 2011 yılında 0,10 olan büyüme oranı, 2015 yılında -0,12 seviyesine kadar gerilemiş, ancak 2023 yılında tekrar 0,10 seviyesine yükselmiştir. Bu durum, İspanya'nın taze domates ihracatında belirli dönemlerde düşüş yaşasa da genel anlamda rekabetçi yapısını koruyabildiğini göstermektedir.

Romanya, ihracat büyüme oranlarında en büyük dalgalanmaları yaşayan ülkelerden biridir. 2012 yılında 2,02 seviyesine ulaşan büyüme oranı, 2014 yılında -0,65 seviyesine kadar gerilemiştir. 2019 yılında 1,88 seviyesinde tekrar artış yaşanırken, 2020 yılında -0,39 seviyesine düşmüştür. 2023 yılı itibarıyla 1,34 seviyesine yükselmiş olması, Romanya'nın ihracat potansiyelini yeniden artırdığını göstermektedir. Benzer şekilde, Çek Cumhuriyeti'nin büyüme hızında da büyük dalgalanmalar görülmektedir. 2012 yılında -0,25 seviyesine gerileyen ihracat büyüme oranı, 2015 yılında 0,49 seviyesine çıkmış, ancak 2017 yılında -0,59 seviyesine düşmüştür. 2020 yılında 1,26 seviyesinde büyük bir artış gösterse de 2023 yılında tekrar -0,22 seviyesine gerilemiştir (Çizelge 4.10).

GKRY ve Malta gibi küçük pazarlar ise daha büyük dalgalanmalara sahiptir. GKRY, 2011 ve 2012 yıllarında 3,38 ve 2,91 gibi oldukça yüksek büyüme oranları kaydederken, 2013 yılında -0,92 seviyesine gerilemiştir. 2021 yılında 1,31 seviyesinde tekrar büyüme göstermiş olsa da 2023 yılında -0,71 seviyesine düşmüştür. Benzer şekilde, Malta'nın 2014 yılında 32,75 gibi sıra dışı bir büyüme oranına ulaştığı, ancak sonraki yıllarda büyük dalgalanmalar yaşadığı ve 2023 yılı itibarıyla -0,64 seviyesine gerilediği görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ihracatındaki büyüme oranları ülkelere göre farklılık göstermektedir. Almanya, Fransa, İspanya ve Hollanda gibi büyük ihracatçılar, dalgalanmalar yaşasalar da genellikle büyüme trendlerini korumaktadır. Romanya, Çek Cumhuriyeti ve GKRY gibi ülkelerde ise büyük dalgalanmalar ve istikrarsızlık dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarında rekabet gücünü artırabilmesi için istikrarlı büyüme gösteren ülkelere yönelik stratejiler geliştirmesi, dalgalanma yaşayan pazarlarda ise fırsatları değerlendirebilecek esnek ticaret politikaları oluşturması gerekmektedir.

Çizelge 4. 9. Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ihracat değeri (\$)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Almanya	116.292	124.281	132.907	150.424	159.785	157.928	159.231	186.236	197.917	203.342	198.748	167.963	194.622	238.053
Fransa	215.866	224.432	221.771	250.102	255.375	222.542	210.931	217.563	172.613	193.631	230.938	243.240	260.654	289.413
Birleşik Krallık	11.099	13.070	16.307	17.394	13.920	12.422	7.635	13.189	6.148	5.609	7.852	4.236	2.713	2.139
İtalya	248.661	222.914	197.034	229.390	229.002	178.029	168.023	145.238	160.072	132.145	131.396	163.698	142.277	221.306
İspanya	1.226.529	1.348.932	1.328.235	1.418.215	1.335.620	1.181.762	1.179.033	1.259.214	1.267.637	1.185.067	1.152.825	1.172.452	1.225.311	1.348.213
Polonya	40.657	26.670	38.917	28.419	38.216	67.473	61.067	65.580	60.376	49.914	42.979	57.020	76.331	75.553
Romanya	575	259	782	927	321	767	260	465	378	1.088	660	1.321	1.332	3.117
Hollanda	1.646.513	1.505.929	1.627.640	1.614.367	1.709.694	1.522.532	1.440.372	1.673.716	1.695.073	1.639.433	1.610.758	1.761.855	1.561.559	1.693.943
Yunanistan	5.539	7.733	10.198	12.578	9.954	9.800	8.120	8.960	10.348	8.177	9.208	11.451	10.841	13.691
Çekya	2.799	3.103	2.335	2.729	2.811	4.177	6.843	2.816	1.465	1.538	3.474	4.642	6.701	5.200
Belçika	206.154	170.791	214.390	186.678	216.037	217.312	208.031	239.412	242.846	260.019	288.470	348.913	325.466	311.084
Macaristan	2.969	5.910	6.882	7.010	6.500	7.252	5.254	5.222	5.560	8.661	6.677	7.845	13.432	19.865
Portekiz	19.199	27.335	33.160	31.626	54.635	48.024	39.713	48.309	52.558	50.902	49.027	53.740	59.230	86.950
İsveç	580	424	356	3.080	4.987	1.761	2.466	1.574	843	572	1.305	843	789	1.189
Avusturya	10.205	9.801	8.627	8.625	7.390	5.951	8.073	7.800	8.725	8.641	8.429	6.531	6.030	11.097
Bulgaristan	2.509	960	540	1.762	856	1.015	1.234	1.766	2.248	2.113	2.224	6.309	7.662	7.596
Slovakya	6.879	4.407	3.984	6.616	8.381	7.459	8.913	10.698	6.619	9.365	11.216	19.208	17.325	18.454
Danimarka	4.188	4.165	3.048	6.151	4.926	3.802	3.976	2.930	2.338	3.336	5.519	7.907	8.837	12.434
Finlandiya	238	411	121	286	478	485	191	451	508	612	855	855	1.380	1.121
İrlanda	1.822	1.829	1.871	3.121	2.580	2.131	2.224	1.683	2.351	1.554	1.168	1.466	1.938	1.152
Letonya	2.072	5.025	5.169	6.358	7.400	4.036	3.195	3.289	3.095	3.454	3.929	4.761	4.739	5.928
Slovenya	3.856	8.469	7.044	3.413	2.002	2.152	3.298	2.470	3.079	2.912	2.291	1.996	2.557	4.226
Estonya	649	341	197	238	564	141	190	465	555	641	443	588	433	119
Lüksemburg	3.363	2.394	1.452	766	819	245	902	246	312	198	245	269	384	257
GKRY	102	447	1.747	135	218	277	217	429	516	485	403	929	440	129
Malta	25	3	7	4	135	599	222	418	262	316	100	108	25	9
Litvanya	2.614	2.132	5.285	2.336	2.864	1.649	1.967	2.408	2.509	3.120	3.553	3.435	3.339	859
Hırvatistan	139	297	397	1.694	1.277	2.018	4.558	6.410	4.349	5.070	7.526	7.312	8.710	7.169

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023

Çizelge 4. 10. Avrupa Birliği ülkelerinin taze domates ithalat büyüme hızı (\$)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Almanya	0,07	0,07	0,13	0,06	-0,01	0,01	0,17	0,06	0,03	-0,02	-0,15	0,16	0,22
Fransa	0,04	-0,01	0,13	0,02	-0,13	-0,05	0,03	-0,21	0,12	0,19	0,05	0,07	0,11
Birleşik Krallık	0,18	0,25	0,07	-0,20	-0,11	-0,39	0,73	-0,53	-0,09	0,40	-0,46	-0,36	-0,21
İtalya	-0,10	-0,12	0,16	0,00	-0,22	-0,06	-0,14	0,10	-0,17	-0,01	0,25	-0,13	0,56
İspanya	0,10	-0,02	0,07	-0,06	-0,12	0,00	0,07	0,01	-0,07	-0,03	0,02	0,05	0,10
Polonya	-0,34	0,46	-0,27	0,34	0,77	-0,09	0,07	-0,08	-0,17	-0,14	0,33	0,34	-0,01
Romanya	-0,55	2,02	0,19	-0,65	1,39	-0,66	0,79	-0,19	1,88	-0,39	1,00	0,01	1,34
Hollanda	-0,09	0,08	-0,01	0,06	-0,11	-0,05	0,16	0,01	-0,03	-0,02	0,09	-0,11	0,08
Yunanistan	0,40	0,32	0,23	-0,21	-0,02	-0,17	0,10	0,15	-0,21	0,13	0,24	-0,05	0,26
Çekya	0,11	-0,25	0,17	0,03	0,49	0,64	-0,59	-0,48	0,05	1,26	0,34	0,44	-0,22
Belçika	-0,17	0,26	-0,13	0,16	0,01	-0,04	0,15	0,01	0,07	0,11	0,21	-0,07	-0,04
Macaristan	0,99	0,16	0,02	-0,07	0,12	-0,28	-0,01	0,06	0,56	-0,23	0,17	0,71	0,48
Portekiz	0,42	0,21	-0,05	0,73	-0,12	-0,17	0,22	0,09	-0,03	-0,04	0,10	0,10	0,47
İsveç	-0,27	-0,16	7,65	0,62	-0,65	0,40	-0,36	-0,46	-0,32	1,28	-0,35	-0,06	0,51
Avusturya	-0,04	-0,12	0,00	-0,14	-0,19	0,36	-0,03	0,12	-0,01	-0,02	-0,23	-0,08	0,84
Bulgaristan	-0,62	-0,44	2,26	-0,51	0,19	0,22	0,43	0,27	-0,06	0,05	1,84	0,21	-0,01
Slovakya	-0,36	-0,10	0,66	0,27	-0,11	0,19	0,20	-0,38	0,41	0,20	0,71	-0,10	0,07
Danimarka	-0,01	-0,27	1,02	-0,20	-0,23	0,05	-0,26	-0,20	0,43	0,65	0,43	0,12	0,41
Finlandiya	0,73	-0,71	1,36	0,67	0,01	-0,61	1,36	0,13	0,20	0,40	0,00	0,61	-0,19
İrlanda	0,00	0,02	0,67	-0,17	-0,17	0,04	-0,24	0,40	-0,34	-0,25	0,26	0,32	-0,41
Letonya	1,43	0,03	0,23	0,16	-0,45	-0,21	0,03	-0,06	0,12	0,14	0,21	0,00	0,25
Slovenya	1,20	-0,17	-0,52	-0,41	0,07	0,53	-0,25	0,25	-0,05	-0,21	-0,13	0,28	0,65
Estonya	-0,47	-0,42	0,21	1,37	-0,75	0,35	1,45	0,19	0,15	-0,31	0,33	-0,26	-0,73
Lüksemburg	-0,29	-0,39	-0,47	0,07	-0,70	2,68	-0,73	0,27	-0,37	0,24	0,10	0,43	-0,33
GKRY	3,38	2,91	-0,92	0,61	0,27	-0,22	0,98	0,20	-0,06	-0,17	1,31	-0,53	-0,71
Malta	-0,88	1,33	-0,43	32,75	3,44	-0,63	0,88	-0,37	0,21	-0,68	0,08	-0,77	-0,64
Litvanya	-0,18	1,48	-0,56	0,23	-0,42	0,19	0,22	0,04	0,24	0,14	-0,03	-0,03	-0,74
Hırvatistan	1,14	0,34	3,27	-0,25	0,58	1,26	0,41	-0,32	0,17	0,48	-0,03	0,19	-0,18

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023 ve Yazarın Hesaplaması

İspanya, Avrupa Birliği'nin önde gelen taze domates tedarikçisi: İspanya dünyanın en büyük beşinci, Avrupa Birliği'nin ise en büyük taze domates üreticisidir. İtalya, İspanya'dan daha fazla taze domates üretmesine rağmen, İtalyan taze domateslerinin çoğu işleme için kullanılmaktadır (FreshPlaza, 2023). İspanyol taze domates üretimi sürekli bir düşüş göstermektedir.

Son beş yıllık dönemde İspanyol üretimi yıllık %5 oranında azalarak 2022 yılında 1,65 milyon tona düşmüştür. Bu düşük üretimin başlıca nedenleri yüksek işçilik ve enerji maliyetleridir. Bazı çiftçiler patlıcan, kabak ve biber gibi daha az emek gerektiren ürünlere yönelmektedir. Özellikle ana taze domates bölgesi olan Endülüs'te su kıtlığı da bir başka sorundur. Son birkaç yılda taze domates üretim alanındaki önemli azalmanın ardından, 2022/23 sezonu için ekilen alan en büyük üretim bölgesi olan Almeria'da 1000 hektar artmıştır. Üretime paralel olarak İspanya'nın ihracatı da azalmaktadır. İspanya'nın 2022 yılı taze domates ihracatı 610.000 ton olmuştur. Bu, 2018'deki 813.000 tonun üzerindeki rakamla karşılaştırıldığında 200.000 tonluk bir düşüş anlamına gelmektedir. Neredeyse tüm miktarlar, Avrupa Birliği ülkelerine ihraç edilirken, Avrupa Birliği dışına ihraç edilen miktar önemsiz bir paya sahiptir. İspanyol taze domateslerinin 2022'deki başlıca ihracat noktaları %28'lik payla Almanya olurken, onu Fransa (%14), Hollanda (%12) ve Birleşik Krallık (%8) takip etmiştir (CBI, 2023).

Almeria, Avrupa Birliği'ndeki en yoğun sera taze domatesi üretim alanı olma özelliğine sahiptir. İspanya'da üretilen taze domateslerin üçte birinden fazlası Almeria'da üretilmekte olup, bu bölgeyi sırasıyla Murcia, Alicante, Granada ve Las Palmas takip etmektedir. Subtropikal-Akdeniz iklimi, sera üretiminin tüm yıl boyunca ısıtma kullanılmaksızın sürdürülebilmesine imkân tanımaktadır. Almeria, aynı zamanda koruma altına alınmış menşei adı taşıyan ilk İspanyol taze domates türü olan *Tomate La Cañada*'ya ev sahipliği yapmakta olup, bu durum bölgenin taze domates üretimindeki önemini pekiştirmektedir (Serrano, Rodríguez & Gómez, 2019).

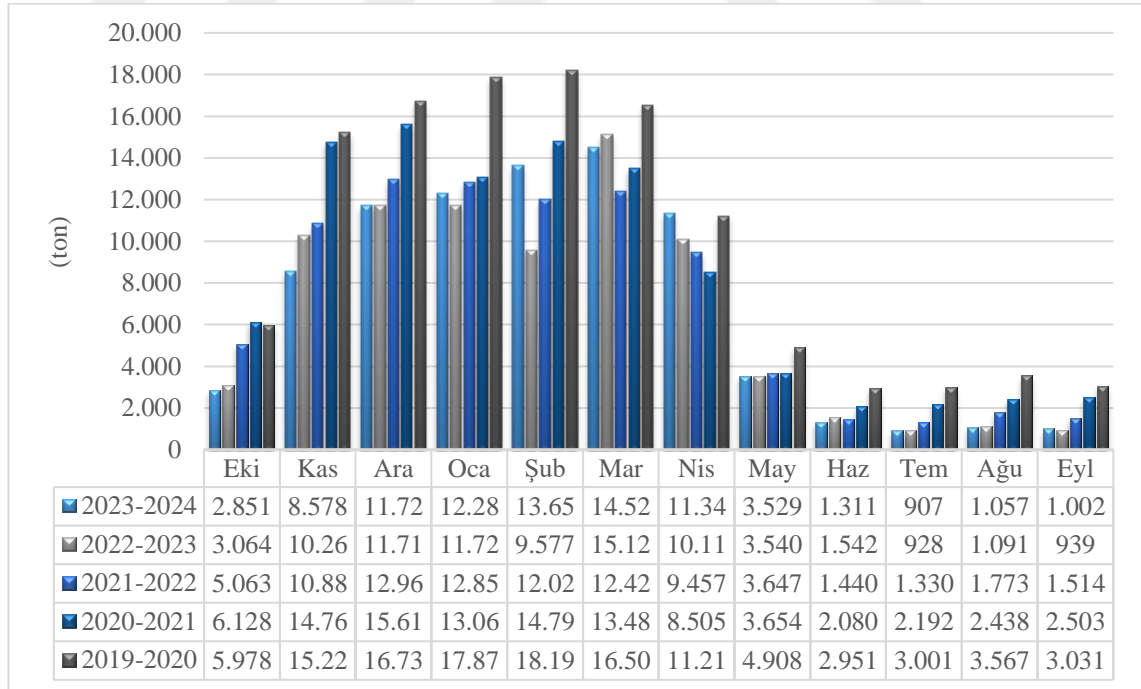
İspanya'daki taze domateslerin çoğu, 2 hektarın altında ekim alanına sahip nispeten küçük çiftçiler tarafından üretilmekte olup, Almeria'nın başlıca üç taze domates türü uzun ömürlü taze domatesler (örneğin, Daniela, Larga Vida, Royesta gibi), salkım taze domatesleri (Rama) ve küçük erik taze domatesleri (Pera) olarak belirlenmiştir. Taze domates üreticileri genellikle kooperatifler halinde birleşmiş olup, bu yapı üretim süreçlerini organize etmekte ve verimliliği artırmakta önemli bir rol oynamaktadır (Chaves & López, 2018).

Taze domates ekili alanların %60'ından fazlasında biyolojik haşere kontrolü, damla sulama ve bombus arıları ile tozlaşma ile entegre haşere yönetimi kullanılmaktadır. Bu alan 5.000 hektardan fazladır. Endülüs ürünlerini tanıtmak için, çeşitli sertifikasyon kuruluşları üreticileri denetleme ve Producción Integrada Andalucía etiketi verme yetkisine sahiptir. Birinci sınıf taze domatesler ya açık artırma sistemiyle ya komisyonculara ya da büyük alım merkezlerine satılmaktadır. İkinci sınıf ürünlerin daha küçük bir kısmı işlenmek üzere satılabilir, ancak bu durum Murcia'da Almeria'ya göre daha fazladır (CBI, 2023).

Almeria genellikle Avrupa Birliği'nin Meyve Bahçesi olarak adlandırılrsa da çevresel zorluklarla da karşı karşıyadır. En önemli zorluk, sera örtüleri ve ambalaj malzemeleri için üretilen büyük miktarda plastik atıktır. Bu sorunu çözmek için bölgede plastik geri

dönüşüm tesislerine yatırımlar yapılmaktadır. Karşılaşılan çevresel zorluklar arasında ormansızlaşma ve su kaynaklarının yetersizliği öne çıkmaktadır (FreshPlaza, 2023).

Şekil 4.10'da İspanya'nın Avrupa Birliği'ne gerçekleştirdiği taze domates ihracat miktarlarının yıllar ve aylar bazında dağılımı incelenmiştir. Verilere göre, 2019-2020 sezonu, ekim ayından itibaren başlayan süreçte diğer yıllara kıyasla en yüksek ihracat miktarlarının kaydedildiği dönem olmuştur. Özellikle Ocak, Şubat ve Mart aylarında 16.000 tonun üzerinde ihracat gerçekleştirilmiş ve Şubat ayında ihracat 18.190 ton ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2020-2021 ve 2021-2022 sezonlarında ise genel olarak 2019-2020'ye kıyasla daha düşük ihracat miktarları kaydedilmiş, yine de Ocak-Mart döneminde yoğunluk devam etmiştir. 2022-2023 sezonunda, özellikle Şubat ayında ihracat miktarında belirgin bir düşüş yaşanmış ve 9.577 ton seviyelerine gerilemiştir. 2023-2024 sezonu verilerine bakıldığında ise, önceki yıllara göre daha düşük ihracat rakamlarının olduğu gözlemlenmektedir. Ekim ayında 2.851 ton ile başlayan ihracat, Ocak ve Şubat aylarında artış gösterse de geçmiş sezonlara göre daha sınırlı kalmıştır. Nisan ayı itibarıyla ihracat miktarlarında genel bir azalma görülmüş, Mayıs ayı ve sonrasında ihracat miktarları 5.000 tonun altında kalmıştır. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında ise miktarların 1.000-3.500 ton aralığında olduğu dikkat çekmektedir. Tüm bu veriler, İspanya'nın taze domates ihracatında kış aylarında (özellikle Ocak-Mart döneminde) yoğunlaştığını, yaz aylarında ise hem üretim hem de talebe bağlı olarak belirgin bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Ayrıca son yıllarda (özellikle 2022-2023 ve 2023-2024 sezonlarında) toplam ihracat miktarlarında bir gerileme eğilimi olduğu, bunun da üretim koşulları, iklim değişiklikleri, maliyet artışları veya Avrupa Birliği içi rekabet gibi faktörlerle ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Şekil 4. 10.İspanya'nın Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

İspanya'daki Şirketler: Üç ana tip İspanyol taze domates tedarikçisi vardır. *Tarımsal kooperatifler:* Kooperatiflerin sahipleri, kooperatifler aracılığıyla taze domates satan çiftçilerdir. Büyük kooperatifler genellikle kendi paketleme tesislerine sahiptir ve perakende zincirlerine doğrudan tedarik yapabilmektedir. Kooperatifler çiftçiler adına paketleme ve hasat sonrası işlemleri yönetir ve kârı paylaşır. Bazı kooperatifler belirli taze domates türlerinde uzmanlaşmıştır. Örneğin, çeri taze domatesler Coprohnıjar ve La Palma'nın uzmanı.

Paketleme tesisleri olan toptancılar: Bu şirketler taze domatesleri doğrudan çiftçilerden komisyoncu ağı aracılığıyla veya açık artırma yoluyla satın alır. Birçoğu perakende zincirlerinin ve tedarik zincirlerinin açık artırmalarına da doğrudan katılır.

Büyük Avrupalı perakendecilerin sahip olduğu satın alma ve paketleme merkezleri: Bu entegre yaklaşım ile perakendeciler sürekli tedarik ve doğrudan kalite kontrolü sağlamaktadır. En büyük satın alma merkezleri Socomo (Carrefour grubu), Edeka Fruchtkontor (Edeka) ve Alcampo'dur (Auchan). Cooperativa Agrícola San Isidro (CASI), 3000'den fazla üyesiyle muhtemelen Avrupa Birliği'nin en büyük taze domates üreticisi ve ihracatçısıdır. Kooperatif ihracat odaklı olmasına rağmen, taze domateslerinin yaklaşık yarısını yerel olarak satmaktadır (Cooperativa Provincial Agraria y Ganadera San Isidro, 2023).

CASI tüm taze domates üretiminde biyolojik kontrol ile Entegre Zararlı Yönetimi kullanıyor. Üyeleri taze domatesin yanı sıra patlıcan, kabak, biber ve kavun gibi diğer meyve ve sebzeleri de üretmektedir. CASI yetiştiricileri yılda yaklaşık 200.000 meyve ve sebze (çoğunlukla taze domates) üretmektedir. CASI, İspanya'daki süpermarketlerin güçlü bir tedarikçisidir ve sürekli olarak çeri domates, kokteyl taze domates veya erik taze domates gibi tüketici taleplerine uyarlanmış yeni çeşitler sunmaktadır. Bazı çeşitler şirketin ticari markasıdır. Uzun ömürlü nervürlü çeşit 'Rebel', Marmande tipi çeşit 'Raf', siyah taze domates (CASI Negro) ve San Marzano tipi erik çeşidi ('Flamenko') bunlara örnektir. Şirket 2015 yılında Hollanda'ya genişlemiş ve yerel üreticilerin üretimini idare etmek üzere yeni bir dağıtım merkezi açmıştır (Cooperativa Provincial Agraria y Ganadera San Isidro, 2023).

Coprohnıjar, 200'den fazla üyesi ve yıllık yaklaşık 40.000 ton taze domates üretimiyle bir başka büyük kooperatiftir. Kooperatif üyeleri yaklaşık 400 hektarlık bir alanda seralarda taze domates ve diğer sebzeleri yetiştirmektedir (Coprohnıjar, 2023).

Almeria merkezli bu kooperatifin uzmanlık alanları küçük boyutlu taze domates segmenti ve organik üretimdir. Bazı yeni çeşitler ortaklarla iş birliği içinde piyasaya sürülmektedir. Örneğin Vicasol ile iş birliği içinde tanıtılan 'Flou' markası, raf tipi taze domates kategorisinde yer almaktadır (Almería Noticias, 2023).

Cooperativa La Palma/Granada La Palma, İspanya'nın en büyük çeri taze domates ve mini sebze spesiyaliteli üreticisidir. Kooperatif 700'den fazla çiftçiden oluşmaktadır ve 73.000 ton taze domates ve diğer sebzelerin üretildiği 800 hektarın üzerinde ekim alanına sahiptir. Üretim yöntemleri, sürdürülebilir paketleme ve yeni pazarlama konseptleri ile sürdürülebilir tedarike odaklanmaktadır (Almería Noticias, 2023).

Örnek olması açısından, bazı kayda değer örnekler şunlardır:

- Agroponiente Group: Düşük kalıntılı üretime yatırım yapıyor.
- Unica Fresh: Yeni Wabi-Sabi ve Nippo çeşitlerini tanıttı.
- Hortofrutícola Costa de Almería: Kısa süre önce İspanya'nın en büyük kooperatifi Anecoop'a katıldı (Anecoop, 2020).
- San Lucar: Alman pazarının güçlü bir tedarikçisi.
- Vicasol: Erik taze domatesleri ile ünlüdür.
- Tomates de Autor: Valley markası altında faaliyet göstermektedir.
- Horticola Ikersa: 'salkım' taze domates üreticisi.
- Grupo G's İspanya: Pascualprestige markası altında faaliyet göstermektedir.
- Eurocastell (Gruppo La Caña).
- Cualin Quality: Diğerlerinin yanı sıra 'Divino Imperial' markası altında faaliyet göstermektedir.

Fransa, Avrupa Birliği'nin Önemli Taze domates İhracatçısı: Fransa, Avrupa Birliği'ne (AB) taze domates ihracatı yapan önemli ülkelerden biri olup, iklim koşulları, lojistik avantajları, üretim maliyetleri ve tarife engelleri gibi çeşitli faktörler doğrultusunda rekabet gücünü şekillendirmektedir. Bu bağlamda, Fransa'nın ihracattaki avantajları ve dezavantajları, İspanya ve Hollanda gibi güçlü rakipleri ile kıyaslanarak değerlendirildiğinde belirginleşmektedir.

Fransa'nın 2019-2024 yılları arasında Avrupa Birliği ülkelerine gerçekleştirmiş olduğu taze domates ihracat miktarları aylık bazda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Veriler, beş farklı döneme ait ihracat miktarlarını ton cinsinden göstermekte olup, tarımsal üretim dinamikleri, ticaret politikaları ve çevresel faktörlerle birlikte değerlendirilmiştir (Trade Map, 2024).

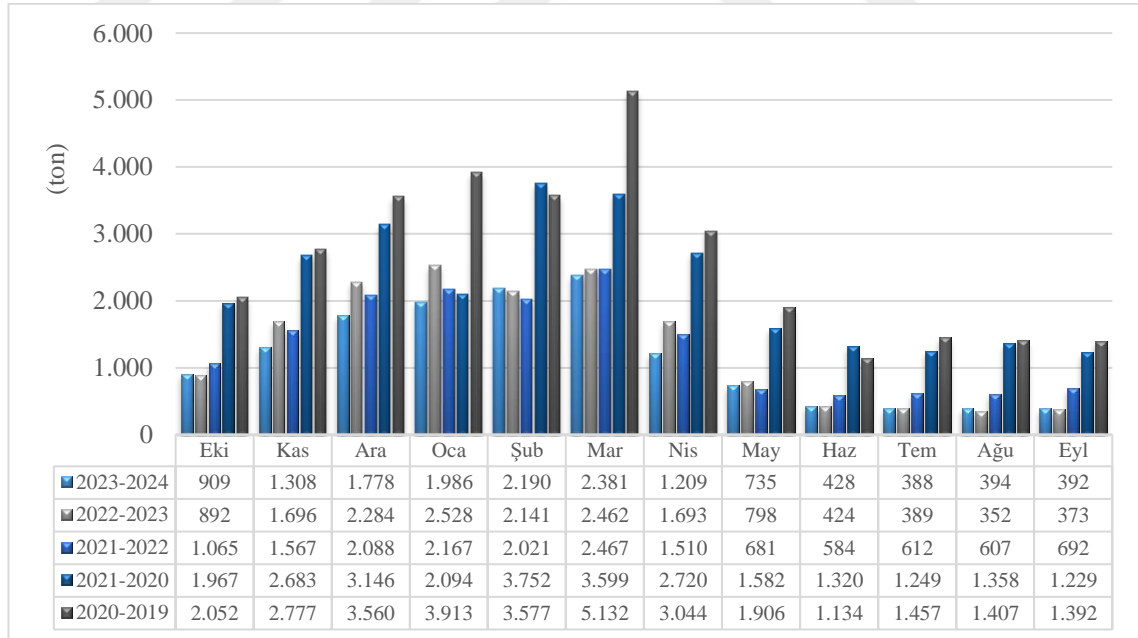
Şekil 4.11 incelendiğinde, her yıl Mart ve Nisan aylarında taze domates ihracatında belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu durum, seracılık faaliyetlerinin etkisiyle ilk ürünlerin hasat edilmesi ve dış pazara yönlendirilmesiyle açıklanabilir. Özellikle 2020-2019 döneminde mart ayında 5.132 ton ile en yüksek ihracat seviyesine ulaşılmıştır.

Yıllar ilerledikçe ihracat miktarlarında gözle görülür dalgalanmalar yaşanmış, özellikle 2023-2024 döneminde ocak, şubat ve mart aylarında önceki yıllara kıyasla daha düşük ihracat değerleri kaydedilmiştir. Bu düşüş, artan enerji maliyetlerinin seracılık üzerindeki baskısı (Lyon Ticaret Ataşeliği, 2022), iklim koşullarındaki belirsizlikler ve Fas ile İspanya gibi rekabetçi üretici ülkelerin Avrupa Birliği pazarındaki paylarını artırmaları gibi bir dizi faktörle ilişkilendirilebilir (Agrowy, 2021).

Ayrıca, Avrupa Birliği'nin tarım ve gıda politikalarında sürdürülebilirliğe verdiği önemin artması, ithal edilen ürünlerde daha yüksek kalite ve çevresel standartların aranmasına yol açmış, bu durum da Fransa'nın ihracat kapasitesi üzerinde sınırlayıcı bir etki yaratmıştır (Agrowy, 2022).

Haziran, temmuz ve ağustos aylarında ihracat miktarlarında belirgin bir düşüş yaşandığı dikkati çekmektedir. Bu durum, Avrupa Birliği'nin genelinde açık tarla üretiminin yoğunlaştığı ve yerel arzın arttığı bir döneme işaret etmektedir. Dolayısıyla ithalat ihtiyacının azalması, Fransa gibi ihracatçı ülkelerin pazara girişini sınırlamaktadır. Diğer taraftan, 2021-2022 ve 2020-2021 dönemlerinde ise genel olarak istikrarlı bir ihracat seyri izlenmiş, bu yıllarda hem üretim hem de lojistik faaliyetlerin dengeli bir biçimde sürdürüldüğü anlaşılmaktadır (Şekil 4.11).

Elde edilen bulgular doğrultusunda, Fransa'nın taze domates ihracatında sürdürülebilirliği sağlamak ve rekabet gücünü artırmak amacıyla yüksek verimli, hastalıklara dayanıklı ve iklim koşullarına adapte olabilen çeşitlerin üretimine yönelmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, modern seracılık uygulamalarının yaygınlaştırılması, lojistik altyapının geliştirilmesi ve iklim dostu üretim belgelerinin teşvik edilmesi, ihracat kapasitesini artıracak stratejiler arasında yer almaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Fransa'nın taze domates ihracatında yaşanan değişimler; sadece üretim ve tüketim dengesine değil, aynı zamanda küresel krizler, iklimsel değişkenlikler ve uluslararası ticaret politikalarının doğrudan etkisine işaret etmektedir. Bu nedenle, tarımsal üretim ve dış ticaret stratejileri uzun vadeli planlamalara dayandırılmalı, değişen koşullara uyum sağlayacak esnek modellerle desteklenmelidir.

Şekil 4. 11. Fransa'nın Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

İklim Koşullarının Etkisi: Fransa'nın iklimi, taze domates üretimi açısından ılıman ve serin özellikler göstermektedir. Ülkenin Akdeniz kıyılarında üretim için uygun koşullar bulunsa da İspanya gibi sıcak iklime sahip ülkelerle kıyaslandığında üretim sezonu daha kısa ve verimlilik daha düşüktür. İspanya, yıl boyunca sıcak hava koşulları sayesinde daha uzun süre üretim yapabilmekte ve bu durum, AB pazarında istikrarlı bir arz avantajı sunmaktadır. Buna karşılık, Hollanda gibi ülkeler modern seracılık sistemleri ile üretim sürecini iklim koşullarından bağımsız hale getirmiştir. Hollanda'daki yüksek teknolojiye sahip seralar, taze domates üretimini yıl boyunca devam ettirmeye olanak tanırken, Fransa'da seracılık faaliyetleri enerji maliyetleri nedeniyle yüksek maliyetli olmaktadır. Bu durum, Fransa'nın üretim kapasitesini sınırlamakta ve rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

Lojistik Avantajlar ve Tedarik Zinciri Yönetimi: Fransa'nın coğrafi konumu ve lojistik altyapısı, AB içindeki taze domates ihracatında önemli avantajlar sunmaktadır. Ülke, kara yolu, demir ve deniz yolu ağlarının gelişmiş olması sayesinde, Almanya, Belçika ve Hollanda gibi büyük tüketici pazarlarına hızlı ve düşük maliyetli erişim sağlayabilmektedir. Kısa nakliye süreleri, taze domatesin daha taze ulaşmasını sağlarken, lojistik maliyetlerin düşmesi de rekabet avantajı yaratmaktadır. Ancak, rakip ülkeler de güçlü lojistik altyapılara sahiptir. İspanya, AB içindeki ana ticaret yollarına entegre geniş taşımacılık ağı sayesinde düşük nakliye maliyetleri ile rekabet edebilmektedir. Hollanda ise Rotterdam gibi büyük limanları kullanarak Avrupa'ya hızlı ve verimli bir dağıtım ağı oluşturmuştur. Bu nedenle, Fransa lojistik avantajlarını daha etkin kullanarak tedarik zincirini optimize etmeli ve dağıtım süreçlerini daha verimli hale getirmelidir.

Üretim Maliyetleri ve Rekabetçilik: Fransa'nın taze domates ihracatında karşılaştığı en büyük zorluklardan biri yüksek üretim maliyetleridir. Ülkedeki iş gücü ücretleri, enerji maliyetleri ve tarımsal girdilerin yüksekliği, Fransa'nın rekabet gücünü sınırlandırmaktadır.

- İş gücü maliyetleri: Fransa'da tarım sektöründeki iş gücü maliyetleri oldukça yüksektir. Buna karşılık, İspanya'da işçilik ücretleri daha düşük olduğu için üretim daha ekonomik şekilde gerçekleştirilmektedir.
- Enerji maliyetleri: Seracılık faaliyetleri için gerekli olan enerji tüketimi Fransa'da pahalı olup, özellikle kış aylarında maliyetleri artırmaktadır. Hollanda gibi ülkeler, yenilenebilir enerji kaynakları ve verimli seracılık sistemleri kullanarak bu maliyetleri optimize etmektedir.
- Tarım girdileri: Gübre, ilaç ve diğer tarımsal girdilerin maliyetleri Fransa'da yüksektir ve bu durum, ürün fiyatlarının rekabetçiliğini azaltmaktadır.

Fransa'nın bu dezavantajları aşabilmesi için verimliliği artırıcı teknolojilere yatırım yapması ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını yaygınlaştırması gerekmektedir.

Tarife Engelleri ve Ticaret Politikalarının Etkisi: Fransa, Avrupa Birliği üyesi olduğu için AB içi ticarete herhangi bir gümrük vergisi veya tarife engeli ile karşılaşmamaktadır. Bu durum, AB'ye yapılan taze domates ihracatında büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ancak, AB'nin ithalat politikaları, üçüncü ülkelerden gelen düşük maliyetli taze domateslerin pazara girişini kolaylaştırmaktadır.

Özellikle Fas ve Türkiye gibi ülkeler, düşük üretim maliyetleri sayesinde AB pazarına daha uygun fiyatlı taze domates ihraç edebilmekte ve bu durum Fransa için rekabet baskısı oluşturmaktadır. Ayrıca, AB'nin çevre ve gıda güvenliği standartlarına uyum gerekliliği, Fransa'daki üreticiler için ek maliyetler yaratmaktadır. Bu standartlara uyum sağlamak için yapılan yatırımlar kısa vadede maliyet artırıcı bir etkiye sahip olsa da uzun vadede Fransa'nın kaliteli ve sürdürülebilir üretim yapabilmesini sağlayarak rekabet avantajı yaratabilir.

Fransa'nın Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatındaki rekabet gücü, iklim, lojistik, üretim maliyetleri ve tarife engelleri gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Coğrafi konumu ve lojistik altyapısı, Fransa'ya avantaj sağlarken; iklim dezavantajları, yüksek üretim maliyetleri ve düşük maliyetli rakip ülkelerin varlığı, rekabet gücünü sınırlandırmaktadır.

İspanya, uygun iklim koşulları ve düşük üretim maliyetleriyle daha avantajlı bir konumdayken; Hollanda, modern seracılık teknolojileri ve lojistik altyapısı sayesinde güçlü bir rekabet unsuru oluşturmaktadır.

Hollanda, Avrupa Birliği'nin taze domates ihracatında en güçlü aktörlerindedir: İleri tarım teknolojileri, gelişmiş lojistik altyapısı, düşük maliyetli sera üretimi ve ticaret politikalarındaki stratejik konumu, ülkeyi rakiplerine karşı avantajlı hale getirmektedir. Bu çalışmada, Hollanda'nın taze domates ihracatındaki rekabet avantajları, iklim koşulları, lojistik üstünlükler, üretim maliyetleri ve tarife engelleri açısından değerlendirilerek İspanya ve Fransa gibi rakip ülkelerle kıyaslanacaktır.

Şekil 4.12'de Hollanda'nın Avrupa Birliği'ne yönelik taze domates ihracatı 2019-2024 yılları arasında genel olarak istikrarlı bir seyir izlemiş, bazı dönemlerde ise dikkat çekici dalgalanmalar yaşanmıştır. Verilerin yıllık bazda incelenmesi hem üretim sezonlarının etkisini hem de ticaret politikalarının ve küresel gelişmelerin dış ticarete olan yansımalarını ortaya koymaktadır. İhracat miktarları yılın ilk çeyreğinde daha düşük seviyelerde seyretmekte, Nisan ayından itibaren belirgin bir artış göstermektedir. Bu durum, Hollanda'da örtü altı üretimin yaygın olması ve ilkbahar aylarında hasat edilen ürünlerin dış pazarlara yönlendirilmesiyle açıklanabilir.

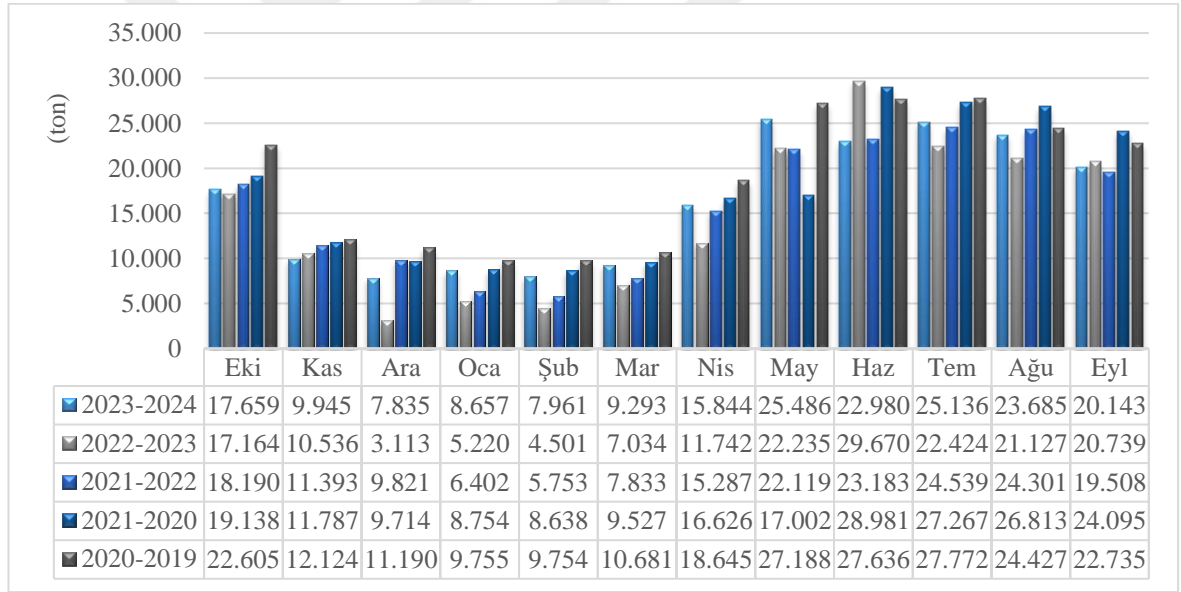
Mayıs ayı itibarıyla ihracat değerlerinde ciddi bir artış gözlenmekte, Haziran, Temmuz ve ağustos aylarında ise yıllık en yüksek ihracat miktarlarına ulaşılmaktadır. Örneğin, 2019-2020 döneminde Temmuz ayında 27.772 tonluk ihracat gerçekleştirilmiş olup, bu miktar tüm dönemlerinin en yüksek seviyesini oluşturmaktadır. Benzer şekilde 2023-2024 döneminde haziran ve temmuz aylarında sırasıyla 22.980 ve 25.136 tonluk yüksek ihracat rakamları kaydedilmiştir. Bu dönemler Avrupa Birliği pazarında taze domates talebinin arttığı, yaz sezonunun etkisiyle tüketimin yoğunlaştığı aylardır. Aynı zamanda iklim koşulları bu aylarda üretim açısından elverişli olup, ihracat kapasitesinin yükselmesini desteklemektedir.

Ayrıca dikkat çeken bir başka husus, sonbahar ve kış aylarında (Ekim-Mart dönemi) ihracat miktarlarında ciddi bir düşüş yaşanmasıdır. Bu dönemde üretim maliyetlerinin artması, özellikle seracılık faaliyetlerinde enerji tüketiminin yüksek olması ve Avrupa Birliği genelinde yerel üretimin azalması nedeniyle dışa bağımlılığın sınırlı düzeyde kalması bu düşüşü açıklamaktadır. Özellikle 2023-2024 döneminde Kasım ve

Aralık aylarında sırasıyla 9.945 ve 7.835 tonluk ihracat gerçekleşmiş olup bu rakamlar önceki yıllara kıyasla daha düşük seviyededir. Bu düşüş, enerji krizinin ve iklimsel belirsizliklerin seracılık üzerinde baskı oluşturduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yıllar itibarıyla incelendiğinde, 2020-2019 döneminde Hollanda'nın taze domates ihracatında zirve yaptığı, sonraki yıllarda ise genel bir azalma eğilimi gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Özellikle 2021-2022 ve 2022-2023 dönemlerinde ihracat miktarları nispeten daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Bu durum, Avrupa Birliği'ndeki tarım politikalarının değişimi, üretici ülkeler arası rekabetin artması ve lojistik maliyetlerin yükselmesi gibi etkenlerle açıklanabilir.

Sonuç olarak, Hollanda'nın taze domates ihracatında dönemsel dalgalanmalar gözlemlenmekte olup, bu değişimler büyük ölçüde üretim sezonları, çevresel koşullar ve Avrupa Birliği'ndeki piyasa talepleriyle ilişkilidir. Bu veriler hem tarımsal üretimin planlanması hem de dış ticaret stratejilerinin belirlenmesi açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Hollanda gibi ileri düzeyde seracılık yapan ülkelerde, enerji verimliliği, iklim uyumlu üretim teknikleri ve dış pazarlara yönelik stratejik planlama, ihracat performansını sürdürülebilir kılmak açısından temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 4. 12. Hollanda'nın Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

İleri Tarım Teknolojileri ve İklim Koşullarının Etkisi: Hollanda'nın iklimi, doğal olarak taze domates üretimi için uygun olmamakla birlikte, modern seracılık sistemleri sayesinde iklim koşullarının olumsuz etkileri büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Hollanda, yüksek verimli sera teknolojileri, hidroponik (topraksız tarım) yöntemleri ve otomasyon sistemleri ile kontrollü üretim gerçekleştirmekte ve yıl boyunca kesintisiz tedarik sağlayabilmektedir. Özellikle ısıtmalı ve enerji verimli seralar, Hollanda'nın üretim kapasitesini artırarak mevsimsel bağımlılığı ortadan kaldırmaktadır. Rakip

ülkelere kıyasla daha düşük su ve gübre tüketimi ile üretim yapabilmesi, çevresel sürdürülebilirlik açısından da önemli bir avantaj sunmaktadır. Buna karşılık, İspanya gibi ülkeler açık tarım yöntemlerine dayalı üretim yaparak iklim avantajlarını kullanırken, Fransa ise iklim koşullarının sınırlayıcı etkileri nedeniyle üretimde daha fazla mevsimsel dalgalanma yaşamaktadır. Hollanda'nın teknolojiye dayalı üretim modeli, iklim değişikliği gibi küresel faktörlerden minimum düzeyde etkilenmesini sağlamakta ve rakiplerine kıyasla önemli bir sürdürülebilirlik avantajı sunmaktadır.

Lojistik Üstünlükler ve AB Pazarına Erişim: Hollanda'nın AB içindeki merkezi konumu ve dünyanın en büyük limanlarından biri olan Rotterdam Limanı'na sahip olması, ülkeyi lojistik açıdan benzersiz bir konuma taşımaktadır. Ülke, kara yolu, deniz yolu ve demir yolu taşımacılığı açısından gelişmiş bir altyapıya sahip olup, Avrupa Birliği'nin birçok büyük pazarına hızlı erişim sağlayabilmektedir.

Bu lojistik avantajlar sayesinde Hollanda, taze domatesleri daha kısa sürede ve daha düşük maliyetle Avrupa Birliği pazarına ulaştırabilmektedir. Özellikle Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi büyük tüketici ülkeler, Hollanda için önemli ihracat destinasyonları olup, hızlı sevkiyat süreleri ve tedarik zinciri etkinliği ülkenin rekabet gücünü artırmaktadır.

Buna karşılık, İspanya gibi ülkeler, uzak pazarlara daha uzun taşıma süreleri nedeniyle lojistik dezavantaj yaşayabilirken, Fransa ise Hollanda kadar güçlü bir ticaret merkezi konumunda değildir. Bu nedenle, Hollanda'nın lojistik kapasitesi, taze domates ihracatındaki en büyük rekabet avantajlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Üretim Maliyetleri ve Verimlilik: Hollanda, tarımda yüksek teknoloji kullanımına dayalı üretim modeline sahip olmasına rağmen, seracılık için yüksek enerji tüketimi gerektirmesi nedeniyle üretim maliyetleri açısından dezavantajlı olabilmektedir. Ancak, ülke yenilenebilir enerji kaynakları, verimli enerji kullanımı ve otomasyon sistemleri sayesinde bu maliyetleri minimize etmektedir.

- **İş gücü maliyetleri:** Hollanda'da tarım sektöründe işçilik maliyetleri yüksek olmasına rağmen, otomasyon ve robot teknolojilerinin kullanımı, iş gücü ihtiyacını azaltarak maliyetleri dengelemektedir.
- **Enerji verimliliği:** Hollanda, güneş panelleri, biyokütle enerjisi ve jeotermal ısıtma sistemleri ile seracılıkta enerji maliyetlerini optimize etmektedir. Bu sayede, üretim maliyetlerini Fransa'dan daha rekabetçi bir seviyeye çekebilmektedir.
- **Su ve gübre kullanımı:** Hollanda'nın hidroponik tarım yöntemleri, su ve gübre kullanımını geleneksel tarıma göre %90 oranında azaltmakta ve sürdürülebilir üretimi desteklemektedir.

Buna karşın, İspanya gibi ülkelerde iş gücü maliyetleri düşük olup, üretim süreci daha az teknolojik bağımlılıkla yürütülebilmektedir. Ancak, açık tarım yöntemlerine dayalı üretim modeli, iklim koşullarına bağlı riskler taşımaktadır. Fransa ise yüksek işçilik ve enerji maliyetleri nedeniyle üretimde Hollanda kadar rekabetçi olamamaktadır.

Tarife Engelleri ve AB Ticaret Politikaları: Hollanda, AB üyesi olması nedeniyle Avrupa Birliği pazarına serbest ticaret avantajı ile ürünlerini sunabilmektedir. Bununla birlikte, AB'nin ithalat politikaları ve gıda güvenliği standartları, Hollanda'nın küresel ölçekte de rekabet gücünü artırmasına yardımcı olmaktadır. AB'nin uyguladığı katı tarım politikaları, Fas ve Türkiye gibi düşük maliyetli üreticilerin Avrupa Birliği pazarına girişini belirli ölçüde sınırlamaktadır. Bu durum, Hollanda gibi AB içindeki üreticiler için bir koruma kalkanı oluşturmakta ve yerel üreticilerin rekabet avantajını korumasını sağlamaktadır. Ayrıca, Hollanda'nın AB dışındaki pazarlara yönelik ihracat stratejileri de dikkat çekicidir. Ülke, uluslararası ticaret anlaşmaları ve sürdürülebilir tarım uygulamaları sayesinde, taze domates ihracatını yalnızca AB ile sınırlı tutmayıp, küresel pazarlarda da güçlü bir konum elde etmektedir.

Hollanda'nın Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatındaki rekabet gücü, ileri tarım teknolojileri, güçlü lojistik altyapısı, verimli üretim sistemleri ve ticaret politikalarındaki stratejik konumu sayesinde rakiplerine kıyasla önemli avantajlar sunmaktadır.

Belçika; gelişmiş tarım teknolojileri, stratejik lojistik konumu ve ticari avantajları sayesinde AB içindeki taze domates ihracatında önemli konumu: Üretim koşulları, maliyet yapısı ve ticaret politikaları bakımından Belçika'nın rekabet avantajları, ihracatçı ülkelerle karşılaştırıldığında farklı dinamikler içermektedir. İklim koşulları, lojistik avantajlar, üretim maliyetleri ve ticari engeller bağlamında Belçika'nın rakip ülkelere göre durumu incelenecektir.

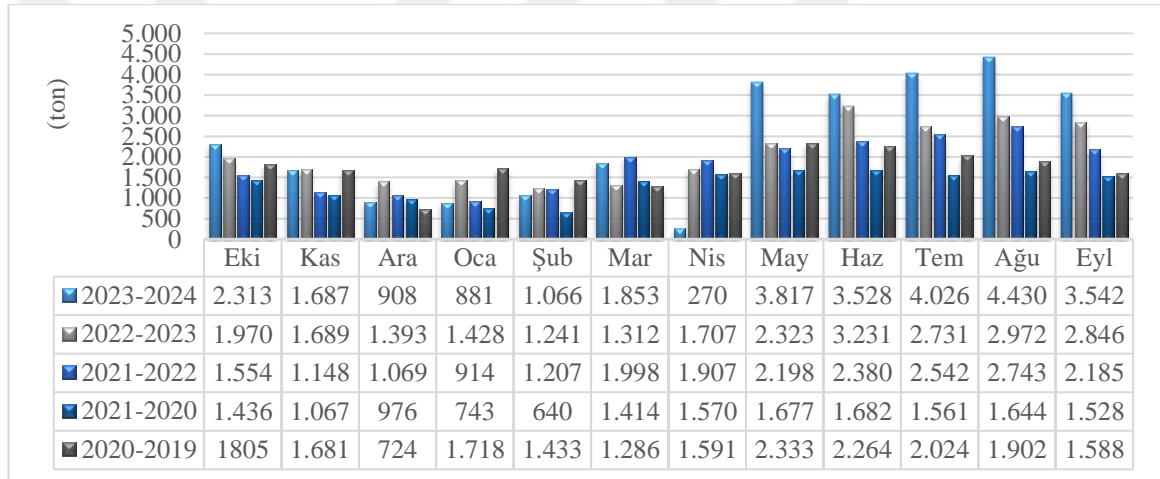
Şekil 4.12'de yer alan veriler, Belçika'nın 2019-2024 yılları arasında Avrupa Birliği'ne gerçekleştirdiği taze domates ihracatının dönemsel değişimini ortaya koymaktadır. Veriler incelendiğinde, Belçika'nın taze domates ihracatının yılın ilk yarısında görece düşük seyrettiği, ancak Mayıs ayından itibaren ciddi bir artış trendine girdiği görülmektedir. Bu durum, Belçika'nın üretim deseninin iklim koşullarına duyarlı olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle ilkbahar sonu ve yaz aylarında sera ve açık tarla üretiminin artış göstermesi, ihracat hacminin de yükselmesine neden olmaktadır.

2023-2024 döneminde ihracat miktarlarının Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sırasıyla 3.817 ton, 3.528 ton, 4.026 ton ve 4.430 ton gibi yüksek değerlere ulaştığı görülmektedir. Bu rakamlar, Belçika'nın ihracat kapasitesinin özellikle yaz aylarında doruk noktasına ulaştığını göstermektedir. Aynı zamanda, bu dönemdeki veriler önceki yıllarla kıyaslandığında Belçika'nın dış ticaret performansında belirgin bir iyileşme olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında 2023-2024 döneminde kaydedilen rakamlar, 2019-2023 yıllarındaki ihracat miktarlarının oldukça üzerindedir. Bu durum, Belçika'da modern seracılık tekniklerinin yaygınlaştığını ve ihracata yönelik üretimin arttığını göstermektedir.

Bununla birlikte, kış aylarında (Kasım-Mart dönemi) ihracat miktarlarında düşüş yaşandığı açıkça görülmektedir. Örneğin 2023-2024 döneminde Aralık ayında ihracat miktarı 908 ton iken, Ocak ayında bu değer 881 tona düşmektedir. Şubat ayında ise yalnızca 1.066 tonluk ihracat gerçekleşmiştir. Bu düşüş, üretimin sınırlı olduğu ve maliyetlerin arttığı dönemleri yansıtmaktadır. Seracılığın enerji maliyetlerine bağımlılığı, bu dönemlerdeki üretim hacmini azaltmakta ve ihracat kapasitesini sınırlamaktadır.

Veriler, yıllar arasında karşılaştırıldığında genel bir artış eğilimini ortaya koymakla birlikte, bazı yıllarda dalgalanmalar da dikkat çekmektedir. Özellikle 2020-2019 döneminde Ocak ve Şubat aylarında 1.718 ton ve 1.433 tonluk ihracatla nispeten yüksek seviyeler kaydedilmişken, 2021-2020 döneminde bu değerlerin 743 ton ve 640 tona kadar düştüğü gözlemlenmiştir. Bu ani düşüş, büyük olasılıkla 2020 yılında başlayan COVID-19 pandemisinin tarımsal üretim ve dış ticaret üzerindeki olumsuz etkileriyle açıklanabilir. Pandemi döneminde hem üretim zincirleri hem de lojistik altyapılar ciddi şekilde sekteye uğramış, bu da ihracat performansını olumsuz yönde etkilemiştir.

Belçika'nın Avrupa Birliği'ne yönelik taze domates ihracatı yıllar içinde mevsimsel dalgalanmalar göstermekle birlikte, özellikle son yıllarda artan bir eğilim sergilemektedir. Yaz aylarında ihracat kapasitesinin önemli ölçüde arttığı ve ülkenin dış ticaret potansiyelini bu dönemde maksimize ettiği anlaşılmaktadır. Belçika'nın sürdürülebilir ve rekabetçi bir ihracat performansı gösterebilmesi için, üretimin yıl geneline dengeli yayılması, enerji verimliliği sağlayan üretim teknolojilerine yatırım yapılması ve dış pazarlara yönelik stratejik planlamaların güçlendirilmesi gerekmektedir.

Şekil 4. 13. Belçika'nın Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

İklim Koşulları ve Üretim Teknolojileri: Belçika, serin ve yağışlı iklim koşullarına sahip olup, doğal olarak açık tarıma dayalı taze domates üretimi için elverişli bir ülke değildir. Ancak, bu durum yüksek teknolojili sera tarımı ve kontrollü üretim sistemleri ile telafi edilmektedir. Hollanda ile benzer şekilde, modern hidroponik tarım yöntemleri ve ileri sera teknolojileri kullanılarak yıl boyunca istikrarlı üretim yapılabilmektedir. Öte yandan, İspanya ve İtalya gibi ülkeler, sıcak iklim avantajını kullanarak açık tarım yöntemiyle üretim yapabilmekte ve böylece sera ısıtma maliyetlerini en aza indirmektedir. Ancak, bu ülkelerde kuraklık ve aşırı sıcaklık gibi iklim değişikliklerinden kaynaklanan riskler, üretimde dalgalanmalara neden olabilmektedir. Fransa ise hem açık tarım hem de sera üretimi kombinasyonunu kullanarak mevsimsel avantajlardan faydalanmaktadır. Dolayısıyla, Belçika iklimsel olarak dezavantajlı olmasına rağmen, gelişmiş seracılık uygulamaları sayesinde üretimde süreklilik sağlayarak rekabet gücünü artırmaktadır.

Lojistik Üstünlükler ve Pazara Erişim: Belçika'nın Avrupa Birliği'nin ticaret merkezi konumunda olması, ihracatta en büyük avantajlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Antwerp Limanı, Avrupa Birliği'nin en büyük lojistik merkezlerinden biri olup, kara, deniz ve demiryolu taşımacılığı açısından stratejik bir bağlantı noktasıdır.

- Almanya, Fransa ve Hollanda gibi büyük tüketici pazarlarına coğrafi yakınlığı, Belçika'nın taze domates ihracatında hızlı teslimat sağlamasına ve taşıma maliyetlerini düşürmesine olanak tanımaktadır.
- Hollanda da benzer lojistik avantajlara sahip olmakla birlikte, Belçika'nın liman erişimi ve kara yolu bağlantıları ihracatta ek bir rekabet avantajı sunmaktadır.
- İspanya ve İtalya gibi Akdeniz ülkeleri ise AB içindeki büyük pazarlara daha uzak konumda olduğu için nakliye süreleri daha uzun olmakta ve taşıma maliyetleri yükselmektedir.

Belçika'nın lojistik avantajları, rekabet gücünü artırarak taze domates ihracatında önemli bir üstünlük sağlamaktadır.

Üretim Maliyetleri ve Verimlilik: Belçika, ileri teknolojiye dayalı üretim yöntemleri sayesinde yüksek verimlilik oranlarına sahiptir. Ancak, sera tarımı için gerekli olan enerji maliyetleri ve iş gücü giderleri ülkenin üretim maliyetlerini artırmaktadır.

- Enerji maliyetleri, seraların ısıtılması ve aydınlatılması için yüksek seviyelerde olup, bu durum Belçika'daki üreticileri maliyet açısından zorlayabilmektedir. Ancak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve enerji verimli seraların yaygınlaşması, bu maliyetleri kısmen azaltmaktadır.
- İş gücü maliyetleri, diğer AB ülkelerine kıyasla yüksek seviyelerde olmasına rağmen, otomasyon sistemlerinin kullanımı ve robot teknolojileri, üretim sürecinde verimliliği artırarak maliyetleri dengelemektedir.

Buna karşın, İspanya ve İtalya gibi ülkelerde açık tarıma dayalı üretim modeli, iş gücü maliyetlerini düşürmekte ve enerji maliyetlerini sınırlamaktadır. Ancak, bu ülkeler tarımsal sürdürülebilirlik açısından su kaynakları ve iklim değişikliği gibi risklerle karşı karşıyadır.

Bu bağlamda, Belçika'nın üretim maliyetleri rakiplerine göre daha yüksek olmasına rağmen, verimli üretim teknikleri ve sürdürülebilir tarım uygulamaları sayesinde rekabet avantajını koruyabilmektedir.

Tarife ve Ticaret Engelleri: Belçika, Avrupa Birliği üyesi olması nedeniyle serbest ticaret avantajlarından yararlanmaktadır. AB iç pazarında tarife engelleri, gümrük vergileri ve kota sınırlamaları olmadan ticaret yapabilme imkânına sahip olması, rekabet gücünü artıran önemli bir faktördür.

Buna karşın, AB üyesi olmayan ülkeler (örneğin Türkiye veya Fas), AB pazarına girişte gümrük tarifeleri ve kota sınırlamaları ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, Belçika gibi AB içi üreticilere önemli bir avantaj sağlamaktadır.

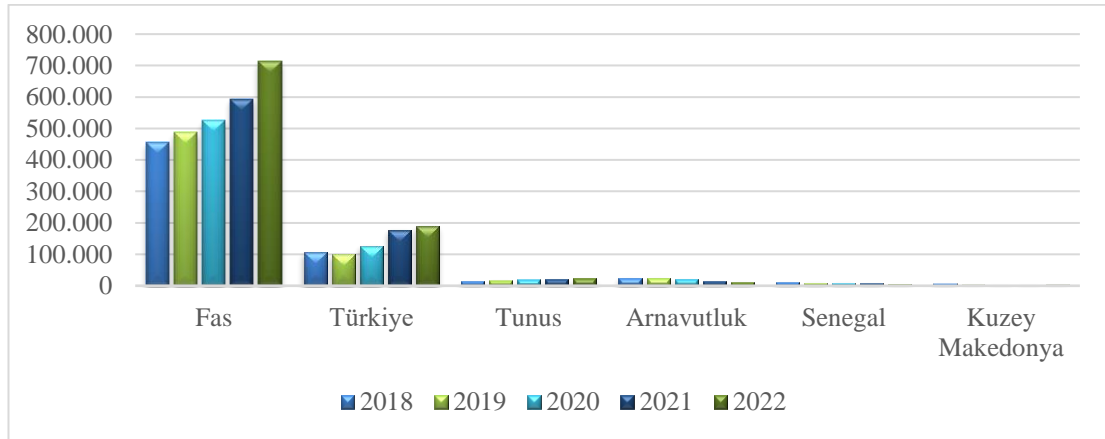
Ayrıca, AB'nin sürdürülebilir tarım politikaları çerçevesinde, düşük karbon salınımı ve çevresel standartlara uygun üretim yapan ülkeler daha fazla teşvik almakta ve pazar avantajı elde etmektedir. Belçika, bu standartlara uygun üretim yaparak, gelecekte AB pazarındaki rekabetçi konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Belçika, iklimsel dezavantajlarına rağmen, yüksek teknolojiye dayalı seracılık yöntemleri, stratejik lojistik konumu, ticari serbestlik avantajları ve sürdürülebilir tarım politikaları sayesinde Avrupa Birliği'ne yapılan taze domates ihracatında güçlü bir rekabetçi konuma sahiptir. Ancak, yüksek üretim maliyetleri ve enerji giderleri gibi faktörler, ülkenin rekabet avantajını zaman zaman sınırlayabilmektedir. Bu nedenle, yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin kullanılması, otomasyonun yaygınlaştırılması ve üretim süreçlerinde maliyet azaltıcı yeniliklerin uygulanması, Belçika'nın uzun vadeli rekabetçiliğini artıracaktır.

Belçika, lojistik konumu ve yüksek teknoloji kullanımıyla AB iç pazarında güçlü bir ihracatçı konumunda bulunmakta, ancak rekabet avantajını koruyabilmek için üretim maliyetlerini optimize etme konusunda yeni stratejilere ihtiyaç duymaktadır.

4.4. Avrupa Birliği'nin Diğer Başlıca Ülkelerle Taze domates Ticareti

Avrupa Birliği dışındaki önde gelen tedarikçiler olan Fas ve Türkiye ise domatesin yaklaşık %30'unu tedarik etmektedir. Kalan %10'luk kısım ise Tunus, Senegal ve Doğu Avrupa Birliği ülkeleri gibi ülkelerden ithal edilmektedir (Şekil 4.14). Avrupalı olmayan çok az tedarikçi vardır. Fas Avrupa Birliği'ne en çok ihracat yapan ülke konumunda olup, onu Türkiye, Tunus, Arnavutluk, Senegal ve Kuzey Makedonya gibi ülkeler takip etmektedir.

Şekil 4. 14. Avrupa Birliği dışından önde gelen taze domates tedarikçileri

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023ç

Fas, Avrupa Birliği üyesi olmayan önde gelen tedarikçidir: FAO verilerine göre; Fas, dünya taze domates üretiminde 18. Sırada yer almaktadır. Ancak önde gelen üretici ülkelerin birçoğu taze domatesi yerel olarak tüketmekte ve ihracat kapasitesi çok sınırlı kalmaktadır. İhracat açısından Fas, Meksika ve Hollanda'dan sonra en büyük üçüncü ihracatçı konumundadır. Hollanda aynı zamanda bir transit ülke olarak hareket ettiğinden,

Fas'ın taze tüketim için ikinci en büyük taze domates ihracatçısı olduğu gözlenmektedir. Taze domates Fas'ta en çok ihraç edilen gıdadır. Fas'ta taze domates üretiminin çoğu, şu anda 20 000 hektardan fazla seraya sahip olan Souss Massa bölgesinde yoğunlaşmıştır. Fas'ın ihraç ettiği taze domateslerin %80'inden fazlası Souss Massa'da üretilmektedir. Fas hükümetinin Fas'ın tarımsal üretimini ve ihracatını desteklemesi, taze domates ihracatında yüksek bir artışa neden olmuştur.

Fas-AB Tarım Ticaret Anlaşmaları ve Taze domates İhracatı

Fas ile Avrupa Birliği arasındaki ticaret ilişkileri, 1996 yılında imzalanan ve 2000 yılında yürürlüğe giren AB-Fas Ortaklık Anlaşması çerçevesinde şekillenmiştir. Bu anlaşma, 2012 yılında tarım ve balıkçılık ürünlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu genişletme ile Fas, belirli tarım ürünlerini AB pazarına gümrüksüz veya düşük tarifelerle ihraç etme imkânı elde etmiştir.

Taze domates ihracatı özelinde, anlaşma kapsamında Fas'ın AB'ye yıllık 285.000 ton taze domatesi belirli giriş fiyatı ve kota limitleri dahilinde ihraç etmesine izin verilmektedir. Ancak, 2019'dan bu yana Fas'ın bu kotayı aşarak daha yüksek miktarlarda taze domates ihraç ettiği ve bu ihracatların, kota dışı kalmasına rağmen, gümrük vergileri ödenerek AB mevzuatına uygun şekilde gerçekleştirildiği belirtilmiştir. (Food Business Africa, 2025)

Bu durum, özellikle İspanyol üreticiler arasında haksız rekabet endişelerine yol açmış ve AB Komisyonu'na şikâyetler iletilmiştir. Ancak, AB Tarım Komiseri Christophe Hansen, Fas'tan yapılan taze domates ithalatlarının 2012 Ortaklık Anlaşması hükümlerine uygun olduğunu ve kota dışı ithalatların gerekli gümrük vergileri ödenerek gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.

Ayrıca, Fas'ın taze domates üretiminde çeşitlilik stratejisi izleyerek, özellikle daha yüksek katma değerli cherry taze domates üretimine yöneldiği ve bu ürünlerin AB pazarında daha yüksek fiyatlarla satıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, giriş fiyatı sisteminin etkinliğini azaltmakta ve AB pazarında rekabeti etkilemektedir.

Fas ile AB arasındaki tarım ticareti, özellikle taze domates ihracatı bağlamında hem ekonomik hem de hukuki açılardan dinamik bir yapıya sahiptir. Fas'ın üretim stratejileri ve AB pazarındaki talepler doğrultusunda ihracatını artırması, AB içindeki üreticiler arasında rekabet endişelerine neden olmaktadır. Ayrıca, Batı Sahra bölgesinden yapılan ihracatların hukuki statüsü, AB'nin dış ticaret politikalarında dikkate alınması gereken önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Fas, Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatında çeşitli rekabet avantajlarına sahiptir:

- ***Mali destek:*** Uzun vadeli bir Yeşil Plan doğrultusunda Fas tarımına sürekli yatırım yapılmaktadır.
- ***Ulaşım avantajları:*** Fas'ın Afrika'nın en büyük endüstriyel limanı Tanger-Med'e yaptığı yatırım, Avrupa Birliği limanlarına kolay erişim sağlamaktadır. Taze domatesler Avrupa Birliği limanlarından herhangi birine gönderilebilir. Güney ve Kuzey Avrupa'yı birbirine bağlayan Endülüs'teki İspanyol yüksek hızlı demiryolu koridoru kullanılarak nakliye süresi de kısaltılabilir.

- **Su mevcudiyeti:** Agadir tuzdan arındırma tesisi seralar için yeterli miktarda su sağlamaktadır. Ancak yeraltı suları da yoğun bir şekilde kullanılmakta ve bu da çevresel bir tehdit oluşturmaktadır.
- **Tarife avantajları:** Avrupa Birliği ile yapılan serbest ticaret anlaşması sayesinde Fas neredeyse gümrüksüz taze domates ihracatına sahiptir. 1 Ekim ve 31 Mayıs tarihleri arasında 257.000 tonluk kota için gümrük vergisi sıfırdır. Ancak ülke, belirli aylarda üretim fazlası olması halinde 28.000 ton daha ihraç edebiliyor. Kotanın aşılması halinde ise %3,52 oranında gümrük vergisi ödenmesi gerekiyor. Yine de bu vergi, Avrupa Birliği ile serbest ticaret anlaşması olmayan başkaca gelişmekte olan ülkelere kıyasla %60 daha düşüktür.
- **Rekabetçi işgücü maliyetleri:** Fas'ta taze domates toplayıcıları için mevsimlik ücretler Avrupa'daki ücretlerden önemli ölçüde düşüktür. İspanya ile karşılaştırıldığında Faslı toplayıcılara saat başına 8 kat daha az ücret ödenmektedir. Bu durum yüksek fiyat rekabeti sağlasa da Faslı tedarikçiler için kurumsal sorumluluk açısından her zaman iyi bir imaj sağlamamaktadır. Fairfood International'a göre, Fas taze domates tedarik zincirindeki işgücü sorunları arasında düşük ücretler, örgütlenme özgürlüğünün olmaması ve cinsiyet ayrımcılığı yer almaktadır. 2018 yılından bu yana Fas'ın taze domates ihracatı yıllık %7 oranında artarak 2022 yılında 740.000 tona ve 980 milyon Avro'nun üzerinde bir değere ulaşmıştır. Fas taze domateslerinin yarısından fazlası Fransa'ya ihraç edilirken, bu ülkeyi Birleşik Krallık (%19), Hollanda (%11), İspanya (%8), Moritanya (%3) ve Portekiz (%3) takip etmektedir. Fas taze domatesi en çok Birleşik Krallık ve Hollanda'da pazar payı kazanmıştır. 2018'den bu yana Birleşik Krallık'a ihracat 5 kat, Hollanda'ya ise 6 kattan fazla artmıştır. Fas, yuvarlak geleneksel taze domatesler yerine atıştırmalık taze domates, çeri taze domates ve erik taze domates üretimine yöneldi. Klasik yuvarlak taze domatesler Fas'ın toplam taze domates ihracatının %50'sinden azını oluşturmaktadır.

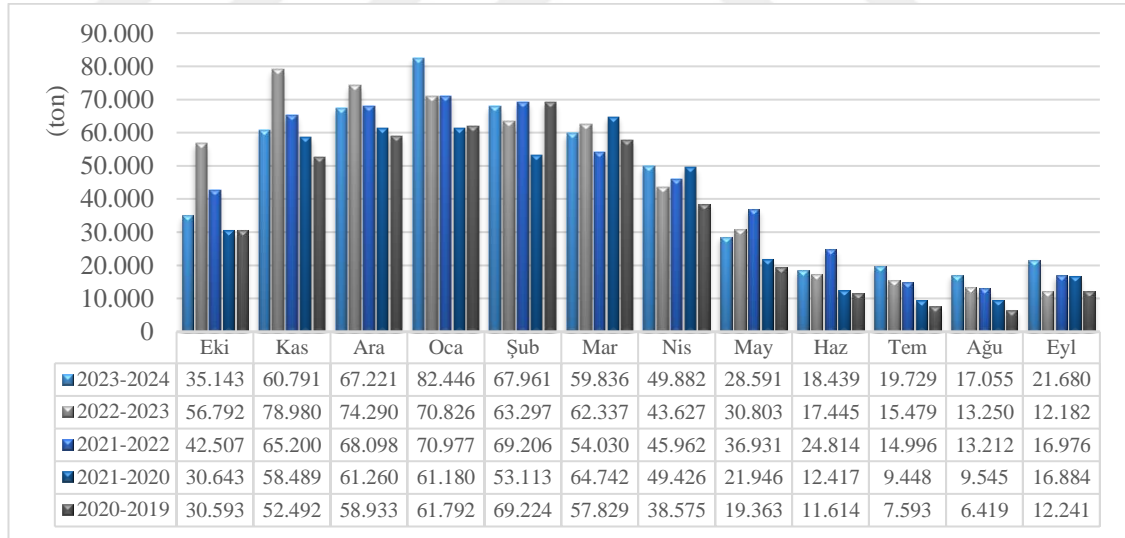
Şekil 4.15'da Fas'ın 2019-2024 yılları arasındaki beş farklı ihracat dönemine ait Avrupa Birliği'ne yönelik taze domates ihracat miktarlarının aylık dağılımını göstermektedir. Veriler genel olarak incelendiğinde, Fas'ın ihracatında yılın son çeyreğinden başlayarak ilkbahar sonuna kadar olan dönemde yüksek miktarlara ulaşıldığı, yaz aylarında ise ihracat hacminde ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu mevsimsel dalgalanma, Fas'ın iklimsel avantajlarına ve tarımsal üretim planlamasına dayalı olarak, özellikle kış aylarında Avrupa Birliği pazarında güçlü bir tedarikçi konumuna geldiğini göstermektedir.

2023-2024 dönemi verilerine göre, ocak ayında 82.446 ton ile en yüksek ihracat miktarına ulaşılmış, bunu Aralık (67.221 ton) ve Şubat (67.961 ton) ayları izlemiştir. Bu durum, özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde yerli üretimin azaldığı kış döneminde Fas ürünlerine olan talebin arttığını ve ülkenin bu ihtiyacı karşılamada güçlü bir kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir. 2022-2023 döneminde de benzer bir eğilim görülmekte olup, Kasım (78.980 ton), Aralık (74.290 ton) ve Ocak (70.826 ton) aylarında yüksek ihracat seviyelerine ulaşılmıştır. Bu yüksek rakamlar, Fas'ın sera üretimi ve dış ticaret altyapısının etkinliğini ve Avrupa Birliği pazarına entegrasyon düzeyini yansıtmaktadır.

Buna karşın, yaz aylarında ciddi bir ihracat düşüşü gözlemlenmektedir. Özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında ihracat hacminin tüm yıllarda 20.000 tonun altına indiği dikkat çekmektedir. Örneğin, 2020-2019 döneminde temmuz ayında sadece 7.593 ton ve Temmuz ayında 6.419 tonluk ihracat gerçekleşmiştir. Bu düşük seviyeler hem yerli üretimin azaldığı hem de Avrupa Birliği pazarında yerli ürünlerin piyasaya girdiği bir dönemi temsil etmektedir. Aynı zamanda, sıcak yaz aylarında üretim maliyetlerinin artması ve ürün kalitesinin düşmesi gibi nedenlerle ihracat hacminin sınırlı kaldığı değerlendirilmektedir.

Dikkat çekici bir başka unsur, yıllar içerisinde genel olarak ihracat miktarlarında artış eğiliminin gözlemlenmesidir. 2023-2024 ve 2022-2023 dönemlerinde Kasım, Aralık ve Ocak aylarında elde edilen ihracat rakamları, önceki yıllara kıyasla anlamlı düzeyde yüksektir. Bu artış, Fas'ın taze domates üretiminde modern tekniklerin kullanımını artırdığını ve dış pazarlara yönelik stratejik planlamalarla üretim hacmini genişlettiğini göstermektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği ile geliştirilen ticaret ilişkileri ve lojistik altyapıdaki iyileştirmeler de bu artışın destekleyici unsurlarıdır.

Fas'ın Avrupa Birliği'ne yönelik taze domates ihracatı dönemsel olarak belirgin mevsimsel değişiklikler göstermekte, özellikle kış ve ilkbahar aylarında yüksek miktarlara ulaşmaktadır. Ülkenin iklim avantajını etkin kullanarak Avrupa Birliği pazarındaki boşluğu doldurma kapasitesi, onu bu alanda önemli bir aktör haline getirmiştir. İhracatın sürdürülebilirliği açısından sera teknolojilerinin yaygınlaştırılması, su verimliliği yüksek üretim sistemlerine geçilmesi ve yaz aylarındaki düşük üretim dönemlerine yönelik alternatif stratejilerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Şekil 4. 15. Fas'ın Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

Fas'taki şirketler: Faslı ihracat odaklı şirketlerin çoğu taze domatesi sera üretiminden temin etmektedir. Önemli miktarlarda yerel pazarlarda da satılmaktadır, ancak yerel pazarlar genellikle Sınıf II taze domatesleri ve dışarıda yetiştirilen taze domatesleri satmaktadır. Fas taze domates tedarik zincirinde birçok oyuncu vardır, ancak üç ana ihracatçı türü şunlardır:

Kendi paketlenme tesislerine sahip büyük üreticiler: Bu şirketler kendi taze domateslerini önemli miktarlarda paketlemekte ancak bazen diğer üreticilerden de taze domates satın almaktadır. Bu şirketler genellikle Avrupa'da yerleşik yabancı yatırımcılardır. Yabancı yatırımcılara örnek olarak Güney Amerika, Afrika ve Yeni Zelanda'dan farklı meyve ve sebzeler tedarik eden büyük Fransız şirketi Idyl verilebilir.

Büyük bir üreticinin dikkate değer bir örneği Delassus Group'tur. Şirketin farklı ürünler yetiştirme konusunda uzun bir geçmişi vardır. Şu anda narenciye, atıştırmalık taze domates, üzüm, avokado ve çiçek olmak üzere beş iş segmentinde örgütlenmiştir. Delassus Group'un bir üyesi olan Duroc, taze domates üretiminden sorumludur. Duroc, taze domateslerinin çoğunu kendi çiftliklerinde üretmekte ve taze domatesleri modern paketlenme evlerinde paketlemektedir. Duroc, Agadir ve Dakhla arasındaki 600 hektarlık arazide 65.000 ton atıştırmalık taze domates üretiyor. Duroc'a göre, Birleşik Krallık'ta %32 ve Almanya'da %12'lik ihracat payı ile Birleşik Krallık ve Almanya'nın önde gelen taze domates tedarikçisidir. Şirket çevresel sürdürülebilirliğe güçlü bir şekilde odaklanmaktadır. Ambalaj atıklarının azaltılmasına yatırım yapmakta, suyun rasyonel kullanımını ve organik atıkların geri dönüşümünü teşvik etmektedir. Ayrıca Coop ve Keeling's ile iş birliği içinde Birleşik Krallık'ta Fairtrade projesi aracılığıyla sosyal sürdürülebilirliğe de yatırım yapıyor. Duroc ayrıca çalışanlarının ve komşu toplulukların 300 çocuğu için bir anaokulu inşa etmek üzeredir.

Entegre büyük üreticilere bir başka örnek de Azura Grubuna ait Faslı Fransız Maraissa'dır. Şirketin Fransa'da kendi dağıtım merkezi vardır ve Avrupa Birliği'nde kendi markası altında satış yapmaktadır. Maraissa taze domateslerinin neredeyse tamamını Avrupa Birliği perakende sektörüne satmaktadır. Sadece kendi fideliklerinde üretilen aşılı taze domatesleri kullanıyor ve yaklaşık 1000 hektarlık alanda taze domates yetiştiriyor. Şirket güçlü bir şekilde sürdürülebilirliğe odaklanmaktadır. Bir kg taze domates başına sadece 1,26 kg CO2 ürettikleri için karbon nötrdürler.

Avrupa Birliği'ne büyük bir entegre ihracatçıya üçüncü örnek Lymouna- Matysa grubudur. Şirket Fransa'da yerleşiktir ve üst düzey soğutmalı depolara ve bir laboratuvara sahiptir. Ürün kalitesini tüm değer zinciri boyunca kontrol etmek için Matysa kendi fida ve modern bir paketlenme tesisine yatırım yapmıştır. Lymouna- Matysa, birçok Avrupalı perakende zincirinin güçlü bir tedarikçisidir.

Bireysel çiftçilerden taze domates satın alan paketlenme ve lojistik şirketleri: Taze domatesleri genellikle bir komisyoncu ağı aracılığıyla satın alırlar. Komisyoncular taze domatesleri paketlenme şirketlerine satarak hizmetleri için bir marj eklerler. Sektör kaynaklarına göre, komisyoncular hakkında olumsuz bir imaj var. Bu, taze domatese değer katmadan tüketiciler için nihai fiyatı artırdıkları görüşüne dayanmaktadır. Paketlenme şirketlerinin bazıları, çoğunlukla Fransa ve İspanya'dan olmak üzere yabancı yatırımlardır. Birkaç paketlenme tesisi ve entegre üretimi olan bir şirkete örnek olarak Les Domaines Exports verilebilir. Bu şirket Fas'ın en büyük tarım şirketi olan Les Domaines Agricoles'e aittir. Şirket, Hollandalı bir taze domates şirketi olan RedStar ile ortaktır.

Kendi hasat sonrası işleme ve paketlenme tesislerine sahip tarımsal kooperatifler: Bu kooperatifler taze domatesleri kendi çiftçilerinden satın almaktadır. Taze domates tarım kooperatiflerine örnek olarak Coopérative Agricole Toubkal verilebilir.

Türkiye, Doğu Avrupa'nın önde gelen tedarikçisidir: Türkiye, taze domates üretiminde dünya çapında önemli bir konumda bulunmaktadır. Çin ve Hindistan'ın ardından, 2022 yılı itibarıyla Türkiye, dünyanın üçüncü büyük taze domates üreticisi olmuştur. Türkiye'nin taze domates üretimi yıllara göre artış göstermekte olup, 2022 yılında üretim 13 milyon tona ulaşmıştır. Bu üretimin %80'inden fazlası taze tüketim amacıyla kullanılmıştır. Türkiye'nin önde gelen taze domates üretim alanları arasında Antalya, Manisa, Bursa ve İzmir illeri yer almakta olup, Antalya'nın Kumluca bölgesi, üretimin merkezi olarak öne çıkmaktadır. Kumluca'da, 3000 hektarlık seralarda yılda yaklaşık 800.000 ton taze domates üretilmektedir. Türkiye Seracılar Birliği, sera yetiştiricilerinin çıkarlarını savunmakta ve sektöre yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadır.

Türkiye'nin taze domates ihracatı, 2020 yılında 616.000 tona ulaşmış, ancak 2021 yılında 520.000 tona gerilemiştir. 2021'deki düşüşün ana nedeni, enerji krizleri nedeniyle üretim maliyetlerinin artması ve dolayısıyla düşük karlılıktır. 2022 yılı itibarıyla Türk taze domatesinin başlıca ihracat noktaları sırasıyla Suriye (%19), Ukrayna (%13), Romanya (%11) ve Bulgaristan (%9) olmuştur. Batı ve Kuzey Avrupa'ya yapılan ihracat artışı gözlemlenmekte olup, özellikle Almanya'ya yapılan ihracat 2018 yılında 5.800 tondan 2022'de 23.000 tona yükselmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin taze domates ihracatında Rusya da önemli bir pazar olmuştur. 2022 yılında Rusya, Türkiye'nin taze domates ihracatında en büyük alıcı ülkelerden biri olarak yer almaktadır. Rusya'nın ihracattaki payı, Suriye, Ukrayna ve Almanya'nın ardından önemli bir yer tutmaktadır.

Batı ve Kuzey Avrupa'ya yapılan ihracatın Doğu Avrupa'ya kıyasla daha düşük olmasının başlıca sebepleri arasında, GLOBALG.A.P. ve GRASP gibi gıda güvenliği ve sosyal sertifikaların eksikliği yer almaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin pestisit kalıntılara yönelik sıkı düzenlemeleri de bu durumu etkileyen faktörlerden biridir. Öte yandan, başta Bulgaristan ve Romanya olmak üzere Doğu Avrupa'daki bazı alıcı ülkeler, henüz GLOBALG.A.P. ve GRASP sertifikalarını talep etmemektedir. Bu durum, bu ülkelere yapılan taze domates ihracatının yüksek olmasına katkı sağlamaktadır. Mevcut durumda, Türk taze domates ihracatçıları, rekabet güçlerini düşük fiyatlara dayandırmaktadır. Türk taze domates fiyatları, İspanyol veya Fas taze domateslerinden 2 ila 3 kat daha düşük seviyelerde kalmaktadır (CBI, 2023).

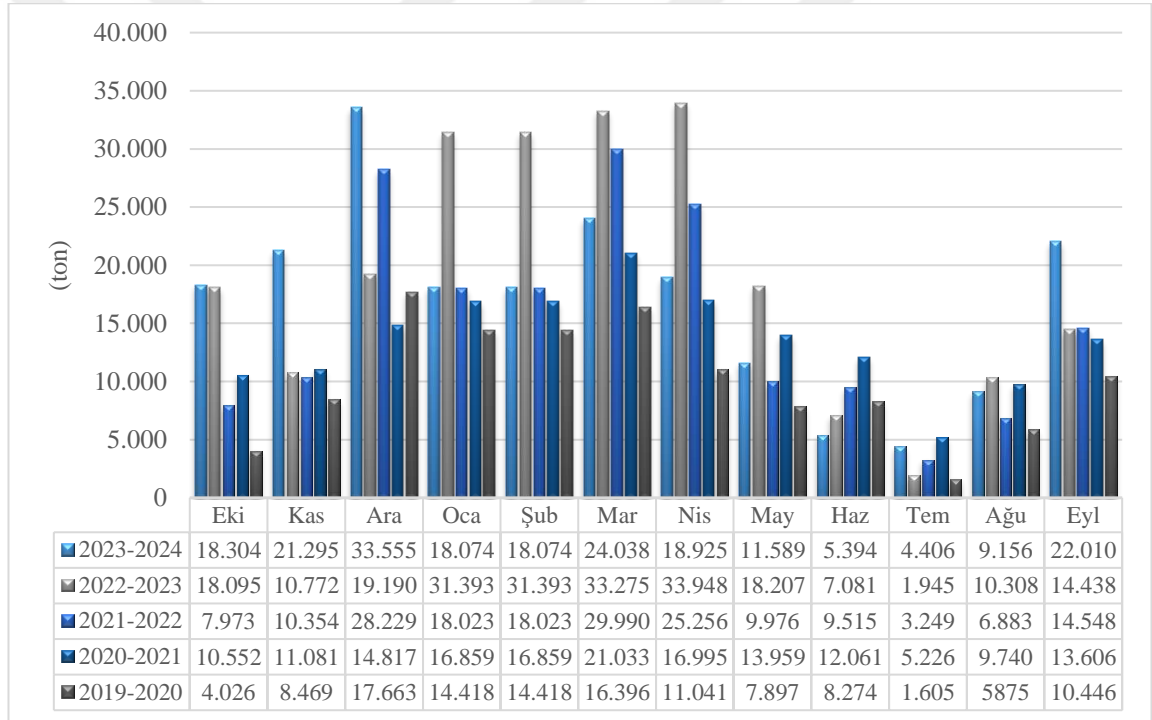
Şekil 4.16'da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne gerçekleştirdiği taze domates ihracat miktarlarının yıllara ve aylara göre dağılımı yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, 2023-2024 döneminde Aralık ayında 33.555 tonluk ihracatla dikkat çeken ciddi bir artış göze çarpmaktadır. Bu değer, önceki yılların Aralık ayları ile kıyaslandığında (örneğin 2021-2022 döneminde 28.229 ton ve 2020-2021 döneminde 14.817 ton) Türkiye'nin ihracat performansında önemli bir sıçramayı temsil etmektedir. Aynı şekilde, Ocak ve Şubat aylarında da 18.074 tonluk sabit ihracatla istikrarlı bir seyir izlenmiştir.

2022-2023 sezonunda özellikle Ocak, Şubat ve Mart aylarında 30.000 tonun üzerine çıkan ihracat miktarlarıyla zirveye ulaşıldığı görülmektedir. Mart 2023'te ulaşılan 33.275 tonluk ihracat, bu dönemde Avrupa Birliği pazarına yönelik talebin yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak aynı dönem Nisan ve sonrasındaki aylarda belirgin bir düşüş yaşanmıştır.

2021-2022 dönemine ait verilerde Aralık ve Mart ayları arasında artan ihracat değerleri, sezon ortasında Türkiye'nin AB pazarındaki etkili varlığını göstermektedir. Nisan ayından sonra gelen düşüş ise mevsimsel üretim azalışları ve rekabet şartları ile ilişkilendirilebilir.

2020-2021 ve 2019-2020 dönemleri, ihracatın hem hacim hem de istikrar açısından daha düşük olduğu yıllar olarak öne çıkmaktadır. Bu yıllarda genellikle 10.000 tonun altındaki değerler gözlemlenmiş, ancak haziran ve temmuz aylarında 5.000 tonu dahi geçmeyen sevkiyatlar dikkat çekmiştir. Bu da hem üretim hacmindeki daralmayı hem de Avrupa Birliği pazarındaki rekabet koşullarına karşı Türk ürünlerinin sınırlı talep gördüğünü göstermektedir.

Şekil 4.16, Türkiye'nin son yıllarda Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatında istikrarlı bir büyüme kaydettiğini, özellikle 2022-2023 ve 2023-2024 sezonlarında ihracatın ciddi biçimde arttığını ortaya koymaktadır. Bu artışta, ihracat altyapısındaki gelişmeler, lojistik kolaylıklar ve dış talepteki artışın etkili olduğu düşünülebilir.

Şekil 4. 16. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

Türkiye'deki şirketler: Türkiye'den çok sayıda taze domates tedarikçisi var. Bunların çoğu paketlenme tesisi olarak faaliyet göstermekte ve kendileri önemli bir üretim yapmadan çiftçilerden taze domates satın almaktadır. Ancak bazı üreticiler kendi üretimlerini çiftçilerden satın alma ile birleştirmektedir. Türkiye'nin en büyük yaş meyve ve sebze ihracatçısı Uçak Kardeşler Gıda'dır. Şirketin 131 000 m² alan üzerine kurulu işleme ve paketlenme tesisleri ile 50.000 ton kapasiteli soğuk hava depoları bulunmaktadır. Ayrıca şirketin Antalya'da yaklaşık 450 hektarlık tam otomatik seraları bulunmaktadır. Şirket Türkiye'den ilk ihracatçıdır. Sülekoğlu komisyon gibi bazı paketlenme şirketleri taze domates konusunda uzmanlaşmıştır. Ayetar, Hüdaverdi Gıda Tarım, Babacanlar, Demre Fresh veya Önder gibi geniş bir yelpazede meyve ve sebze ihraç etmektedir. Doğrudan üretimde yer almayan şirketlerin yanı sıra, kendi sera üretimine sahip ambalaj şirketlerinin sayısı da artmaktadır. Çoğunluğu taze domates olmak üzere 100 000 m²'lik sebze üretiminin yanı sıra 5 000 m²'lik bir paketlenme tesisine sahip olan Erika Global buna bir örnektir. Bazı Türk şirketleri Batı Avrupa ve İsrail'den gelen bilgi birikimini kullanarak topraksız taze domates üretimine yatırım yapmaya başlamıştır. Türkiye'nin en büyük tuz üreticisi Koynucu Grup'un bir parçası olan Koynucu Tarım buna bir örnektir.

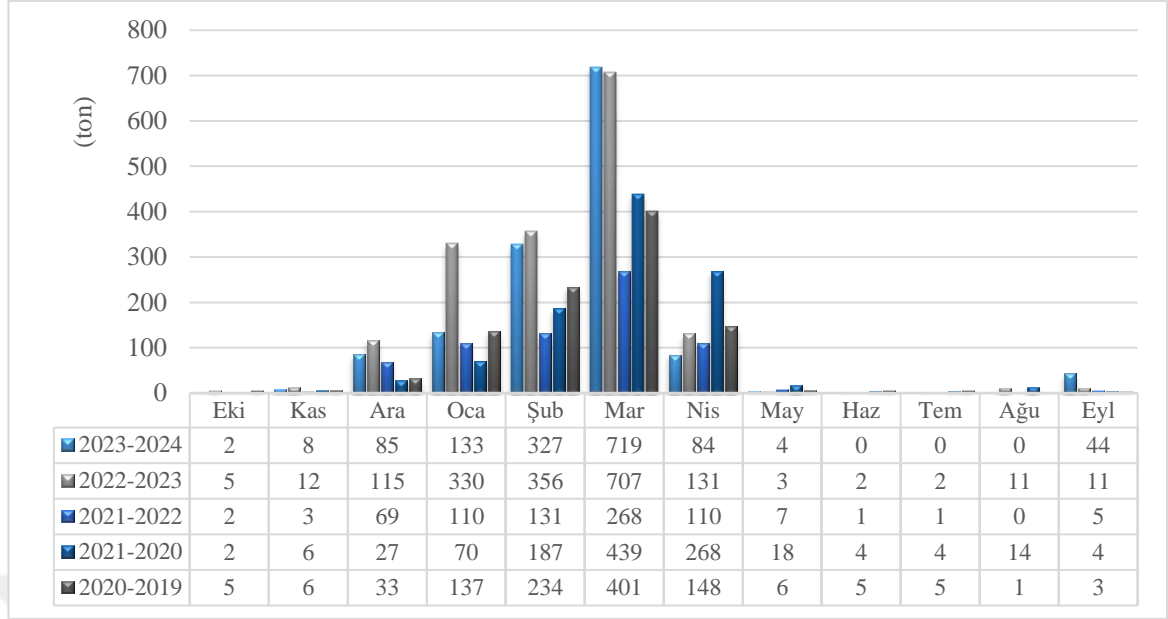
Arnavutluk, sıcak iklimi, düşük iş gücü maliyetleri ve Avrupa pazarlarına coğrafi yakınlığı sayesinde AB'ye yapılan taze domates ihracatında belirli avantajlara sahip ülke: İtalya ve Yunanistan gibi büyük tüketici pazarlarına kolay erişim, lojistik maliyetlerini düşürürken, düşük üretim giderleri fiyat avantajı sağlamaktadır. Ancak, modern seracılık tekniklerinin yetersizliği, Batı Avrupa'ya erişimde lojistik dezavantajlar ve AB üyesi olmaması nedeniyle karşılaştığı tarife engelleri rekabet gücünü sınırlamaktadır. Tarımsal altyapının geliştirilmesi, AB standartlarına uyum sağlanması ve lojistik yatırımların artırılması ihracattaki rekabetçiliğini güçlendirecektir.

Şekil 4.17, Arnavutluk'un Avrupa Birliği'ne gerçekleştirdiği taze domates ihracat miktarlarının aylık ve yıllık değişimini göstermektedir. Veriler beş farklı sezonu kapsamakta olup, özellikle Şubat ve Mart aylarında ihracat hacminde ciddi bir yoğunlaşma dikkat çekmektedir.

2022-2023 ve 2023-2024 sezonlarında Mart ayında sırasıyla 707 ve 719 tonluk ihracat değerleriyle en yüksek seviyelere ulaşılmıştır. Bu, Arnavutluk'un üretim sezonunun bu dönemde zirve yaptığına işaret etmektedir. Şubat ayları da 2023 ve 2024 sezonlarında sırasıyla 356 ve 327 tonluk ihracatla önemli seviyelerdedir. Ancak diğer aylarda ihracat miktarı oldukça düşük seyretmektedir; özellikle Mayıs ayında Eylül ayına kadar olan dönemlerde ihracat neredeyse yok denecek kadar azdır.

Bu durum, Arnavutluk'ta taze domates ihracatının yılın yalnızca sınırlı bir döneminde yoğunlaştığını ve diğer aylarda üretimin ya da dış talebin düşük kaldığını göstermektedir. Ayrıca, 2020-2021 sezonundan itibaren ihracat hacminde istikrarlı bir artış olduğu da gözlemlenmektedir. Bu artışta seracılık yatırımları, ihracat teşvikleri ve AB ile ticari ilişkilerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Arnavutluk'un AB pazarındaki varlığı sınırlı ancak belirli aylarda etkili olduğu söylenebilir. Ülkenin üretim ve ihracat kapasitesinin artırılması halinde pazarda daha güçlü bir aktör haline gelme potansiyeli bulunmaktadır.

Şekil 4. 17. Arnavutluk'un Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

İklim Koşulları ve Üretim Teknolojileri: Arnavutluk, Akdeniz ikliminin etkisinde olup sıcak ve ılıman hava koşullarına sahiptir. Bu durum, taze domatesin açık tarım yöntemiyle yetiştirilmesine olanak tanımakta ve seracılık için gerekli olan ısıtma maliyetlerini azaltarak üreticilere ekonomik avantaj sağlamaktadır. Arnavutluk'un sıcak iklim koşulları, İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi rakip ülkelerle benzerlik gösterirken, Hollanda ve Belçika gibi seracılığa dayalı üretim yapan ülkelere kıyasla doğal bir avantaj sunmaktadır. Ancak, modern seracılık tekniklerinin sınırlı kullanımı ve tarımsal altyapının henüz yeterince gelişmemiş olması, üretimde verimliliği olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, Arnavutluk'un doğal iklim avantajını daha etkin kullanabilmesi için ileri sera teknolojilerine yatırım yapması ve üretim süreçlerini modernleşirmesi gerekmektedir. (UNIDO, 2023)

Lojistik Üstünlükler ve Pazara Erişim: Arnavutluk'un coğrafi konumu, Avrupa Birliği pazarlarına erişim açısından belirli avantajlar sunmaktadır. Ülke, İtalya ve Yunanistan gibi büyük tarım ürünleri tüketicilerine yakın olup, deniz ve kara yolları aracılığıyla AB iç pazarına ulaşımı mümkündür.

- İtalya ile arasında Adriyatik Denizi bulunmasına rağmen, feribot ve deniz taşımacılığı ile kısa sürede mal sevkiyatı yapılabilir.
- Yunanistan üzerinden kara yolu bağlantıları, AB'ye ulaşımı kolaylaştırmakta ve lojistik maliyetlerini azaltmaktadır.
- Ancak, Batı Avrupa'daki büyük tüketici pazarlarına (Almanya, Fransa gibi) ulaşım açısından İspanya ve Hollanda gibi ülkeler kadar avantajlı değildir.

Arnavutluk'un lojistik avantajları bölgesel pazarlara erişim konusunda güçlü olmakla birlikte, Batı Avrupa'daki büyük pazarlara yönelik taşımacılık altyapısının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Üretim Maliyetleri ve Verimlilik: Arnavutluk, düşük iş gücü maliyetleri ve enerji giderleri bakımından Avrupa'daki rakiplerine kıyasla önemli bir avantaja sahiptir.

- İş gücü maliyetleri, Batı Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça düşüktür. Bu durum, üreticilere fiyat avantajı sağlamak ve rekabet gücünü artırmaktadır.
- Enerji maliyetleri, Hollanda ve Belçika gibi seracılığa dayalı üretim yapan ülkelere göre daha düşük seviyededir. Açık tarım yöntemi sayesinde ek ısıtma ve aydınlatma giderleri minimum seviyede kalmaktadır.
- Ancak, tarımsal üretimde mekanizasyon ve otomasyon seviyesinin düşük olması, verimliliği sınırlamakta ve ihracat kapasitesinin istenen seviyeye ulaşmasını engellemektedir.

Bu bağlamda, Arnavutluk'un düşük üretim maliyetleri rekabet avantajı sağlasa da verimliliğin artırılması için teknolojik yatırımlara ve modern tarım uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tarife ve Ticaret Engelleri: Arnavutluk, AB üyesi olmamasına rağmen, Avrupa Birliği ile ekonomik iş birliği anlaşmaları çerçevesinde belirli ticari kolaylıklardan faydalanmaktadır. Ancak, AB içinde tam serbest ticarete sahip ülkelerle kıyaslandığında bazı dezavantajlar bulunmaktadır.

- Türkiye ve Fas gibi AB üyesi olmayan ihracatçı ülkeler arasında yer alan Arnavutluk da AB pazarına girişte belirli tarife ve gümrük kısıtlamalarına tabidir.
- AB'nin çevresel ve kalite standartlarına uyum sağlamak, ihracat potansiyelini artırmak için kritik bir faktördür. Bu kapsamda, tarım sektöründe sertifikasyon süreçlerinin güçlendirilmesi ve kalite standartlarına uyum sağlanması gerekmektedir.
- İspanya, İtalya ve Hollanda gibi AB üyesi ülkelerle rekabet edebilmek için gümrük vergilerinin minimize edilmesi ve ticari anlaşmaların genişletilmesi önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, Arnavutluk'un AB ile olan ticari entegrasyonunu güçlendirmesi, tarife avantajları elde edebilmesi için önemli bir strateji olacaktır.

Arnavutluk, iklim avantajları, düşük üretim maliyetleri ve bölgesel lojistik olanakları sayesinde Avrupa Birliği'ne yapılan taze domates ihracatında belirli avantajlara sahiptir. Ancak, tarımsal altyapının geliştirilmesi, seracılık teknolojilerine yatırım yapılması ve AB ile ticaret anlaşmalarının genişletilmesi gerekmektedir.

Tunus, bir taze domates üreticisidir: Tunus, dünyanın en büyük 17. taze domates üreticisidir. Ülke 20.000 hektardan fazla arazide 1,4 milyon tonluk bir üretime ulaşmıştır. Taze domatesin üçte birinden azı taze tüketim için kullanılmaktadır. Taze tüketim için taze domatesler seralarda yetiştirilmektedir. Amaç, Tunus'ta erken sezon olan Avrupa kış ayları için meyveleri olgunlaştırmaktır. Geç mevsim taze domatesleri ise açık alanda yetiştirilmektedir. Taze domateslerin çoğu endüstriyel olarak çift taze domates konsantresi olarak işlenir. Tunus'taki taze domateslerin çoğu, toplam taze domates üretiminin yaklaşık dörtte üçünü kapsayan Nabeul ve Kef-Béja-Séliana bölgelerinde yetiştirilmektedir. Bununla birlikte, tatlı kaynak suyu ve jeotermal kaynakların mevcudiyeti, Gabès Valiliği'ndeki vahaları seracılık için en cazip alan haline getirmektedir. Üretim artıyor olsa da 2023 yılında çiftçiler önceki yıllardaki kadar domates dikememiştir. Bunun nedeni kuraklık, su kıtlığı ve artan enerji maliyetleri olarak söylenebilir.

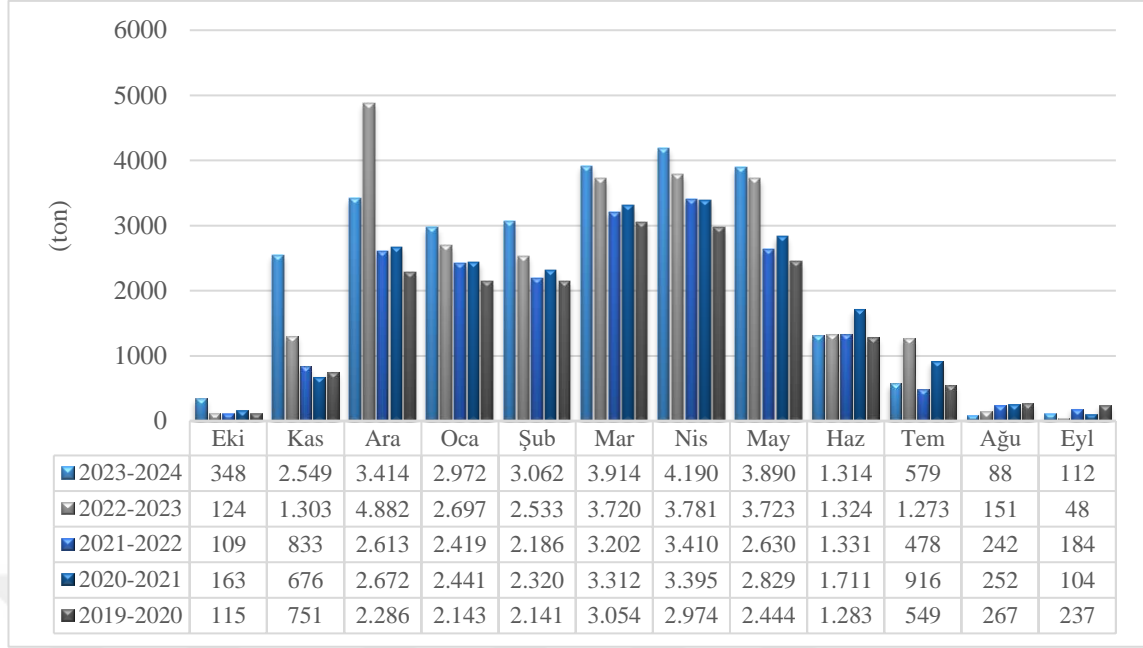
Tunus'un taze domates ihracatı 2018'den bu yana yıllık %13 oranında artmaktadır. İhracat 2022 yılında 43,9 milyon Avro değerinde 23.800 tona ulaşmıştır. Tunus taze domatesinin ana ihracat noktası Hollanda (%60) olup, onu Almanya (%20), Libya (%8), Fransa (%5), Rusya (%3) ve İtalya (%2) takip etmektedir. Hollanda'ya ihracat sürekli artmaktadır. Tunus'un Hollanda'ya ihracatı 2018'deki 5.100 tondan neredeyse 3 kat artarak 2022'de 14.300 tona ulaşmıştır.

Tunus'un Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yönelik taze domates ihracatı, 2019-2020 ile 2023-2024 sezonları arasında incelendiğinde, genel olarak artan bir eğilim göstermektedir. Özellikle kış ve erken ilkbahar aylarında yoğunlaşan ihracat faaliyetleri, ülkenin tarımsal üretim takvimi ile doğrudan ilişkilidir. Şekil 4.18 incelendiğinde, Aralık-Mart döneminde ihracat hacminin belirgin biçimde yükseldiği ve bu dönemin ihracat açısından zirve noktaları olduğu görülmektedir.

Özellikle 2022-2023 sezonunda Aralık ayında kaydedilen 4.882 tonluk ihracat miktarı, seracılığın Tunus tarımında ne denli önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu yüksek oran, aynı zamanda Tunus'un AB pazarındaki talebi karşılamada etkili bir aktör olduğunu göstermektedir. 2023-2024 sezonunda da benzer bir trend izlenmiş; Mart ayında 3.914 ton, Nisan ayında 4.190 ton ve Mayıs ayında 3.890 tonluk ihracat gerçekleştirilmiştir. Bu veriler, Tunus'un seracılık faaliyetleriyle Avrupa Birliği'ndeki taze domates arz açığını karşıladığı dönemleri işaret etmektedir.

Sonbahar (Ekim-Kasım) ve yaz (Haziran-Eylül) aylarında ise ihracat rakamları belirgin şekilde düşmektedir. Bu durum, Avrupa Birliği'ndeki üretimin yoğunlaştığı yaz dönemlerinde Tunus taze domatesine olan talebin azalmasıyla açıklanabilir. Özellikle Temmuz-Ağustos aylarında ihracat miktarları minimum seviyelere gerilemiştir (Şekil 4.18).

Tunus'un Akdeniz iklim koşullarından faydalanarak gerçekleştirdiği bu mevsimsel ihracat modeli, ülkenin rekabet gücünü artırmakta; Avrupa Birliği'ndeki üretim boşluklarını doldurması açısından stratejik bir avantaj sunmaktadır. Bununla birlikte, ihracatın sürdürülebilirliği açısından modern seracılık tekniklerinin geliştirilmesi, kalite sertifikasyonlarının artırılması ve lojistik altyapının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Şekil 4. 18. Tunus'un Avrupa Birliği'ne yaptığı taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

Tunus'taki şirketler: Tunus, özellikle güney bölgelerinde sahip olduğu iklimsel avantajlar ve jeotermal kaynaklarla, taze domates üretiminde yabancı yatırımcılar için cazip bir destinasyon haline gelmiştir. Ülke, Avrupa Birliği pazarına entegre olmuş büyük tedarikçilerin yatırımlarıyla tarım sektörünü giderek daha da geliştirmektedir. Bu bağlamda öne çıkan şirketlerden biri, merkezi İspanya'da bulunan ve birçok ülkede dağıtım merkezi bulunan San Lucar'dır. Şirket, 2008 yılında HBG Holding ile ortaklık kurarak Tunus'un güneyindeki "La Cinqième Saison" vahasında, 40 hektardan fazla bir alanda taze domates üretimine yönelik bir yatırım gerçekleştirmiştir. Söz konusu üretim sahasında bulunan jeotermal su kaynakları, sera sistemlerinin ısıtılmasında kullanılarak enerji tasarrufuna katkı sağlamakta ve sürdürülebilir tarımsal üretim modeline uygunluk göstermektedir.

Bununla birlikte, Tunus-Avrupa iş birliğinin bir başka önemli örneği, Hollanda merkezli taze domates üreticisi Agro Care tarafından 2012 yılında El Hamma bölgesinde başlatılan *Desert Joy* projesidir. Proje, 2014 yılında *Fairtrade* sertifikası alarak, bu belgeye sahip ilk Afrikalı taze domates üretim tesisi olma özelliğini kazanmıştır. Bu gelişme, Tunus'un uluslararası gıda güvenliği ve sürdürülebilir üretim standartlarına entegrasyonunun somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Tunus hükümeti, tarım sektöründe doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek amacıyla çeşitli politikalar uygulamakta ve bu kapsamda stratejik destekler sağlamaktadır. Örneğin, 2022 yılında Gabes ilinde 200 hektarlık bir alan, bahçecilik projelerinin uygulanması amacıyla Farhet El Hicha adlı özel bir şirkete tahsis edilmiştir. Beş yıl içerisinde tamamlanması öngörülen bu yatırımın, yıllık yaklaşık 40.000 tonluk taze domates üretim kapasitesine ulaşması hedeflenmektedir. Aynı zamanda bu projede de jeotermal kaynakların seraların ısıtılmasında kullanılması planlanmakta olup, bu durum Tunus-Hollanda ortaklığının sürdürülebilir enerji ve tarım uygulamalarına verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Senegal, özellikle çeri taze domates üretimi ve ihracatı konusunda Afrika kıtasında öne çıkan ülkelerden biridir: Ülkenin toplam taze domates üretimi 130.000 ila 150.000 ton arasında değişmekte olup, bu miktarın yaklaşık yarısı işleme sanayisi ve yerel tüketim için kullanılmaktadır. İhracata yönelik üretim ise büyük ölçüde çeri taze domateslere odaklanmaktadır.

Senegal'deki ihracat faaliyetlerinin büyük bir kısmı, Fransız menşeli Compagnie Fruitière şirketine ait Grands Domaines du Sénégal (GDS) tarafından yürütülmektedir. Bu şirket, Saint-Louis bölgesinde modern seralarda çeri taze domates üretimi gerçekleştirmekte ve yıllık yaklaşık 10.000 ton üretim kapasitesine sahiptir. Üretimin büyük bir bölümü Avrupa Birliği pazarına ihraç edilmektedir. (CBI, 2024 l'encyclopédie libre, 2024)

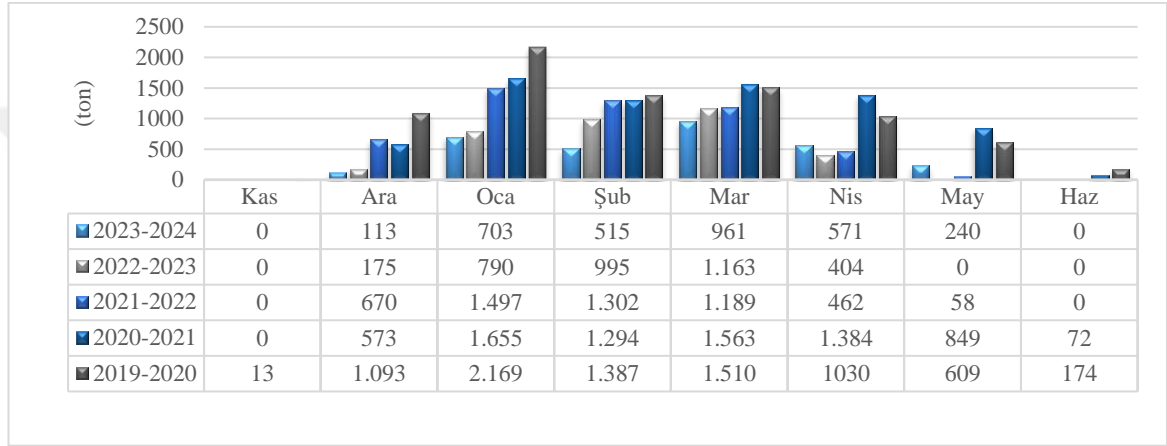
2022 yılında Senegal, toplam 4,5 ton taze domates ihracatı gerçekleştirmiş ve bu ihracattan 6,6 milyon Avro gelir elde etmiştir. Bu rakam, önceki dört yılın ortalama 9.000 tonluk ihracat seviyesine kıyasla önemli bir düşüşü temsil etmektedir. İhracatın %53'ü Hollanda'ya, %27'si Fransa'ya, %14'ü İspanya'ya ve %6'sı Almanya'ya yapılmıştır. (CBI, 2024)

Senegal'in Avrupa Birliği'ne yönelik taze domates ihracatına ilişkin veriler, 2019-2020 ile 2023-2024 dönemlerini kapsayan beş yıllık süreçte dalgalı bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Şekil 4.19'daki veriler, Ocak, Şubat ve Mart aylarında ihracat miktarlarında, yılın sonraki dönemlerine oranla dikkate değer bir artış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, Senegal'de taze domates üretiminin iklimsel koşullara bağlı olarak belirli dönemlerde yoğunlaştığını göstermektedir.

2020-2021 sezonu, toplam ihracat hacmi bakımından dikkat çekici bir artış sergilemiş olup, ocak ayında 1.655 ton, mart ayında ise 1.563 ton ile en yüksek seviyelere ulaşılmıştır. Buna karşılık, 2022-2023 sezonunda ihracat miktarlarında gözle görülür bir düşüş yaşanmış ve özellikle Mayıs ve Haziran aylarında ihracatın tamamen durduğu gözlenmiştir. Bu düşüş, Senegal'in çeri taze domates ihracatına odaklanan üretim yapısının değişen piyasa koşulları veya üretim maliyetleri gibi dışsal faktörlerden etkilendiğini göstermektedir.

2023-2024 sezonunda ise ihracat rakamları önceki yıla göre toparlanma eğilimi göstermiştir. Ocak ayında 703 ton, Mart ayında 961 ton ihracat gerçekleştirilmiştir. Ancak, önceki yılların zirve değerlerinin gerisinde kalmıştır. Özellikle Kasım ve Haziran aylarında ihracatın sifıra yakın olması, Senegal'in taze domates ihracatında sezonluk yoğunlaşma yaşandığını ve yılın büyük bir bölümünde Avrupa Birliği pazarına yönelik arzın sınırlı olduğunu göstermektedir.

Bu veriler ışığında, Senegal'in taze domates ihracatında yüksek mevsimsellik içeren bir yapı olduğu, ihracatın belirli aylarda yoğunlaştığı ve yıllara göre dalgalanma gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, ihracat stratejilerinin sürdürülebilirliği açısından üretim altyapısının modernizasyonu, lojistik kapasitelerin artırılması ve dış pazarlara erişimin çeşitlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4. 19. Senegal'in Avrupa Birliği'ne taze domates ihracat miktarı (ton)

Kaynak: Eurostat 2024

Senegal'deki taze domates tedarik zinciri büyük ölçüde tek bir özel şirketin kontrolindedir. Bu alanda öne çıkan kuruluş, uluslararası düzeyde taze muz ve ananas üretimiyle tanınan *La Compagnie Fruitière*'dir. Şirket, Senegal'deki faaliyetlerini "Doona" markası altında çeri taze domates üretimi ile sürdürmekte olup, aynı zamanda "Grands Domaines du Sénégal (GDS)" çatısı altında tatlı mısır ve mango üretimini de gerçekleştirmektedir. Çeri taze domates üretiminin yıllık yaklaşık 10.000 ton civarında olduğu tahmin edilmekte ve bu üretimin önemli bir kısmı Avrupa Birliği ülkelerine ihracata yönlendirilmektedir. *La Compagnie Fruitière*, yalnızca üretim hacmiyle değil, aynı zamanda bölgedeki istihdam kapasitesiyle de dikkat çekmekte olup, Senegal tarım sektöründe en fazla iş gücü sağlayan aktörlerden biri konumundadır.

Avrupalı ve Avrupalı olmayan üreticilerin rekabeti: İspanya, Fas ve Türkiye, Avrupa Birliği'ne taze domates arzının yaklaşık yarısını oluşturuyor. Bununla birlikte, pazar payı kazanmakta olan birkaç Doğu Avrupalı tedarikçi de bulunmaktadır. Buna ek olarak, yerel pazarlara tedarik sağlayan ve yerel olarak üretilen taze domatesleri ihraç eden Avrupalı taze domates üreticileri de bulunmaktadır. Hollanda, Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi ülkeler, yerel pazarlara ek olarak Avrupa Birliği içerisinde farklı ülkelere de ürün tedarik etmektedir. Kuzey Makedonya, yükselen bir tedarikçi konumundadır. Taze domates ihracatının büyük bir bölümünü Sırbistan'a yapan ülke, Avrupa Birliği'ne, özellikle Bulgaristan ve Polonya'ya yönelik ihracatını da artırmaktadır.

Doğu Avrupa'nın yükselen tedarikçilerinin yanı sıra güçlü bir iç rekabet de söz konusudur. Hollanda serada üretilen taze domatesteki lider üretici konumundadır. Ülke aynı zamanda modern üretim teknolojilerine ve yenilikçi çözümlere sürekli yatırım yaptığı için en gelişmiş taze domates üreticisidir. Hollanda'da çeşitli bilgi aktarım merkezleri ve yeni zararlılar ve hastalıklara dayanıklı çeşitler, dijital sera teknolojileri, akıllı tarım ve sürdürülebilir enerji çözümleri ile ilgilenen birçok uzman bulunmaktadır. Örneğin, Wageningen Food & Biobased Research, Fresh Knowledge olarak bilinen meyve ve sebzelerin hasat sonrası teknolojisinin geliştirilmesine özel olarak adanmış bir uzman ekibi oluşturmuştur.

Taze domates tedarikçisi konumundaki ülkelerde faaliyet gösteren şirketler:

Şirketlerden bahsederken, Benelüks ülkelerinden, özellikle Hollanda ve Belçika'dan taze domates yetiştiricileri, kooperatifler ve şirketlerden bahsetmek önemlidir. Hollanda'da taze domates üretimi son teknoloji ısıtmalı ve aydınlatmalı sera teknolojilerine dayanmaktadır. Artan enerji maliyetleri nedeniyle, birçok Hollandalı şirket tedarik sezonunu uzatmak ve kendi üretimlerini artırmak için diğer ülkelerde büyümeye yatırım yapıyor. Bu yatırımlar çoğunlukla Fas'la ilgilidir, ancak Tunus ve İspanya'da da artan yatırımlar vardır. Avrupa Birliği'nin en büyük perakendecilerine taze domates satan çok sayıda Hollandalı ve Belçikalı tedarikçi bulunmaktadır. Benelüks'teki şirketlere örnek olarak şunlar verilebilir:

- Growers United Maasdiijk markası altında faaliyet gösteren,
- Prominent TomatoesAgro CareHarvest House
- Stoffels
- Looye Kwekers
- RedStar
- Frankort & Koning, %50'si Total Produce'a aittir
- EFP International B.V.

4.5. Avrupa Birliği Taze Domates Pazarında Uyulması Gereken Zorunluluklar

Avrupa Birliği taze domates perakende pazarına girmek için GLOBALG.A.P. sertifikasının alınması gerekmektedir. Yasal olarak izin verilenden daha düşük pestisit kalıntılarının sahip olmak da önemlidir. Avrupa Birliği pazarına ayak uydurmak için taze domates tedarikçileri sürdürülebilir üretim yöntemlerine yatırım yapmalıdır. Sürdürülebilir bir tedarik zincirine sahip olmak çok önemlidir. Başlıca sürdürülebilirlik gereklilikleri düşük karbon emisyonları ve şeffaf tedarik zincirleri ile ilgilidir.

Avrupa Birliği'nde satılan tüm gıdalar güvenli olmalıdır. Bu durum ithal ürünler için de geçerlidir. Pestisit kalıntıları ve mikrobiyolojik kirleticiler gibi zararlı kirletici maddelerin seviyeleri sınırlı olmalıdır.

Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkeler için dış ticaret tarife engelleri: Tarifeler, Avrupa Birliği'ne üye olmayan taze domates ihracatçılarının Avrupa Birliği'ne yönelik başlıca ticaret engellerinden biridir. Avrupa Birliği, kendi taze domates üreticilerini korumak amacıyla, Avrupa Birliği dışındaki ülkelere gelen tedarikçiler için bir giriş fiyatları sistemi oluşturmuştur. Bu, uygulanan tarife seviyesinin taze domates fiyatına ve ihracat tarihine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Avrupa Birliği ile belirli serbest ticaret anlaşmalarına bağlı olarak tedarikçi ülkeler arasında büyük farklılıklar vardır. Aşağıdaki Çizelge 4.11'de, uygulanan minimum tarife hakkında bazı temel bilgileri göstermektedir.

Çizelge 4.11'de, ihracatçı ülkenin Avrupa Birliği ile serbest ticaret anlaşması olmaması halinde uygulanacak tarifelerin sadece bir özetidir. Oranlar sadece belirlenen limitlerin üzerindeki fiyatlar için geçerlidir. Fiyatlar daha düşükse, ağırlığa göre belirli bir vergi eklenir. Eklenen bu vergi fiyat farkına bağlıdır. Fiyatlar ne kadar düşükse, o kadar fazla gümrük vergisi eklenir ve bunun tersi de geçerlidir. Bu sistem Avrupa'daki yaz sezonunda Avrupalı olmayan tedarikçilerin fiyatlarını yükseltmektedir.

Avrupa Birliği, Avrupalı olmayan ülkelere gerçekleştirilen taze domates ithalatında belirli tarife koşulları uygulamaktadır. Bu çerçevede, yılın farklı dönemlerine göre değişen oranda gümrük vergileri ve asgari fiyat limitleri belirlenmiştir. Bu uygulamanın temel amacı Avrupa Birliği içerisindeki üreticilerin piyasa dengesi açısından korunması ve ithalat baskısının azaltılmasıdır. Çizelge 4.11'de yer alan verilere göre, ithalat tarifelerinde hem gümrük değeri yüzdesi hem de en düşük fiyat limitleri dönemsel olarak düzenlenmektedir.

Ocak ayının başından Mart ayının sonuna kadar geçen sürede %8,8 oranında bir gümrük vergisi uygulanmakta ve bu dönemde ithal taze domatesler için en düşük fiyat limiti 0,846 Avro olarak belirlenmiştir. Nisan ayında fiyat limiti en yüksek seviyesine ulaşarak 1,126 Avro'ya çıkmakta, bu durum ithalatı sınırlayıcı bir etki yaratmaktadır. Mayıs ayının ilk yarısında fiyat tekrar 0,726 Avro seviyesine gerilese de 15 Mayıs'tan itibaren Eylül ayı sonuna kadar devam eden dönemde hem gümrük vergisi oranı %14,4'e yükselmekte hem de fiyat limiti kademeli olarak düşmektedir. Bu dönem için en düşük fiyat limiti 0,526 Avro'dur. Bu düzenleme, Avrupa Birliği'nde taze domates üretiminin yoğun olduğu yaz aylarında ithalatın azaltılması ve iç piyasa arzının önceliklendirilmesi amacıyla taşınmaktadır.

Ekim ayı itibarıyla yeniden %8,8 oranına düşen gümrük vergisi yılsonuna kadar bu seviyede kalmaktadır. Aralık ayının son haftasında ise fiyat limiti bir miktar artarak 0,676 Avro'ya ulaşmaktadır. Bu düzenlemeler, Avrupa Birliği pazarına dış kaynaklı ürünlerin kontrollü girişini sağlarken, aynı zamanda rekabetçi olmayan fiyatlarla yapılan ithalatın önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Çizelge 4. 11. Avrupalı olmayan taze domates tedarikçileri için uygulanan asgari tarife koşulları

Gümrük vergisi	Dönem	En düşük fiyat limiti
%8,8	1 Ocak – 31 Mart	€ 0.846
%8,8	1 Nisan – 31 Nisan	€ 1.126
%8,8	1 Mayıs – 14 Mayıs	€ 0.726
%14,4	15 – 31 Mayıs	€ 0.726
%14,4	1 Haziran – 30 Eylül	€ 0.526
%14,4	1 Ekim – 31 Ekim	€ 0.626
%8,8	1 Kasım – 20 Aralık	€ 0.626
%8,8	21 Aralık – 31 Aralık	€ 0.676

Kaynak: (AB) 2022/1998 yönetmeliğine dayalı Autentika Global derlemesi 2022

Çeri taze domates ve diğer taze domatesler için ayrı tarife hesaplama kuralları ve asgari fiyatlar uygulanmaktadır. Tarifeler normalde Avrupalı ithalatçı tarafından ödenir. Tarife oranını hesaplamak için ithalatçılar faturaların yanı sıra Standart İthalat Değerini de kullanabilirler. Standart İthalat Değeri, belirli bir ülkeden gelen tüm ithalatın karşılaştırılmasıdır ve günlük olarak hesaplanır.

Resmi bir bitki sağlığı sertifikası: Avrupa Birliği vatandaşları, hayvanları ve bitkileri hastalık ve zararlılardan korumak için gıda ürünlerini incelemektedir. Bunu yapmanın iki yaygın yolu gıda denetimleri ve ihracattan önce bitki sağlığı sertifikası vermektir. Bitki sağlığı sertifikaları, taze domates de dahil olmak üzere, ithal edildikten sonra Avrupa'da çoğaltılabilen bitkiler veya bitki ürünleri için düzenlenir.

AB üyesi olmayan ülkelere gelen bitki ve bitkisel ürünlerin ticaretine ilişkin yönetmelik, taze domatesler için bitki sağlık sertifikasının, taze domateslerin yetiştirildiği alanda meyve kurdu (*Neoleucinodes elegantalis*) ve taze domates kıl kurdu (*Keiferia lycopersicella*) bulunmadığını garanti etmesi gerektiğini belirtmektedir.

Avustralya, Yeni Zelanda, Güney veya Kuzey Amerika'dan gelen taze domatesler için bitki sağlığı sertifikası, üretim alanının patates psillidinden (*Bactericera cockerelli*) arındırılmış olduğunu da garanti etmelidir. Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Peru veya Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen taze domatesler için, bölgenin tomurcuk tatarcığından (*Prodiplosis longifila*) arındırılmış olması gerekir.

Taze domateslerde pestisit kalıntılarının kontrolü: Avrupa Birliği Komisyonu Yönetmeliği (AB) 2023/915, gıda ürünlerindeki belirli kalıntılara yönelik bir azami sınır belirlemektedir. Bu yönetmelik sık sık güncellenmektedir. Genel gıda maddeleri için belirlenen limitlerin yanı sıra, belirli ürünler için bir dizi spesifik kalıntı limiti bulunmaktadır. Taze domateslerdeki kirleticilerle ilgili en yaygın gereklilikler pestisit kalıntıları, mikrobiyolojik organizmalar ve ağır metallerle ilgilidir.

Pestisit kalıntılarını düzenli olarak kontrol edilmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği, gıda ürünlerinin içinde ve üzerinde bulunan pestisitler için maksimum kalıntı seviyelerine (MRL) sahiptir. İzin verilenden daha fazla pestisit kalıntısı içeren ürünler Avrupa Birliği pazarından geri çekilecektir. Avrupalı ithalatçıların çoğu, pestisitlerin varlığına ilişkin ayrıntılı bir test talep etmektedir. Bazen 500'den fazla farklı tür test edilir.

Pestisit kalıntıları, taze domateslerin sınırdaki geri çevrilmesinin ana nedenlerinden biridir. Avrupa Birliği düzenli olarak Avrupa Birliği'nde kullanılan onaylı pestisitlerin bir listesini (540/2011 sayılı Tüzük (AB) yayınlamaktadır. Bu liste sık sık güncellenmektedir. 2022 ve 2023 yıllarında bazı pestisitler Avrupa Birliği pazarında yasaklanmıştır. Özellikle taze domatesler için böcek ilacı oxamyl yasaklanmıştır. Oxamyl, geçtiğimiz yıllarda Avrupa Birliği sınırlarında taze domateslerin reddedilmesinde büyük rol oynamıştır.

Önemli bir nokta da Chlorpyrifos ve chlorpyrifos-methyl böcek ilaçlarının seviyesidir. Bu iki insektisit Avrupa Birliği'nde yasaklanmıştır; ancak bazı ülkelerde hâlâ kullanılmaktadır. Kasım 2020'den itibaren ithalat için maksimum kalıntı limiti (MRL) 0.01 ppm olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, taze domateslerdeki Chlorpyrifos kalıntı seviyelerinin bu eşiğin üzerinde olduğu çok sayıda vaka hâlen mevcuttur. Taze domateslerde sıklıkla rastlanan pestisit kalıntıları arasında Flonicamid ve Chlorothalonil bulunmaktadır.

Avrupa Birliği, 2020 yılında Avrupa Yeşil Anlaşması adı verilen bir dizi politika ve eylemi uygulamaya koymuştur. Amacı, Avrupa ekonomisini 2050 yılına kadar daha sürdürülebilir ve iklim açısından nötr hale getirmektir. Eylem planı, pestisit kullanımının %50 azaltılmasını ve 2030 yılına kadar tarım arazilerinin %25'inin organik tarım için kullanılması taahhüdünü içeriyor. Bu, birçok pestisitın yasaklanacağı ve kalıntı seviyelerinin önümüzdeki yıllarda azalacağı anlamına geliyor.

Taze domateslerinizdeki ağır metalleri, metaloidleri ve klorat seviyelerinin kontrolü: Taze domatesler, yetiştirildikleri topraktan kaynaklanan ağır metallere kirlenebilir. Bu nedenle, ağır metallerin varlığının test edilmesi önemlidir. Ağır metaller için limitler Kurşun için 0,05 mg/kg ve Kadmiyum için 0,02 mg/kg olarak belirlenmiştir. Taze domatesler için klorat ve perchlorates seviyeleri 0,05 mg/kg olarak belirlenmiştir. Klorat artık bir pestisit olarak onaylanmamaktadır, ancak yıkama sırasında klorlu su kullanımı yoluyla taze domateslerle temas edebilir. Bir başka kaynak da tesisleri ve paketleme ekipmanlarını temizlemek için kullanılan klorlu deterjanlar olabilir.

Avrupa Birliği'nde Taze domateslerde Yüzey İşlem Yasağı: Cilalama Uygulamasına Getirilen Kısıtlamalar: Taze domatesin raf ömrünü uzatmak ve görsel olarak daha çekici hale getirmek amacıyla bazı ülkelerde meyve yüzeyine cilalama işlemi uygulanmaktadır. Bu işlem, taze domateslerin parlaklık kazanmasını sağlasa da Avrupa Birliği mevzuatı çerçevesinde bu tür uygulamalara izin verilmemektedir. Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 1147/2012 sayılı Yönetmeliği uyarınca, taze domateslerin tüketiciye sunulmadan önce yüzeylerinin cilalanması yasaklanmıştır. Bu düzenleme, tüketici sağlığının korunmasının yanı sıra ürünlerin doğal özelliklerinin bozulmadan muhafaza edilmesini hedeflemektedir (European Parliament, 2012).

Avrupa Birliği, tarımsal ürünlerde doğal üretim ve işlem süreçlerinin korunmasına büyük önem vermekte ve bu doğrultuda ürünlerin yapay yollarla cazip hale getirilmesine karşı sınırlamalar getirmektedir (European Commission, 2020).

Pazarlama standartlarını takip edilmelidir: 543/2011 (AB) sayılı Tüzüğün Ek I'inin 10. Bölümü ve 2019/428 (AB) sayılı değişiklik Tüzüğü taze domatesler için pazarlama standardını belirlemektedir. Taze domatesler için benzer bir pazarlama standardı da aşağıda açıklanmaktadır: Taze domateslerin pazarlanması ve ticari kalite kontrolüne ilişkin UNECE Standardı FFV-36 (2017 baskısı); Codex Alimentarius'ta yer alan Taze domates için FAO Standardı (CXS 293-2008) (UNECE, 2017; FAO, 2008). Bu standartların yanı sıra, münferit ülkelerin kendi pazarlama standartları da olabilir. Her standart seti taze domatesi 3 kalite sınıfına ayırır: Ekstra, Sınıf I ve Sınıf II. Avrupalı perakendeciler neredeyse her zaman perakende satışlar için minimum olarak 'Ekstra Sınıf' veya 'Sınıf I' taze domatesleri talep eder. Bu sınıflardaki taze domatesler, çeşit için tipik olan tek tip renkte olmalı ve şekil ve kabuk görünümünde neredeyse hiçbir görünür kusur içermemelidir. Ayrıca, 'Ekstra Sınıf' ve 'Sınıf I' taze domatesler büyüklüklerine göre sınıflandırılmalıdır: çaplarına, ağırlıklarına ya da sayılarına göre. Ancak, çapı 40 mm'nin altındaki çeri taze domatesler ve düzensiz şekilli kaburgalı taze domatesler için boyutlandırma zorunlu değildir (UNECE, 2017).

Ambalajlama ve etiketleme gereklilikleri: Ambalajın içeriği, etikette belirtilen miktarla tam olarak uyumlu olmalıdır. Ancak, kilo kaybı nedeniyle ağırlıkta belirli bir tolerans söz konusu olabilmektedir. Taze domatesler, depolama ve nakliye sürecinde nem kaybı yaşayarak ağırlık kaybına neden olabilmektedir. Bu aşamada, beklenen ağırlık kaybının alıcıya önceden bildirilmesi gerekmektedir. Ağırlık kaybı, olgunlaşma seviyesine ve ürüne özgü çeşit özelliklerine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Ambalaj türü ve soğutma odalarının içindeki sıcaklık gibi faktörler, bu kaybı minimize edebilmektedir (AB, 2011).

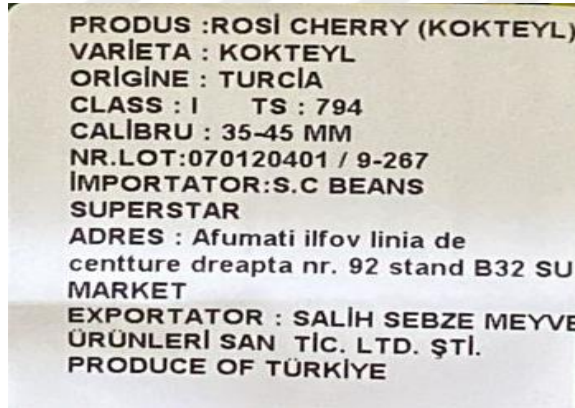
Şekil 4.20'de yer alan etiket örneği, Türkiye menşeli çeri (kokteyl) taze domates ürününe ait olup, Avrupa Birliği ülkelerine yönelik ihracatta belirlenen standartlara uygun olarak düzenlenmiştir. Etiket, ürünün ticari adı, çeşidi, menşei, sınıfı, kalibre bilgisi, lot numarası, ithalatçı ve ihracatçı bilgilerini içermektedir. Bu unsurlar, izlenebilirlik ve gıda güvenliği açısından gerekli etiketleme kriterlerine uygunluk göstermektedir (AB, 2011).

Söz konusu etiket, Türkiye menşeli çeri taze domateslerin Avrupa Birliği'ne ihracatı sırasında ticari ve yasal gerekliliklere uygun olarak düzenlenmiştir. Etiket üzerindeki "Rosi Cherry (Kokteyl)" ifadesi, ürünün Romence'deki "taze domates" anlamına gelen "rosi" kelimesiyle başlayıp, ardından İngilizce "cherry" ve Türkçe "kokteyl" terimlerinin bir arada kullanılmasıyla ürünün küçük boyutlu çeri taze domates grubuna ait olduğunu belirtmektedir. Bu etiketleme, aynı zamanda çeri taze domatesin alt türünü tanımlamakta ve tüketiciye ürünün biçimi ile kullanım amacına dair bilgi sunmaktadır.

Etiket üzerindeki "Turcia" ifadesi, ürünün menşeiini açıkça Türkiye olarak belirtmekte olup, Avrupa Birliği'nin ithalat düzenlemeleri doğrultusunda menşei ülkesinin belirtilmesi zorunluluğuna uyum sağlamaktadır. Ürünün "Class I" olarak sınıflandırılması, Avrupa Birliği pazarlama standartları çerçevesinde birinci kalite kriterlerini karşıladığını ortaya koymaktadır. Bu sınıflandırma, ürünün homojenliğini, sağlamlığını ve görsel bütünlüğünü yansıtmaktadır. Ayrıca, 35–45 mm olarak belirtilen kalibre bilgisi, meyve çapını tanımlamakta ve sınıflandırma açısından ürünün standartlara uygunluğunu teyit etmektedir.

Etiketin üzerinde yer alan "070120401 / 9-267" kodlu lot numarası, ürünün üretim ve dağıtım süreçlerinde izlenebilirlik sağlamak amacıyla yer almakta olup, gıda güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. İthalatçı firma olarak belirtilen "S.C. Beans Superstar" Romanya merkezli olup, bu bilgi, ürünün Avrupa Birliği'ndeki dağıtım zincirine dair şeffaflık sunmaktadır. Türkiye merkezli "Salih Sebze Meyve Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti." firması ise ihracatçı firma olarak tanımlanmış olup, etiketin alt kısmında yer alan "Produce of Türkiye" ifadesi, Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatlarda menşei ülke bildirimine ilişkin yasal zorunluluğu yerine getirmekte ve aynı zamanda ürünün Türkiye menşeli olduğunu vurgulamaktadır (AB, 2011).

Bu etiket örneği, Avrupa Birliği'nin 543/2011 sayılı uygulama tüzüğü ve 1169/2011 sayılı tüketici bilgilendirme yönetmeliği çerçevesinde zorunlu tutulan unsurların tamamını karşılamakta olup, uluslararası ticarete şeffaflık, izlenebilirlik ve kalite güvencesi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

İhracat ambalajı etiketi şunları belirtmelidir:

- Ürünün adı (taze domates);
- Bir açıklama (örneğin, 'Chery, Türkiye');
- Paketleme şirketinin adı ve fiziksel adresi;
- Menşei ülke;
- Sınıf;
- Boyut;
- Parti numarası.

Şekil 4. 20. İhracat etiketleme örneği

Ayrıca yetiştiricinin adı veya kodu ile çeşidin adının etikete yazılması da yaygın bir uygulamadır.

Rekabetçi olmak için sürdürülebilirlik gerekliliklerine uymak zorunluğu: Çevresel sürdürülebilirlik, Avrupa Birliği (AB) için öncelikli bir konu olup, bu bağlamda önemli yasalar ve mevzuatlar geliştirilmiştir. Bu yasal çerçevenin temel unsurlarından biri, Avrupa Yeşil Anlaşması ("European Green Deal"- EGD) olarak kabul edilmektedir. EGD, AB'yi 2050 yılı itibarıyla iklim nötr bir bölgeye dönüştürmeyi amaçlayan kapsamlı bir politika paketini içermektedir. Bu politika seti, iklim nötrlüğü hedefi doğrultusunda sera gazı emisyonları ile bu gazların uzaklaştırılmasını dengeleyerek, küresel ısınmayı sınırlamayı öngörmektedir. EGD'nin temel amacı, küresel sıcaklık artışını 1.5°C ile sınırlamak ve bu doğrultuda sıfır emisyon seviyesine ulaşmaktır. Bu hedef, Paris İklim Anlaşması'nın belirlediği hedeflerle uyumlu olup, dünyanın çevresel dengesinin korunabilmesi için kritik öneme sahiptir (European Commission, 2020).

Avrupa Yeşil Anlaşması, Avrupa'nın sürdürülebilirlik yolculuğunda önemli bir mihenk taşı olup, aynı zamanda AB üyeleri için çevresel sorumlulukları ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmayı zorunlu kılmaktadır. EGD'ye uyum sağlamak, taze domates gibi tarımsal ürünlerin üreticileri için de önem taşımaktadır. Zira, bu tür ürünler üzerinde hem çevresel hem de ticari açıdan doğrudan etkiler söz konusu olacaktır.

EGD'nin taze domates tedarikçileri için en önemli etkileri şunlardır: Avrupa Yeşil Anlaşması'nın (EGD) taze domates tedarikçileri üzerindeki etkileri, AB'nin çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine uyum sağlamak adına ciddi değişiklikler ve iyileştirmeler gerektirmektedir. Bu doğrultuda, EGD'nin taze domates üreticileri ve tedarikçileri için ön plana çıkan bazı temel etkileri aşağıda sıralanmıştır:

- **Organik Üretim ve Tüketimin Teşvik Edilmesi:** Avrupa Birliği'nin "Tarlardan Sofraya Stratejisi", organik tarımın önemini vurgulamakta ve AB'deki organik tarım alanlarının payının 2030 yılına kadar %25'e çıkarılmasını hedeflemektedir. Bu, taze domates üreticilerini organik üretime yönlendirecek ve organik tarımın teşvik edilmesi, AB pazarında sürdürülebilir ürünlere olan talebi artıracaktır (European Commission, 2020).
- **Ekolojik Ayak İzi Metodolojisinin Tanıtılması:** Avrupa Birliği, sürdürülebilir gıda sistemlerine yönelik olarak ekolojik ayak izi metodolojisini tanıtmayı planlamaktadır. Bu bağlamda, 'yeşil aklama' (greenwashing) önlenmeye çalışılacak ve tüketiciler, yaptıkları gıda seçimleri konusunda daha şeffaf ve doğru bilgilendirilmiş olacaklardır. AB Komisyonu, yeşil iddiaların doğruluğunu denetlemek amacıyla resmi yöntemler geliştirecektir. Bu da tedarikçilerin ürünlerinin çevresel etkileri konusunda daha dikkatli olmalarını gerektirecektir (European Commission, 2020).
- **Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifi:** AB, kurumsal sürdürülebilirlik durum tespiti direktifi aracılığıyla şirketlerin sürdürülebilirlik standartlarına uymalarını teşvik etmektedir. Bu direktif, taze domates tedarikçileri de dahil olmak üzere, tüm kurumsal aktörlerin çevresel ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu, şeffaflık ve sürdürülebilirlik uygulamalarının artırılmasını sağlayacaktır (European Commission, 2020).

- **Ambalaj Atıklarının Azaltılması:** AB, ambalaj atıklarıyla mücadele etmek adına bir direktif geliştirmiştir. Bu direktifin temel amacı, 2030 yılı itibarıyla AB'deki tüm ambalajların ekonomik olarak uygulanabilir bir şekilde yeniden kullanılabilir veya geri dönüştürülebilir olmasıdır. Taze domates tedarikçileri, ambalajlama süreçlerinde çevresel etkiyi azaltmak için sürdürülebilir ambalaj materyallerine yönelmek zorunda kalacaklardır. Bazı AB ülkeleri, EGD tarafından belirlenen hedeflerin ötesinde, plastik ambalaj kullanımını hızla azaltmayı hedeflemektedir. Örneğin Fransa, 1,5 kg'dan daha az kaplarda taze meyve ve sebzeler için plastik ambalaj yasağı getirmiştir (European Parliament, 2019).
- **Pestisit Kullanımının Azaltılması:** EGD kapsamında, pestisit kullanımının 2030 yılına kadar %50 oranında azaltılması hedeflenmektedir. Bu hedef, AB'nin sürdürülebilir tarım uygulamalarına olan bağlılığını pekiştirmektedir. Taze domates üreticileri, pestisit kullanımını azaltmaya yönelik stratejiler geliştirmek zorunda kalacak ve bu, organik üretim ile entegrasyonunu hızlandırabilir. Pestisitlerin Sürdürülebilir Kullanımı Direktifi doğrultusunda yapılan değişiklikler, taze domates üreticilerini daha çevre dostu ve sağlıklı üretim yöntemlerine yönlendirecektir (European Commission, 2020).

4.6. Taze domates Ürünlerine Yönelik İthalatçı Ülke Kalite Beklentileri

Birçok özel talep, zorunlu gereklilikler kadar önemli hale gelmiştir. Bunlar arasında gıda güvenliği, kalite ve sürdürülebilirlik standartlarına uyum da yer alıyor.

Olgunluk seviyesi (olgunluk indeksi): Raf ömrünü ve hasat sonrası olgunlaşma süresini etkilemek için alıcıların belirli bir olgunluk seviyesi talep edebilir. Genellikle olgunluk seviyesi renk çizelgeleri, kolorimetreler ve kesilmiş taze domateslerden örnek alınarak belirlenir. Örneğin, yeşil renk pembeye dönmeye başladığında kırmızı çeşitlerin hasat edilmesi yaygındır. Hasat zamanını etkileyen eşit derecede önemli bir olgunluk kriteri de kabuğun sertliğidir. Bu özellik, özel aletlerle ölçülmektedir.

Olgunlaşma düzenleyicilerinin kullanımı: Olgunlaşma düzenleyicileri kullanarak taze domateslerin olgunlaşması geciktirilebilir veya hızlandırılabilir. Genellikle olgunlaşma sürecini geciktirmek için 1-Methylcyclopropene (1-MCP) kullanılır. Bu arada, Ethylene hızlandırmak için kullanılır. Her iki madde de Avrupa Birliği'nde izinli olmasına rağmen, taze domateslerin organik tarımında kullanılmalarına izin verilmez. Olgunlaşma düzenleyicilerinin kullanımını alıcınızla görüşmelisiniz. Yeni çevre dostu düzenleyicilerin geliştirilmesi devam etmektedir.

Brix seviyesi: Brix seviyesi taze domates suyunun şeker seviyesi olarak ifade edilir. Olgunluk, tatlılık ve lezzetin önemli bir göstergesidir. Aynı zamanda işlenmek üzere kullanılan taze domatesler için en önemli kalite parametrelerinden biridir. Refraktometreler ile ölçülür. Olgun taze domateslerde genellikle °Brix 5-7 arasında değişir.

Diğer biyokimyasal parametreler: Bazı alıcılar kuru madde, çözünür katılar, titre edilebilir asitlik, su içeriği, karotenoid içeriği ve likopen içeriği gibi belirli kimyasal kalite parametreleri talep edebilir. Bu parametreler bazen ürün spesifikasyonuna dahil edilse de genellikle diğer taleplere kıyasla sınırlayıcı faktörler değildir. Olgunluğu belirlemek için Brix seviyesi ile ilişkili olarak sadece titre edilebilir asitlik kullanılır. Bu, Olgunluk İndeksi formülü aracılığıyla yapılır.

Aroma, lezzet ve doku: Taze domatesin tadı ve ağızda bıraktığı his öznel bir kalite faktörü olmasına rağmen, taze domates tüketicileri için son derece önemlidir. Farklı taze domates çeşitleri için belirli tanımlayıcı özellikler önermek üzere yetenekli test uzmanları kiralanabilir.

Depolama ve taşıma sıcaklığı: Nakliye şirketlerini, alıcıları ve paketleyicileri depolama ve taşıma sırasında ideal sıcaklık ve nem konusunda doğru şekilde bilgilendirmek önemlidir. Daha yüksek bir olgunluk derecesi daha düşük sıcaklıklar gerektirir ve bunun tersi de geçerlidir. Belirli çeşitler ve taşıma zamanları için kesin talimatlar verilmelidir. Depolama ve nakliye için yaygın sıcaklık aralığı 8-10 C° ve bağıl nem %90 civarında olmalıdır. Depolama odalarındaki etilen konsantrasyonlarının izlenmesi önemlidir.

Özel çeşit ve tarımsal uygulama talepleri: Bazı alıcılar size önceden taşeronluk yapabilir. Bu durumlarda, size taze domates tohumu sağlayabilir ve entegre haşere yönetimiyle ilgili özel tarım talimatları verebilirler. Talimatlar, pestisit uygulamalarının bir listesini ve sıklığını içerebilir. Bu pestisit limitleri yasal limitlerden daha katı olabilir.

İhracat paketleme gereksinimleri (Kullanışlı ama sürdürülebilir ambalaj): İhracat için taze domateslerin toplu paketlenmesi konusunda alıcı ile anlaşmaya varılır. Taze domatesler ithalatçı ülkede yeniden paketlenir. Alternatif olarak alıcı, perakendecilerden gelen talimatlara göre özel paketleme talep edebilir. Sürdürülebilirlik kaygıları nedeniyle, güçlü oluklu karton tepsilerin ambalajın ana kütesini oluşturması artık yaygındır. Bu karton kutular, doğrudan taze domatesle doldurulabilir, ancak içlerinde daha küçük bireysel paketler de bulunabilir. Karton kutu derinliği, basınç nedeniyle olası hasarı önlemek için olgunluk ve ağırlık seviyesine göre özelleştirilir.

Karton kutuların ortak ağırlığı 6 kg'dır. Alıcı taleplerine bağlı olarak plastik de kullanılabilir. Bu gibi durumlarda, yeniden kullanılabilir ambalaj kapları giderek daha fazla talep edilmektedir yeniden kullanılabilir kasalarının kullanılması (IFCO) gibi. Yeniden kullanılabilir paletlerin giderek daha fazla kullanıldığı palet taşımacılığında da mevcuttur (CHEP gibi).

Ambalaj atıklarının azaltılması, Avrupa Birliği yaş meyve ve sebze pazarındaki en önemli trendlerden biridir. Alman Ambalaj Enstitüsü'ne göre, Alman tüketicilerin yaklaşık %70'i ürünün ambalajının sürdürülebilir olmaması nedeniyle bir ürünü satın almayı reddetmiştir. Taze domates hala Avrupa'da en çok ambalajlanan sebze türü olduğu için bu tüketici tutumu Avrupalı taze domates tedarikçileri üzerinde baskı yaratıyor. Birçok perakende zinciri artık plastik ambalajları azaltmaya yönelik stratejiler uygulamaktadır.

Yaklaşan Avrupa Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Direktifinin amacı, 2030 yılına kadar AB'deki tüm ambalajların yeniden kullanılabilir veya geri dönüştürülebilir hale getirilmesidir. Bu hedef, AB'ye giren tüm ambalajları kapsadığından, Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden taze domates tedarikçileri için pratik bir sonuçtur. Fransa, 2022 yılının başından itibaren toplam ağırlığı 1,5 kg'dan az olan meyve ve sebzelerin plastik ambalajlarla paketlenmesini yasaklamıştır. Yasa 30 Haziran 2026'ya kadar kademeli olarak uygulanacaktır.

Ambalaj atıklarını azaltmak amacıyla Avrupa'daki taze domates tedarikçileri ve perakendecileri plastik folyoya sarılmamış sürdürülebilir karton ambalajlar sunmaya başlamıştır. Alman perakendeci Aldi Süd'ün yeni sürdürülebilir ve kullanışlı ambalajı kısa süre önce tanıtılmıştır. Bir başka örnek de Belçikalı taze domates tedarikçisi Stoffels. Stoffels, PackRight Centre ile iş birliği içinde çeri taze domatesler için bir otomat icat etti. Tüketiciler taze domateslerin miktarını ve rengini seçebiliyor ve Hindistan cevizi lifi kaplara yerleştirilmesini sağlayabiliyor.

Ancak Avrupa'daki bazı tüketici örgütleri, meyve ve sebzeler için biyolojik olarak parçalanabilen ve geri dönüştürülebilir ambalajların kullanılmasının bile gereksiz olduğuna inanmaktadır. Örneğin, Almanya Çevre Eylemi (DUH) kısa bir süre önce Almanya'da ki ambalajlarla ilgili bir araştırma yayınlamış ve bazı Alman perakendecileri 'yeşil yıkama' yapmakla suçlamıştır. Bu perakendeciler, israfı önlemek için sebzeleri toplu olarak satmak yerine 'geri dönüştürülebilir' ambalaj iddialarını kullanmaktadır.

Meyve ve sebzeler için ambalajsız ve yeniden kullanılabilir ambalajlar Avrupa Birliği perakende sektöründe bir trend olarak ortaya çıkıyor. Aldi Süd artık organik taze domatesleri karton yerine cam elyaf kutularda sunuyor. İndirim marketleri zinciri 2025 yılı sonuna kadar tüm meyve ve sebze ürünlerinin en az %40'ını ambalajsız olarak sunmak istiyor.

Gıda güvenliği sertifikası: Gıda güvenliği sertifikaları, Avrupa Birliği mevzuatı çerçevesinde zorunlu olmamakla birlikte, büyük ölçüde Avrupa'daki gıda ithalatçılarının gerekliliği hâline gelmiştir. Çoğu Avrupalı ithalatçı, tedarikçilerinin belirli bir gıda güvenliği sertifikasına sahip olmasını talep etmektedir. Bu bağlamda, bir gıda güvenliği sertifikasına sahip olmamak, tedarikçinin Avrupa pazarına girişini zorlaştırabilmektedir. Avrupa Birliği mevzuatı, gıda güvenliğine ilişkin detaylı düzenlemeler sunmakta ancak sertifika alma zorunluluğu getirmemektedir. Ancak, Avrupa'daki gıda ithalatçıları, ürünlerin güvenli ve sağlıklı olmasını temin etmek amacıyla bu tür sertifikaların varlığını istemektedir.

Ambalaj operasyonları için en popüler sertifika programları şunlardır:

- Uluslararası Öne Çıkan Standartlar (International Featured Standards (IFS)) İngiliz Perakende Konsorsiyumu Küresel Standartları (British Retail Consortium Global Standards (BRCGS)) (British Retail Consortium Global Standards, 2021).
- Gıda Güvenliği Sistem Belgelendirmesi (Food Safety System Certification (FSSC 22000)) (Food Safety System Certification, 2022).
- Farklı gıda güvenliği sertifikasyon sistemleri benzer ilkelere dayansa da bazı alıcılar belirli bir yönetim sistemini tercih edebilir. GLOBALG.A.P. tüm Avrupa Birliği'ndeki alıcılar tarafından yaygın olarak kabul görmektedir, ancak ambalaj evleri için talepler farklı olabilir. Örneğin, İngiliz alıcılar genellikle BRCGS isterken, IFS Alman ve Fransız perakendeciler için daha yaygındır. Gıda güvenliği sertifikasyonunun Avrupa Birliği'ne ihracata başlamak için sadece bir temel olduğunu unutmayın. Ciddi alıcılar genellikle potansiyel bir iş birliğinden önce çiftlik ve paketlenme tesislerinizi ziyaret edecek veya denetleyecektir.
- *BRCGS (BRC Global Standards) Standartları:* BRCGS (BRC Global Standards) standartları, gıda ürünleri, perakende ve diğer sektörler için farklı alanlarda kullanılmak üzere tasarlanmış bir dizi uluslararası kalite ve güvenlik standardıdır (British Retail Consortium Global Standards, 2021).
- *IFS (Industrial and Financial Systems) IFS Standartları:* tek tip gıda, ürün ve hizmet standartlarıdır. Sürekli olarak süreç iyileştirmeleri üzerinde çalışırken, IFS sertifikalı şirketlerin müşteri spesifikasyonlarına uygun bir ürün üretmesini veya bir hizmet sunmasını sağlarlar (International Featured Standards, 2021).

Ek sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik standartları: Şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk gereksinimleri farklılık gösterebilmektedir. Bazı şirketler, davranış kurallarına uyulmasını şart koşmakta ya da denetimler talep etmektedir. Çalışma koşullarına odaklanan yaygın denetimler arasında Tedarikçi Etik Veri Değişimi, Etik Ticaret Girişimi ve İş Dünyası Sosyal Uygunluk Girişimi yer almaktadır (Ethical Trading Initiative, 2020; Business Social Compliance Initiative, 2021).

GLOBALG.A.P. sertifikasyonu, sürdürülebilirlikle ilgili çeşitli eklentiler geliştirmiştir. Bu eklentilerden en bilinenlerinden biri, Entegre Çiftlik Güvencesi standardı ile birlikte kullanılan ve çiftlik düzeyinde işçi ve insan haklarına yönelik yapılan GRASP değerlendirmesidir. Ayrıca, sulama ve yeraltı suyu kullanımı için Sürdürülebilirlik Program (SPRING), SIZA Çevre Standardı ve GLOBALG.A.P. Çiftlik Sürdürülebilirlik Değerlendirme Eklentisi de mevcut olup, bu eklentiler farklı sürdürülebilirlik konularına odaklanmaktadır (GLOBALG.A.P., 2022).

Fairtrade, dünya çapında en yaygın etik sertifikalardan biri olarak kabul edilmektedir. Ancak taze domates sektöründe Fairtrade sertifikalı üretici sayısı henüz sınırlıdır. Haziran 2023 itibarıyla, Fas, Özbekistan, Hindistan, Sri Lanka, Tunus ve Tayland gibi gelişmekte olan ülkelerden toplam 11 Fairtrade (FLOCERT) sertifikalı taze domates tedarikçisi bulunmaktadır. Fairtrade etiketi taşıyan ürünler, üreticilere asgari fiyatın yanı sıra Fairtrade primi de ödemektedir. Bu prim, ticari fiyata %15 oranında eklenmektedir (FLO-CERT, 2023; Fairtrade International, 2023).

Avrupa Birliği perakende zincirlerinin ek gereklilikleri: Avrupa'da ithal edilen taze domateslerin büyük bir kısmı perakende satışa yönelik olduğundan, bu ürünlerin Avrupa Birliği (AB) perakende zincirlerinin belirlediği gerekliliklere uyması büyük önem taşımaktadır. Bu gerekliliklerden en dikkat çekenlerden biri, pestisit kullanımının azaltılmasıdır. Örneğin, birçok AB ülkesindeki perakende zincirleri, Resmi Maksimum Kalıntı Limitleri (MRL) üzerinden daha sıkı kurallar uygulamaktadır. Lidl gibi perakendecilerin MRL limitleri, resmi yönetmeliklerden %33 daha düşüktür. Diğer bazı perakende zincirleri ise, örneğin Almanya'daki REWE ve Edeka (%70) ve Hollanda ile Almanya'daki ALDI (%80), daha katı pestisit azaltma programlarına sahiptir. Ayrıca, Marks & Spencer gibi bazı perakendeciler belirli pestisitleri tamamen yasaklamaktadır (European Commission, 2021).

Pestisit kalıntılara ek olarak, taze meyve ve sebze tedarikçileri, belirli perakende zincirlerine tedarik sağlamak amacıyla ilave denetimlere veya sertifikalandırmalara tabi tutulmaktadır. Örneğin, bazı Avrupa perakende zincirleri, GLOBALG.A.P. sertifikasyonunun yanı sıra, özel sertifikasyon modülleri geliştirmiştir. Bu modüller arasında Tesco Nurture Module (Tesco tarafından), Pesticide Transparency Add-on (Coop Italia tarafından) ve AH-DLL GROW Add-on (Albert Heijn ve Delhaize tarafından) gibi denetim programları yer almaktadır (Tesco, 2022; Coop Italia, 2023; Albert Heijn, 2022).

Gıda güvenliği gerekliliklerinin yanı sıra, pek çok Avrupalı perakendeci tüm tedarik zinciri boyunca şeffaflık ve sürdürülebilir uygulamaların uygulanmasını talep etmektedir. Bu bağlamda, perakendecilerin tedarikçileri için kendi davranış kurallarını belirlemesi yaygın bir uygulamadır. Bu kurallar, tedarikçilerin belirli etik standartlara uymasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş olup, ürünlerin güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde tedarik edilmesine yönelik gereksinimler içermektedir (Fairtrade International, 2023; European Union, 2022).

Organik taze domates: Organik sertifikasyon programları Avrupa Birliği'nde giderek daha popüler hale gelmektedir. Organik üretim yakın zamana kadar niş pazarlar için ayrılmış olsa da organik ürünler artık ana akım haline gelmektedir. Bununla birlikte, 'biyodinamik' (Demeter veya BDA) gibi bazı organik sertifikasyon türleri hala niş gereksinimler olarak kabul edilebilir.

Taze domateslerin Avrupa Birliği'nde organik olarak pazarlanabilmesi için organik üretim yöntemleri kullanılarak yetiştirilmesi gerekmektedir. İhracatçıların AB organik logosunu ve standart sahibinin logosunu ambalajlarına koyabilmeleri için çiftçilerin ve paketleme tesislerinin akredite bir sertifikasyon kuruluşu tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Birleşik Krallık'taki Soil Association, Almanya'daki Naturland ve Fransa'daki Agriculture Biologique bunlara örnektir.

Yeni organik yönetmelik (Yönetmelik (AB) 2018/848) 1 Ocak 2022 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni yönetmeliğin uygulanması, Avrupa Birliği dışındaki ülkelerden gelen ihracatçılar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Avrupa Birliği ile organik ürün ticareti konusunda anlaşması olan ülkeler, yeni yönetmeliklerle uyumlu olarak tanınmak için organik standartlarında değişiklik yapmak zorunda kalacaktır. Yeni organik yönetmeliğe, organik ürünlerin üretimi, kontrolü ve ticaretini daha ayrıntılı olarak düzenleyen 20'den fazla ikincil kanun eşlik etmektedir.

Farkında olunması gereken önemli kanunlardan bazıları şunlardır:

- Detaylı organik üretim kuralları;
- Bitki koruma için izinli maddelerin listesi;
- İthalat için dokümantasyon gerekliliklerine ilişkin kurallar.

Etnik sertifikasyon: İslami kurallar (Helal) ve Yahudi dini yasaları (Koşer) belirli inanç kısıtlamaları önermektedir. Yahudi veya İslami niş pazarlara odaklanmak istiyorsanız, Helal veya Koşer sertifikasyon programlarını uygulamayı düşünmelisiniz.

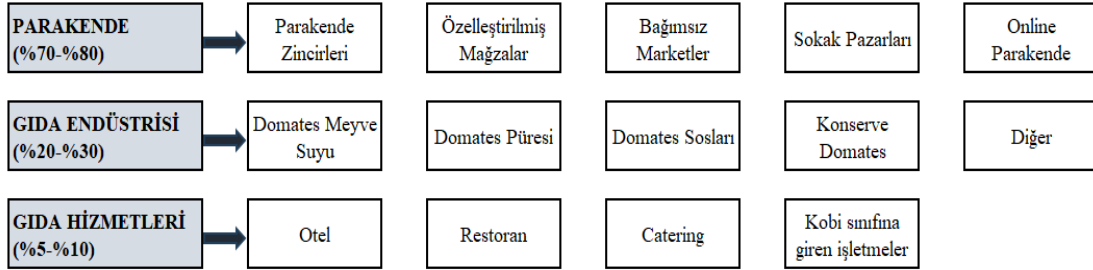
4.7. Avrupa Birliği Pazarında Taze domates Tedarik Kanalları

Avrupa birliği taze domates çoğunlukla ev tüketimi için kullanılıyor, bu nedenle perakende satışlar en büyük paya sahiptir. Ayrıca tüketiciler aynı miktarları kendileri de üretmektedir. Avrupa birliğine tedarik edilen taze domateslerin dörtte biri işleme için kullanılmaktadır. Pazarın geri kalan payı gıda hizmeti sektörü tarafından tüketilmektedir. Bu çalışma taze domates pazarını kapsadığından, gıda endüstrisi segmenti üzerinde durulmayacaktır.

Avrupa Birliği'ndeki taze domates ürünlerinin nihai pazar segmentleri, sektörel talep profillerine göre üç ana gruba ayrılmaktadır: perakende, gıda endüstrisi ve gıda hizmetleri. Şekil 4.21'de yer alan sınıflandırmaya göre, taze domates ürünlerinin en büyük payı (%70–%80) perakende sektörüne yönelmektedir. Bu kategori içerisinde perakende zincirleri, özelleştirilmiş mağazalar, bağımsız marketler, sokak pazarları ve online perakende satış kanalları bulunmaktadır. Bu yapı, taze domatesin doğrudan son tüketiciye ulaştırılmasını ve ev içi tüketimde yoğun bir şekilde yer almasını sağlamaktadır.

İkinci büyük segment olan gıda endüstrisi, taze domateslerin %20 ila %30'unu işleyerek farklı türev ürünler haline getirmektedir. Bu alanda taze domates meyve suyu, taze domates püresi, taze domates sosları ve konserve taze domates gibi ürünlerin üretimi söz konusudur. İşlenmiş taze domates ürünleri özellikle raf ömrünün uzatılması ve farklı tüketim şekillerine olanak tanınması bakımından önem arz etmektedir. Son olarak, taze domatesin %5 ila %10'luk bir kısmı gıda hizmetleri sektörüne sunulmaktadır. Bu grup içinde oteller, restoranlar, catering firmaları ve küçük ve orta ölçekli işletmeler yer almaktadır. Bu tür kuruluşlar, taze domatesi çoğunlukla taze veya yarı işlenmiş formda kullanmakta, bu da ürünün taşınması, depolanması ve tedarik zinciri sürekliliği açısından farklı gereklilikler doğurmaktadır (Şekil 4.21).

Avrupa Birliği'ndeki bu segmentasyon, taze domates üreticileri ve ihracatçıları için hedef pazar stratejilerinin belirlenmesi açısından önemli bir referans teşkil etmektedir. Her segmentin talep yapısı, kalite beklentisi ve lojistik koşulları farklılık göstermekte olup, ürün planlamasında bu unsurların dikkate alınması büyük önem taşımaktadır (European Commission, 2023).

Şekil 4. 21. Avrupa Birliği'nde taze domates ürünleri için nihai pazar segmentleri

Kaynak: Autentika Global 2024

Perakendeciler nadiren gelişmekte olan ülke ihracatçılarından doğrudan alım yapmaktadır. Çoğu durumda taze domatesler, uzmanlaşmış paketlenme ve dağıtım şirketleri gibi araçlar vasıtasıyla tedarik edilmektedir. Taze domates perakende segmentindeki ana gelişme, indirim marketlerinin artan payıdır. Konsolidasyon, pazar doygunluğu, güçlü rekabet ve düşük fiyatlar Avrupa Birliği taze domates perakende pazarının temel özellikleridir.

Perakende zincirleri: Önde gelen ana akım perakendeciler için ana gelişmeler, özel markalı taze domateslerin artan payı ve siyah, ekstra büyük ve karışık renkli çeşitler gibi özel organik ve daha lüks taze domateslerin piyasaya sürülmesidir. Avrupa'da en büyük pazar payına sahip olan şirketler Schwartz Gruppe (Lidl ve Kaufland markaları), Carrefour, Tesco, Aldi, Edeka, Leclerc, Metro Group, Rewe Group, Auchan, Intermarché ve Ahold (Delhaize, Albert Heijn ve diğer birkaç marka).

Uzmanlaşmış mağazalar: Organik gıda ve etnik mağazaları içerir. Ana akım perakendeciler düzenli olarak organik taze domates satmaktadır, ancak bunlar aynı zamanda uzmanlaşmış organik gıda perakende zincirleri aracılığıyla da satılmaktadır (çoğunlukla ambalajsız). Bu zincirler genellikle bağımsızdır, örneğin Alnatura veya Biomarkt gibi, ancak Carrefour Bio gibi hâlihazırda var olan bir perakende zincirine de ait olabilirler. Uzmanlaşmış mağazalar pazara giriş için özel fırsatlar sunmaktadır, ancak genellikle taze domatesleri belirli menşelerden temin etmektedirler. Örneğin Almanya'daki Türk bakkalları için durum böyledir.

Etik mağazalar: Özel bir segment. Fairtrade ve etik sertifikalı tedarikçiler için fırsatlar sunmaktadırlar. Fairtrade sertifikalı ürünlerin satışı Almanya, Fransa, Birleşik Krallık ve İskandinav ülkelerinde güçlüdür.

Online Perakende: Avrupa'daki taze domates ürünlerinin dağıtımında online perakende, son yıllarda önemli bir ivme kazanmıştır. Geleneksel perakende zincirlerinin dijital dönüşümü kapsamında şekillenen bu kanal, çoğunlukla fiziksel mağazalara entegre biçimde işlerken, bazı durumlarda yalnızca çevrimiçi faaliyet gösteren bağımsız yapıların da gelişmesine olanak tanımıştır. COVID-19 pandemisi ve buna bağlı olarak uygulanan karantina önlemleri, tüketicilerin dijital platformlardan alışveriş yapma eğilimini ciddi ölçüde artırmıştır. Bu dönemde, Avrupa'daki birçok büyük perakende zinciri, online sipariş ve evlere teslim hizmetlerini yaygınlaştırmış; ayrıca sadece çevrimiçi hizmet veren perakendeciler de pazarda etkinlik kazanmıştır. Bu bağlamda, yalnızca online satış gerçekleştiren İngiliz menşeli Ocado firması, dikkat çeken bir örnek olarak öne çıkmaktadır. 2021 sonrasında da online satışların artış trendinin devam etmesi öngörülmektedir. Bu durum, dijitalleşmenin perakende sektöründe kalıcı bir dönüşüme neden olduğunu ve taze ürünlerin, özellikle taze domates gibi çabuk bozulan gıda maddelerinin, tüketiciye ulaşmasında online kanalların önem kazandığını göstermektedir (European Commission, 2022).

Gıda Hizmeti: Dünya mutfakları, sağlıklı gıda ve yemek keyfi, Avrupa'daki gıda hizmeti kanalındaki başlıca itici güçlerdir. Avrupa'da gıda hizmeti satışları COVID-19 salgınının etkisiyle azaldı ancak pazar 2022 ve 2023 yıllarında toparlanmaya başladı. COVID-19'un gıda hizmeti segmenti üzerindeki en büyük etkilerinden biri, yemek hizmetlerinin güçlü bir şekilde gelişmesidir. Birçok restoran 2020 ve 2021 yıllarında yemek servisi ve eve teslim hizmetleri sunmuştur.

Gıda hizmeti kanalları (oteller, restoranlar ve catering) genellikle toptancılar tarafından tedarik edilmektedir. Ancak, bu segmenti perakendecilerin tedarik etmesi yönünde bir eğilim de mevcuttur. Bunun önemli bir örneği, METRO ve MAKRO markaları altında faaliyet gösteren Alman merkezli Metro AG şirkettir. Mağaza ağı 20'den fazla ülkede 600'den fazla mağazadan oluşmaktadır. Şirket otel, restoran ve catering şirketlerine tedarik konusunda uzmanlaşmıştır. Metro'nun bir parçası olan Rungis Express de gıda hizmeti tedarikinde uzmanlaşmıştır.

Avrupa Birliği taze domates pazarı yaygın ve daha lüks çeşitler olarak ikiye ayrılabilir. Ancak, tüm bu çeşitler genellikle her tür perakende formatında satılmaktadır. Taze domates satışlarında fiyat seviyelerine göre neredeyse hiç uzmanlaşma yoktur. İndirim marketlerinin yanı sıra ana akım süpermarketler de hem ucuz hem de pahalı çeşitler satmaktadır.

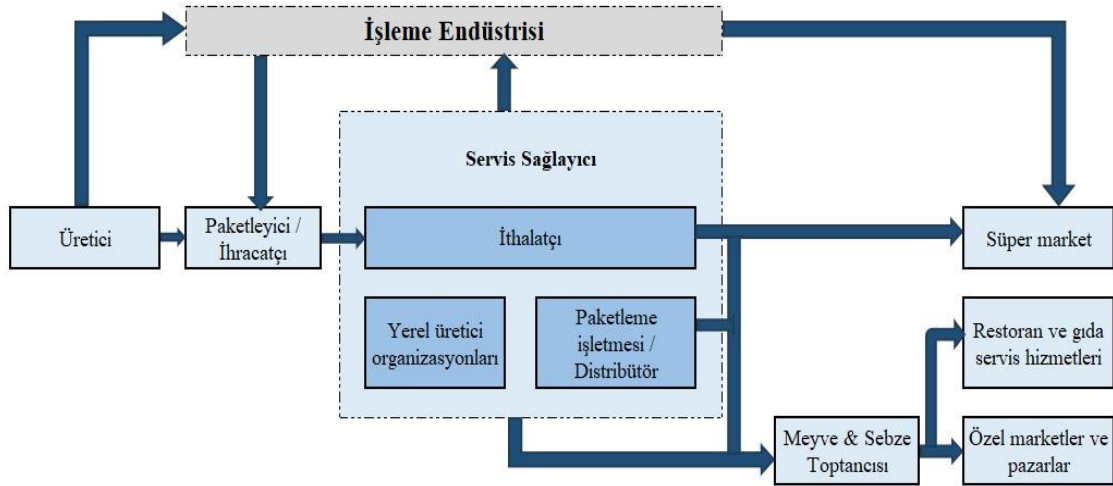
4.8. Taze domatesin Tedarik Zinciri: Üreticiden Tüketicieye

Taze domates tedarik zinciri, çok aktörlü ve katmanlı bir dağıtım yapısına sahip olup, Avrupa Birliği'ndeki pazarında ürünlerin nihai tüketiciye ulaşmasına kadar çeşitli aşamalardan geçmektedir. Bu süreç, üreticiden başlayıp, paketleyici ve ihracatçı aracılığıyla ulusal ve uluslararası pazarlara taşınmaktadır. Ardından, ürünler ithalatçı, distribütör veya yerel üretici organizasyonları aracılığıyla nihai pazar kanallarına yönlendirilmektedir (Euromonitor, 2021). Şekil 4.22, üretimden tüketime kadar olan kanalları detaylı bir şekilde göstermektedir.

Avrupa Birliği pazarında taze domates dağıtımında üç temel kanal öne çıkmaktadır: perakende sektörü, gıda endüstrisi ve gıda hizmetleri sektörü. Euromonitor (2021) verilerine göre, 2017-2022 döneminde taze domateslerin yaklaşık %80'i perakende sektörü aracılığıyla tüketiciye ulaşmıştır. Ancak bu oran, 2022-2027 tahmin döneminde %78'e düşerken, gıda hizmetleri sektörünün payı %20'den %22'ye yükselmiştir. Bu artış, özellikle restoranlar, oteller ve catering gibi hizmet sağlayıcılarının taze ve işlenmiş taze domates ürünlerine yönelik talebinin artmasıyla ilişkilendirilmektedir (Euromonitor, 2021).

Perakende Dağıtım Kanalları ve Alternatif Yapılar: Perakende dağıtımında en önemli rolü süpermarketler oynamakta olup, taze domatesin geniş kitlelere ulaşmasında ana kanal olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, sokak pazarları, özelleşmiş mağazalar ve çevrimiçi perakende gibi alternatif perakende yapıları da pazardaki çeşitliliği artırmaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisi sonrası dönemde çevrimiçi perakende kanallarında belirgin bir büyüme yaşanmış, yalnızca çevrimiçi hizmet sunan İngiltere merkezli Ocado gibi firmalar bu gelişimin örnekleri arasında yer almaktadır (Smith, 2022).

Gıda Hizmetleri Sektörünün Yükselen Önemi: Gıda hizmetleri sektörü, pazar dinamiklerinde yeni yönelimlerin habercisi olmakta ve gelecekteki stratejik planlamalara yön vermektedir. Bu sektördeki artan talep, özellikle taze domatesin kullanımını arttıran restoranlar, oteller ve catering hizmetleriyle ilişkilendirilmektedir (Euromonitor, 2021). Gıda hizmetleri sektörü, Avrupa Birliği pazarında daha fazla pay almakta olup, taze domatesin işlenmiş ve taze hallerine yönelik talep, bu sektördeki büyümenin başlıca itici güçlerinden biri olmaktadır.

Şekil 4. 22. Taze domates için Avrupa pazar kanalları

Kaynak: (Aramyan & Van der Vorst, 2007; Ntinis et al., 2023; Zhang & Luo, 2022)

4.8.1. İthalatçılar

Çoğu durumda ithalatçılar toptancı olarak hareket etmektedir. İthalatçılar taze domates dağıtımında merkezi bir rol oynamaktadır. Taze domatesleri tüketiciler için paketleyen paketleme şirketlerine satabilirler. Ancak birçok ithalatçının kendi sebze şartlandırma, depolama ve paketleme tesisleri de vardır. Tüm farklı alıcı gereksinimlerine aşinadırlar ve toptancılar ve süpermarketler gibi farklı pazar kanallarına dağıtım yapabilirler.

Avrupa Birliği taze domates pazarında tedarik zinciri yönetimi hem ürün kalitesinin hem de sürekliliğin sağlanması açısından stratejik öneme sahiptir. Özellikle bazı uzmanlaşmış ithalatçılar, bu süreci daha güvenli ve kontrollü hale getirmek amacıyla entegre tedarik zinciri modellerini benimsemektedir. Bu tür yapılandırmalar, sadece aracılık yapmakla kalmayıp aynı zamanda üretim süreçlerine doğrudan müdahil olmayı da içermektedir. Fransız Azzura Group'un Fas'tan ithal ettiği taze domateslerde izlediği yöntem buna örnektir. Şirket, yalnızca ürün alımı yapmakla kalmayıp, üretici denetimleri gerçekleştirmekte ve taze domates yetiştiricilerine kendi fideliğinden temin ettiği yüksek kaliteli aşılı bitkileri sunarak üretimin standartlarını doğrudan belirlemektedir. Bu yaklaşım, kalite kontrolünün üretim aşamasından itibaren sağlanmasına olanak tanımaktadır.

Benzer şekilde, Compagnie Fruitière şirketi Senegal'de sahip olduğu tarım arazilerinde doğrudan üretim yaparak kiraz taze domates tedarik etmektedir. Bu tür dikey entegrasyon örnekleri, özellikle yıl boyunca tutarlı kalite ve miktar arzı sağlamak isteyen ithalatçılar tarafından tercih edilmektedir. Ancak bu uygulamalar sektörde yaygın olmaktan ziyade daha çok istisnai örnekler olarak kalmaktadır.

Avrupa Birliği pazarının büyük bölümünü oluşturan geleneksel ithalatçılar ise daha çok Avrupa Birliği içi ticarete odaklanmıştır. İspanya gibi önemli üretici ülkelerle kurulan uzun vadeli tedarik ilişkileri, yeni tedarikçi ülkelerle iş birliği yapılmasının önünde engel teşkil edebilmektedir. Bununla birlikte, taze domates ithalatçılarının büyük bir kısmı yalnızca bu ürüne değil, aynı zamanda diğer taze sebze türlerine de odaklanmaktadır. Bu nedenle, taze domatese ek olarak farklı ürün gamları sunmak, ihracatçı firmaların rekabet gücünü artıran önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir (CBI, 2023).

Avrupa Birliği taze ürün pazarında farklılaşma ve değer zincirine entegrasyonun önemi giderek artmakta, bu durum Türk ihracatçıları açısından da sürdürülebilir ve yüksek katma değerli bir tedarik ilişkisi kurma gerekliliğini ortaya koymaktadır.

İthalatçıların ve gıda üreticilerinin konumu perakende tarafından baskı altına alınmaktadır. Perakende sektöründen gelen yüksek talepler tedarik zinciri dinamiklerini yukarıdan aşağıya doğru belirlemektedir. Bu baskı daha düşük fiyatlara dönüşür. Ancak aynı zamanda 'sürdürülebilir', 'doğal', 'organik' ve 'adil ticaret' ürünleri gibi katma değer unsurlarını da etkilemektedir. Tedarik zincirinde şeffaflığa ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu başarmak için birçok ithalatçı kendi davranış kurallarını geliştirmekte ve tercih edilen tedarikçilerle uzun süreli ilişkiler kurmaktadır.

4.8.2. Avrupa Taze Domates Pazarı Bağlamında Hizmet Sağlayıcıların Süpermarket Kanalına Etkisi

Süpermarketlerin tedarikçilerinin büyük bir kısmı kendilerini hizmet sağlayıcı olarak konumlandırmakta ve tedarik zincirlerini tedarikten paketleme ve markalamaya kadar müşterilerinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde düzenlemektedirler. Süpermarketler, genellikle tedarik programlarıyla çalışmakta olup, mümkün olduğunca kaynağa yakın satın almayı tercih etmektedirler. Bu, tedarik zincirlerinde kontrol ve şeffaflık sağlamalarına olanak tanımaktadır. Yıl boyunca hacim ve güvenilir kaliteye ihtiyaç duyan süpermarketler, bu gereksinimlerini yerine getirebilecek ortaklar aramaktadır. Bu bağlamda, hizmet sağlayıcılar, tedarik zincirinin bir parçası olabilmek için kalite ve lojistik gereksinimlerini sunabilmelidirler.

Süpermarketlerin tedarik zincirine dâhil olabilen şirketler, genellikle yerel üretim ve farklı ithalat kaynaklarını birleştirerek, üreticilerle yakın iş birliği yapmaktadırlar. İspanya ve Hollanda gibi ülkelerde bu tür şirketler yaygın olup, örnekler arasında Hollanda merkezli Eminent (yerel üretim de dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklardan tedarik), Almanya'daki Juan Garcia Lax (çeşitli kaynaklardan tedarik), Hollanda'nın önde gelen kooperatifi Greenery ve İspanya'daki Horticola Ikersa (İspanya ve Fas'tan tedarik) yer almaktadır. Bu tür şirketler, tedarik zincirinde yer almak için süpermarketlerle etkili bir şekilde iş birliği yapmakta ve sürdürülebilir tedarik çözümleri sunmaktadırlar.

Yıl boyunca tedarik zincirinin sürekliliğini garanti edebilen bu şirketler, aynı zamanda üreticilerle yakın ilişkiler kurarak ürünlerin güvenilirliği ve kalitesini sağlamaktadırlar. Bu süreç, süpermarketlere taze domates tedarikinde önemli bir rol oynamaktadır.

4.8.3. Toptancılar (Spot Piyasa)

Toptan satış kanalı gastronomik müşteriler için çok önemlidir. Geleneksel toptancılar spot piyasayı kapsar ve taze ticaretteki dalgalanmalara göre hareket eder. Birçok toptancı, ürün çeşitlerini Londra'daki New Spitalfields ve Paris'teki Rungis gibi toptancı pazarlarında da sergilemektedir.

4.9. Avrupa Birliği Pazarında Taze domates Fiyatlarının Güncel Durumu

Nihai perakende fiyatına göre marjları hesaplamak çok güvenilir değildir, çünkü tüm sektörde farklı çeşitler, kökenler ve ambalajlar için farklı fiyatlar vardır. Örneğin, çeri domates ve salkım taze domates genellikle yuvarlak taze domateslerden daha pahalıdır. Bazı çeşitler, özellikle de belirli şirketlerin ticari markası olarak satılanlar, çoğaltılması serbest olan çeşitlerden daha yüksek fiyatlara ulaşmaktadır.

Ayrıca, farklı kökenlerden gelen taze domatesler arasında ortak farklılıklar vardır. Başlıca tedarikçiler arasında, Batı ve Kuzey Avrupa'da yerel olarak üretilen taze domatesler genellikle ithal taze domateslerden daha pahalıdır. Önde gelen Avrupalı tedarikçiler arasında Hollanda taze domatesleri İspanyol taze domateslerinden daha pahalıdır. İthal taze domates yelpazesinde Fas fiyatları Türkiye fiyatlarından önemli ölçüde daha yüksektir.

Aşağıda verilen fiyat dağılımı çok genel bir göstergedir. Kalite, çeşit, menşei, gıda güvenliği sertifikasyon maliyetleri, danışmanlar, sosyal güvenlik, vergiler, satış ve ağ marjları gibi birçok faktör fiyata etki eder.

Çizelge 4.12’de yer alan Avrupa’daki taze domates fiyat dağılımı, tedarik zincirinin farklı aşamalarında oluşan maliyet ve katma değeri ayrıntılı biçimde gözler önüne sermektedir. Ürün, üretici seviyesinde yani çiftlik çıkışında 0,30 Avro/kg fiyatla başlamakta ve perakende satış noktasında nihai tüketiciye yaklaşık 3,00 Avro/kg gibi bir fiyatla ulaşmaktadır. Bu durum, ürün fiyatının tedarik zinciri boyunca on katına çıktığını göstermektedir.

Fiyat artışıdaki en belirgin aşama, düzenleme ve ambalajlama safhasında gerçekleşmektedir. Bu aşamada ürün fiyatı %43 oranında artışla 1,30 Avro/kg’ya ulaşmaktadır. Bu durum, ambalajlama ve lojistik hizmetlerinin ürün maliyeti üzerindeki etkisinin ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Limana taşıma ve yükleme ile oluşan FOB (Free On Board) fiyat ise %47 oranına denk gelmekte ve bu da taze domatesin Avrupa Birliği pazarına girmeden önceki son yerel fiyatını temsil etmektedir.

İthalat ve gümrükleme maliyetlerinin eklenmesiyle ortaya çıkan CIF (Cost, Insurance and Freight) fiyatı, ürünün Avrupa Birliği pazarındaki maliyetini 1,50 Avro/kg seviyesine taşımaktadır. Bu noktadan sonra toptan satış ve perakende satış marjları devreye girmekte ve ürünün nihai tüketiciye ulaşma fiyatı 3,00 Avro/kg seviyesine kadar yükselmektedir. Özellikle perakende aşamasında KDV dâhil satış fiyatının, ürünün başlangıç değerine oranla çok daha yüksek seviyeye ulaşması dikkat çekicidir.

Bu fiyat yapısı, ihracatçılar açısından katma değer büyük ölçüde tedarik zincirinin orta ve son halkalarında oluştuğunu göstermekte; dolayısıyla üretici ülkelerin daha fazla gelir elde etmek için ambalajlama, dağıtım veya doğrudan ihracat gibi zincirin ileri aşamalarında daha fazla yer almalarının gerekliliğine işaret etmektedir (CBI, 2024).

Çizelge 4. 12. Avrupa’da taze domates için gösterge niteliğindeki fiyat dağılımı (EU/kg)

İhracat sürecindeki adımlar	Fiyat türü	Fiyat dökümü	Örnek
Çiftlik çıkış fiyatı	Çiftçi fiyatı	%10	€ 0.3
Toplayıcı / komisyoncu fiyatı	Komisyoncu ücreti	%13	€ 0.4
Düzenleme ve ambalajlama	Eski İşler/Paketleme konut fiyatı	%43	€ 1.3
Limana taşıma ve yükleme	FOB fiyat	%47	€ 1.4
İthalat ve gümrükleme	CIF fiyat	%50	€ 1.5
Toptan Satış	Toptan satış fiyatı	%67	€ 2
Perakende satışlar	Perakende satış fiyatı (KDV dâhil)	%100	€ 3

Kaynak: Autentika Global 2024 , ICI Business 2022

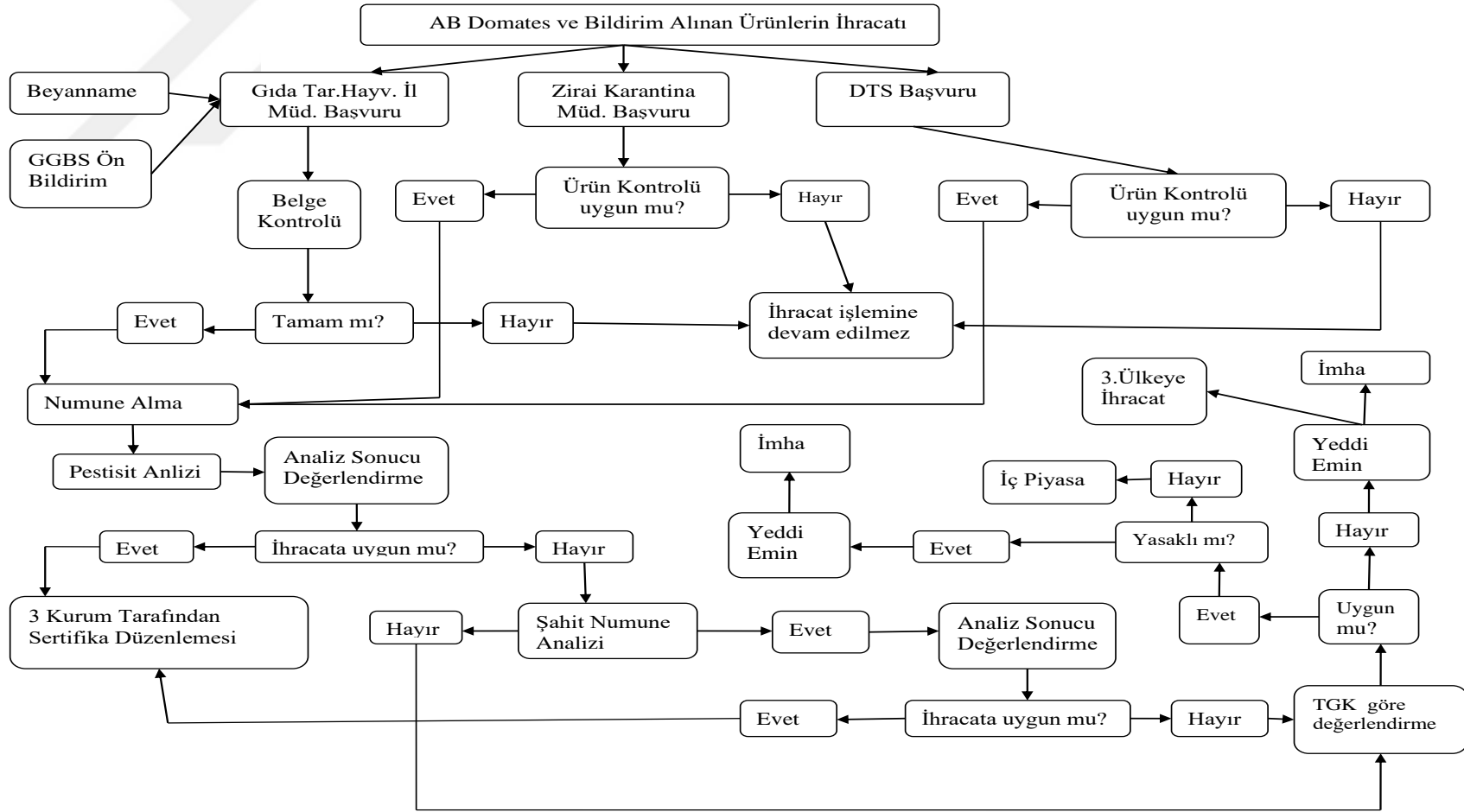
4.10. Türkiye'nin AB'ye Yönelik Taze domates İhracatında Uygulanan Süreçler

Şekil 4.23, Türkiye'den Avrupa Birliği'ne (AB) gerçekleştirilen taze domates ihracat sürecinin yapısını, izlenen prosedürleri ve pestisit kontrol mekanizmalarını detaylı biçimde göstermektedir. Avrupa Birliği, pestisit kalıntılara karşı oldukça katı bir mevzuata sahiptir ve bu durum özellikle taze domates gibi yaş sebze ürünlerinin ihracatında çok aşamalı kontrol ve belge düzenlemelerini zorunlu kılmaktadır. Şekilde görüldüğü üzere, ihracat süreci çiftlik düzeyinde ürünlerin toplanmasıyla başlamaktadır; bu noktada ürünün tarlada mı yoksa serada mı üretildiğine göre numune alma sıklığı değişmekte, tarla ürünlerinde her 10 tırda 1 tırdan, sera ürünlerinde ise her 5 tırda 1 tırdan numune alınmaktadır. Bu ön bilgilendirme süreci, ihracatçı firmanın Gıda Güvenliği Bilgi Sistemi (GGBS) üzerinden ön bildirim ve beyanname girişinde bulunmasıyla başlamakta, devamında ise Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Zirai Karantina Müdürlüğü ve Dış Ticaret Standardizasyon Müdürlüğü eş zamanlı şekilde bilgilendirilerek belge kontrolleri sağlanmaktadır. Üç kurumdan herhangi birinin onayı alınmadığı durumda numune alma işlemine geçilememekte ve ihracat süreci durmaktadır. Onay alınması halinde İl Tarım ve Orman Müdürlüğü görevlileri tarafından numune alınmakta ve analiz için akredite laboratuvara gönderilmektedir.

Analiz sürecinde ürünlerde tespit edilen pestisit kalıntılarının Türk Gıda Kodeksi (TGK) tarafından belirlenen maksimum kalıntı limitlerine (MRL) ve Avrupa Birliği mevzuatına uygunluğu kontrol edilmektedir. Eğer sonuçlar uygunsa sağlık sertifikası düzenlenerek ürünün ihracatına izin verilirken; uygunsuzluk durumunda şahit numune talebi değerlendirilmekte, bu analiz de olumsuz sonuçlanırsa ürün yeddi emine alınarak imha edilmekte ya da 3. ülkelere yönlendirilmek suretiyle iç piyasaya arzı engellenmektedir.

Ayrıca analiz sonucunda tespit edilen etken maddenin TGK MRL limitlerine uygun olup olmadığına ek olarak, bu etken maddenin yasaklı pestisit listesinde yer alıp almadığı da kontrol edilmekte; yasaklı bir pestisit tespit edilmesi halinde ürün imha edilmekte, aksi durumda ise yalnızca iç piyasada satışına izin verilmektedir. Bu süreç, sadece bir ihracat prosedürü değil, aynı zamanda Türkiye'nin ihracatçı firmaları için Avrupa Birliği pazarındaki güvenilirliğini doğrudan etkileyen kritik bir kalite kontrol sistemidir.

Şekil 4.23'teki süreçte her aşama, ürün güvenliğini sağlamak ve AB standartlarına uygunluğu garanti altına almak amacıyla yapılandırılmıştır. Özellikle yüksek analiz sıklığına sahip ürünlerde taze domates, biber, greyfurt, limon (%50), nar (%20), diğer ürünler (%10) firmaların tüm bu süreci doğru ve eksiksiz yürütmesi hem maliyetlerin kontrolü hem de pazarda sürdürülebilir bir yer edinilmesi açısından hayati öneme sahiptir (Avrupa Birliği Komisyonu, 2005; Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 2024).

Şekil 4. 23. Avrupa Birliği taze domates ve bildirim alınan ürünlerin ihracatı

Kaynak: Anonim, 2025

Türkiye'nin Avrupa Birliği Taze domates Ticaretindeki En Büyük Sorunu: Pestisit Kalıntısı

Dünya tarım ürünleri ihracat ve ithalatının önemli aktörlerinden olan Avrupa Birliği (AB), ithal ettiği gıda ürünlerinin güvenli olmasını sağlamak amacıyla Gıda ve Yemde Hızlı Alarm Sistemi'ni (RASFF) oluşturmuştur. Gıda veya yemde belirlenen ciddi risklere karşı alınan önlemler konusunda bilgi alışverişini sağlayan RASFF, üye ülkelerin gıda veya yemden kaynaklanan bir sağlık tehdidi karşısında hızlı ve koordineli şekilde hareket etmelerine yardımcı olmaktadır. RASFF'a üye olmasa da birçok ülke, AB'ye tarım ve gıda ürünü ihracatları nedeniyle bu sistemden etkilenmektedir. Bu ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Pestisit nedeniyle Avrupa Birliği'nden Türkiye'ye İade Edilen Taze domates: İhracattan geri dönen ürünün, dönme sebebi göz önünde bulundurularak, ürün kontrole tabi tutulmaktadır. Sağlık açısından tehlike oluşturacağı düşünülen üründen numune alınmaktadır. Resmi kontrol sonucunda Türk gıda mevzuatına uygun olan ürünlerin yurda girişine izin verilmekte, uygun olmayan ürünler hakkında firma bilgilendirilerek, firmanın talebi doğrultusunda aşağıdaki tedbirlerden bir veya birkaçı uygulanmaktadır.

Sağlık için tehlike oluşturanlar dışındakiler alıcı ülke mevzuatına uygun olması veya alıcı ülkenin bilgilendirilmesi ve kabul etmesi durumunda yeniden ihraç edilebilmektedir. Ürün özel işleme tabi tutulacaksa, yurda girişine izin verilebilmektedir. İş ve işlemler tamamlandıktan sonra, ürünün Türk gıda mevzuatına uygunluğu kontrol edilerek, uygun ürünlerin piyasaya arzına izin verilmektedir. Ürün özelliği ve kullanım amacı dikkate alınarak, ilk kullanım amacı dışında bir kullanım amaçlı yurda girişine izin verilebilmektedir. Yukarıda sayılan şartlar dışında değerlendirilmesi mümkün olmayan ürünler, bakanlık gözetiminde işletmeciler tarafından imha edilmektedir.

AB'ye ihraç edilen ve aflatoksin, pestisit ve sülfite kalıntısıyla ilgili RASFF bildirimlerine sıklıkla konu olan gıda ürünlerine ilişkin numune alma sıklıkları Hayvansal Menşeli Olmayan Belirli Yem ve Gıdaların İthalatına İlişkin Artırılmış Resmi Kontrol Düzeylerine Yönelik Avrupa Birliği Parlamentosu ve Konsey'in 882/2004 Sayılı Tüzüğü Uygulayan 669/2009 sayılı Tüzüğü ve Aflatoksin Kontaminasyonu Riski Bulunan Belirli Yem ve Gıdaların Belirli Üçüncü Ülkelerden İthalatını Düzenleyen Özel Koşulları Uygulamaya Koyan ve 1152/2009 Sayılı Tüzüğü Yürürlükten Kaldıran 13 Ağustos 2014 tarihli ve 884/2014 sayılı Komisyon Uygulama Tüzüğü ile belirlenmiştir (Çizelge 4.4). Söz konusu ürünler serbest dolaşım için bırakılana kadar, her bir sevkiyatla birlikte sağlık sertifikası, numune alma ve analiz sonuçları ve Ortak Giriş Belgesi (CED) bulundurulmak zorundadır.

RASFF bildirimleri çoğunlukla AB sınırı girişinde alıkonulan veya bildiri yapan ülkenin piyasasında bulunan gıda, yem ya da gıda ile temas eden madde ve malzemelere ilişkin tespit edilen riskleri içermektedir. Bildiri yapan ülke belirlediği riski, ürünü, ürünün izlenebilirliğini ve aldığı tedbirleri içeren bir rapor hazırlamaktadır. RASFF bildirimleri, belirlenen riskin ciddiyetine ve ürünün piyasadaki dağılımına göre, Komisyon temas noktasının onayından sonra uyarı, bilgi veya sınırda red şeklinde sınıflandırılmaktadır. Daha sonra bu bildirim, Komisyon temas noktası tarafından ağdaki bütün üyelere iletilmektedir.

2020–2024 yılları arasında Türkiye kaynaklı gıda ürünleriyle ilgili olarak uluslararası pazarlarda yapılan bildirimlerde zararlı kimyasalların varlığı dikkat çekici bir biçimde artış göstermiştir. Özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile Avustralya gibi gelişmiş ülkeler tarafından bildirilen bu uygunsuzluklar, Türkiye’den ihraç edilen ürünlerin gıda güvenliği açısından taşıdığı riskleri ortaya koymaktadır. 2020 ve 2021 yıllarında sınırlı sayıda bildirim yapılmışken, 2022 yılından itibaren bildirim sayısında belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu artışın en temel nedenlerinden biri, Türkiye’de halen kullanılan bazı pestisitlerin Avrupa Birliği mevzuatına göre yasaklanmış olmasıdır. Bu bağlamda chlorpyrifos, chlorpyrifos-methyl ve chlorothalonil gibi pestisitlerin sıklıkla tespit edilmesi, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki pestisit regülasyon farklılıklarını gözler önüne sermektedir. Özellikle chlorpyrifos ve chlorpyrifos-methyl, 2020 itibarıyla Avrupa Birliği tarafından yasaklanmış olmasına rağmen, Türkiye’den ihraç edilen birçok üründe bu maddelere rastlanması, ihracat ürünlerinin üretim aşamalarında yeterli denetimin sağlanmadığını düşündürmektedir. Bunun yanı sıra, indoxacarb, buprofezin ve benzeri maddelerle ilgili bildirimlerin 2024 yılı itibarıyla yoğunlaşması, pestisit kullanımındaki çeşitlenmeye de işaret etmektedir.

Bildirim yapan ülkeler arasında Romanya, Hırvatistan, İtalya, Yunanistan ve Almanya’nın öne çıktığı görülmektedir. Romanya’nın özellikle 2022 ve 2023 yıllarında Türkiye kaynaklı ürünlerde chlorpyrifos türevlerini yoğun biçimde bildirmesi, bu ülkenin Türkiye menşeli tarım ürünlerini sıkı denetime tabi tuttuğunu göstermektedir. Benzer şekilde Hırvatistan, 2023 ve 2024 yıllarında indoxacarb, cadmium ve diğer tarım ilaçlarıyla ilgili birçok bildiriyle dikkat çekmiştir. Bu durum, hem Türkiye’den gelen ürünlerin bu ülkeler tarafından dikkatle izlendiğini hem de Türkiye’nin pestisit yönetiminde AB ile tam uyum sağlayamadığını göstermektedir. Diğer yandan, bazı ürünlerde katkı maddelerinin (örneğin E220 sülfür dioksit, E210 benzoik asit) yetkili düzeylerin üzerinde bulunması ya da içeriğinde belirtilmemesi gibi etiketleme ve içerik şeffaflığı sorunları da söz konusudur. Bununla birlikte, 2021 yılında bildirilen Hepatit A virüsü vakası gibi mikrobiyolojik tehlikeler de gıda güvenliği kapsamında daha geniş denetim mekanizmalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye’nin ihracat odaklı tarımsal üretiminde pestisit kullanımına ilişkin denetim ve regülasyonların AB standartlarıyla tam uyumlu olmaması, dış pazarlarda gıda güvenliği açısından sorun yaratmakta ve ülkenin ihracat imajını zedelemektedir. Bu kapsamda, Türkiye’nin ulusal düzeyde pestisit kullanımına yönelik mevzuatını AB ile uyumlaştırması, izlenebilirlik sistemlerini geliştirmesi ve üretici eğitimine ağırlık vermesi kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, ihracata konu olan ürünlerde düzenli laboratuvar analizlerinin yapılması ve risk temelli kontrol sistemlerinin uygulanması, Türkiye’nin dış ticarete karşılaştığı bu tür bildirimlerin azaltılmasında etkili olacaktır. Tüm bu bulgular, Türkiye’nin gıda güvenliği yönetiminde yapısal reformlara ve uluslararası standartlarla uyumlu politika geliştirme ihtiyacına işaret etmektedir.

Çizelge 4. 13. Avrupa Birliği'nden geriye dönen taze domates bildirimleri (2020-2024)

Kaynak Ülke	Yıl	Zararlı madde	Bildirim Yapan Ülke	Bildirim Sayısı
Türkiye	2020	DEHA- di(2-ethylhexyl) adipate migration	Yunanistan	1
Türkiye	2020	DEHA- di(2-ethylhexyl) adipate migration	Avusturalya, Almanya	1
Türkiye	2020	E220- sulfur dioxide too high content	Macaristan	1
Fas	2020	Methyl thiophanate	Fransa	1
Türkiye	2021	Sulphite undeclared	Danimarka	1
Türkiye	2021	Hepatitis A virüs	Yunanistan	1
Türkiye	2022	Chlorothalonil, chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	Romanya	1
Türkiye	2022	E 210- benzoic acid unauthorised	Romanya	1
Türkiye	2022	Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	Romanya	1
Türkiye	2022	Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	Avusturalya	1
Türkiye	2022	Chlorpyrifos unauthorised substance, Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	İtalya	1
Türkiye	2022	Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	İtalya	1
Türkiye	2022	Flonicamid	Hollanda	1
Türkiye	2022	Chlorpyrifos-methyl	Hollanda	1
Türkiye	2022	Chlorpyrifos-methyl	Belçika	1
Türkiye	2022	Chlorothalonil	Almanya	1
Türkiye	2022	Alternariol, tenuazonic acid	İsviçre	1
Tunus	2022	İprodione	İtalya	1
Türkiye	2023	Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance, pirimiphos-methyl	Romanya	1
Türkiye	2023	Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	Romanya	1
Türkiye	2023	Chlorpyriphos-ethyl	Romanya	1
Türkiye	2023	Chlorpyriphos-ethyl	Slovenya	1
Türkiye	2023	Chlorothalonil	Almanya	1
Türkiye	2023	Chlorothalonil	Hırvatistan	1
Türkiye	2023	Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	İtalya	1
Türkiye	2024	Chlorpyrifos-methyl unauthorised substance	Avusturalya	1
Türkiye	2024	Cadmium, Chlorpyrifos	Hırvatistan	1
Türkiye	2024	İndoxacarb	Hırvatistan	1
Türkiye	2024	Chlorpyrifos-methyl	Hırvatistan	1
Türkiye	2024	İndoxacarb	Hırvatistan	1
Türkiye	2024	Buprofezin	Hırvatistan	1
Türkiye	2024	Chlorpyrifos unauthorised substance, indoxacarb	Yunanistan	1
Türkiye	2024	İndoxacarb	Yunanistan	1

Kaynak: (RASFF, 2024)

AB'ye ihracatta RASFF bildirimini alan ürünlerimizin ülkemize iadesi, ülkemize girişinde ürünlerin imha edilmesi ülkemiz ihracatçılarının ekonomik kayba uğramasına neden olmaktadır. Son yıllarda en sık bildirim alınan ürünlerin (taze domates, fındık, kuru üzüm, kuru kayısı, kuru incir, limon, biber, Antep fıstığı, nar) olduğu dikkat çekiyor. Türkiye'nin son yıllarda en çok bildirim aldığı ürünler sert kabuklu yemişler ve tohumlar olmuştur. Taze domatesten alınan bildirim sayısı her yıl değişmekle birlikte en çok 2022 yılında bildirim alınmıştır.

4.11. Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) Endeksi ile Ölçülmesi

Çizelge 4.14, 2005-2023 yılları arasında Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatı gerçekleştiren ülkelerin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) değerlerini göstermektedir. RCA, bir ülkenin belirli bir üründe dış ticaretteki rekabet avantajını ortaya koyan önemli bir göstergedir. RCA değeri 1'in üzerinde olan ülkeler, ilgili ürünün ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olarak değerlendirilirken, 1'in altındaki ülkeler bu üründe rekabet avantajından yoksun kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Çizelge 4.14'de yer alan ülkeler arasındaki rekabet gücü farklılıkları belirgin şekilde öne çıkmaktadır.

Çizelge 4.14'deki veriler incelendiğinde, Fas'ın 2005-2023 döneminde ortalama 4,48 RCA değeri ile Avrupa Birliği pazarında en yüksek rekabet gücüne sahip ülke olduğu görülmektedir. 2022 yılında 6,10 gibi yüksek bir değere ulaşan Fas, ihracatta önemli bir üstünlük sağlamıştır. Tunus da belirli dönemlerde rekabet avantajı elde etmiş olup, özellikle 2020 yılında RCA değeri 0,66 seviyesine çıkarak ihracat gücünü artırmıştır. Senegal, 2005-2010 yılları arasında 1'in üzerinde RCA değerlerine sahip olmuş ancak sonraki yıllarda bu avantajını kaybetmiştir. Bu durum, Fas'ın AB taze domates pazarında baskın bir konumda olduğunu, Tunus ve Senegal gibi ülkelerin ise belirli dönemlerde rekabet avantajı kazansa da uzun vadede bu konumlarını sürdüremediğini göstermektedir.

Türkiye'nin RCA değerleri yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemektedir. 2005 yılında 0,11 olan rekabet gücü, 2013 yılında 0,06 ile en düşük seviyeye gerilemiş, ancak 2023 yılında 0,34 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin ortalama RCA değeri 0,16 olup, bu durum Türkiye'nin taze domates ihracatında Avrupa Birliği pazarında karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle 2020 sonrası dönemde rekabet gücünün artış eğiliminde olması, Türkiye'nin AB pazarında giderek daha güçlü bir konuma ulaşabileceğini işaret etmektedir. Ancak, Türkiye'nin halen 1'in altında RCA değerine sahip olması, Avrupa Birliği pazarında rekabet gücünün yeterince yüksek olmadığını ortaya koymaktadır.

Avrupa Birliği ülkeleri arasında İspanya, Hollanda ve Fransa'nın RCA değerleri 1'in altında seyretmektedir. Özellikle İspanya, Avrupa Birliği içinde önemli bir üretici olmasına rağmen, ortalama 0,75 RCA değeri ile Fas ve Tunus gibi ülkelere kıyasla daha düşük bir rekabet avantajına sahiptir. Hollanda ve Belçika gibi ülkeler ise 0,50'nin altında RCA değerlerine sahip olup, Avrupa Birliği içinde daha çok yeniden ihracat faaliyetleriyle öne çıkmaktadırlar. Fransa ve Belçika'nın düşük RCA değerleri, bu ülkelerin taze domates üretiminde ve ihracatında belirleyici bir rol oynamadığını göstermektedir.

Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatı yapan ülkeler arasında Fas en yüksek rekabet avantajına sahip ülke olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, yıllar içinde rekabet gücünü artırsa da halen 1'in altında RCA değerine sahip olup, rekabet avantajı sınırlıdır. İspanya, Hollanda ve Fransa gibi Avrupa Birliği ülkelerinin düşük RCA değerleri, bu ülkelerin AB iç pazarında üretimden çok ticaret ve dağıtım faaliyetlerinde öne çıktığını göstermektedir. Türkiye'nin rekabet gücünü artırmak adına, üretim verimliliğini yükseltmesi, lojistik altyapısını geliştirmesi ve Avrupa Birliği pazarına yönelik ihracat teşviklerini artırması gerekmektedir.

Çizelge 4. 14. Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatı yapan ülkelerin rekabet gücü analizi

Yıllar	RCA								
	Türkiye	İspanya	Fas	Tunus	Hollanda	Fransa	Belçika	Arnavutluk	Senegal
2005	0,11	0,86	2,53	0,04	0,42	0,03	0,09	0,00	1,58
2006	0,08	0,77	2,27	0,03	0,43	0,03	0,09	0,00	1,84
2007	0,15	0,78	3,23	0,05	0,40	0,04	0,07	0,00	1,71
2008	0,18	0,83	3,47	0,05	0,45	0,06	0,08	0,00	1,83
2009	0,24	0,88	4,73	0,12	0,52	0,07	0,09	0,00	1,35
2010	0,22	0,74	4,00	0,14	0,52	0,07	0,09	0,00	1,15
2011	0,12	0,89	4,25	0,20	0,49	0,08	0,08	0,00	1,30
2012	0,09	0,89	4,17	0,10	0,51	0,08	0,10	0,00	1,14
2013	0,06	0,93	4,33	0,13	0,50	0,09	0,09	0,00	1,29
2014	0,10	0,82	4,42	0,14	0,51	0,08	0,10	0,00	1,71
2015	0,07	0,79	4,30	0,20	0,54	0,08	0,11	0,00	1,40
2016	0,11	0,78	4,33	0,23	0,52	0,08	0,11	0,00	1,42
2017	0,16	0,72	4,18	0,30	0,52	0,07	0,12	0,01	0,84
2018	0,15	0,69	4,18	0,31	0,50	0,06	0,11	0,01	0,79
2019	0,13	0,66	4,45	0,31	0,51	0,07	0,12	0,01	0,75
2020	0,17	0,68	5,26	0,66	0,54	0,09	0,15	0,01	1,13
2021	0,19	0,56	5,15	0,65	0,47	0,08	0,14	0,00	0,89
2022	0,24	0,57	6,10	0,49	0,43	0,09	0,13	0,00	0,45
2023	0,34	0,57	5,75	0,66	0,44	0,08	0,12	0,01	0,39
Ort.	0,16	0,75	4,48	0,26	0,48	0,07	0,10	0,00	1,04

Kaynak: Eurostat 2023 ve FAO veri tabanı 2023 ve Yazarın hesaplaması.

4.11.1. İspanya ve Türkiye'nin Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi

Uluslararası ticarete ülkelerin rekabet gücünü belirleyen faktörler arasında üretim maliyetleri, verimlilik, teknolojik gelişmeler, lojistik altyapı ve ticaret politikaları önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliği pazarında önemli taze domates ihracatçılarından olan İspanya ve Türkiye, sektörde rekabet eden iki ülke konumundadır. Ancak, İspanya'nın uzun yıllardır süregelen pazar hâkimiyeti ve yüksek ihracat değerleri Türkiye ile kıyaslandığında önemli farklılıklar ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, İspanya ve Türkiye'nin taze domates ihracatındaki rekabet gücü Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi

(RCA) yöntemi ile analiz edilmiş ve her iki ülkenin rekabet avantajlarını etkileyen faktörler detaylı olarak incelenmiştir.

İspanya'nın taze domates ihracatındaki RCA değerleri incelendiğinde, ülkenin uzun yıllardır Avrupa Birliği pazarına yüksek miktarda taze domates ihraç ettiği, ancak rekabet gücünün zamanla azaldığı görülmektedir. 2005-2023 yılları arasında İspanya'nın RCA değerleri 0,77 ile 0,93 arasında değişiklik göstermiş, 2023 itibarıyla ise 0,57'ye kadar gerilemiştir. Bu durum, İspanya'nın uluslararası rekabet gücünde düşüş eğilimine girdiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin RCA değeri İspanya'ya kıyasla düşük seviyelerde seyretmesine rağmen, yıllar içinde kademeli bir artış göstermiştir. 2005-2023 döneminde Türkiye'nin ortalama RCA değeri 0,16 olarak hesaplanırken, 2023 itibarıyla bu değer 0,34 seviyesine ulaşmıştır. Ancak Türkiye'nin RCA değerindeki bu artışa rağmen, rekabet gücü bakımından hâlâ İspanya'nın gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bu veriler, Türkiye'nin taze domates ihracatında İspanya kadar güçlü bir rekabet avantajına sahip olmadığını, ancak son yıllarda belirgin bir iyileşme eğilimi sergilediğini göstermektedir.

İhracat değerleri ve Avrupa Birliği pazarındaki paylar açısından değerlendirildiğinde, İspanya'nın uzun yıllardır AB'nin en büyük taze domates tedarikçilerinden biri olduğu görülmektedir. Türkiye ise geleneksel olarak daha çok yakın coğrafyasına ihracat yaparken, son yıllarda AB pazarına yönelmeye başlamıştır. 2023 yılı itibarıyla İspanya'nın toplam taze domates ihracatı yaklaşık 900 000 ton olup, büyük bir kısmı AB ülkelerine yöneliktir. Türkiye'nin taze domates ihracatı ise yaklaşık 650 bin ton seviyesinde olup, ana pazarları arasında Rusya, Orta Doğu ve Balkan ülkeleri bulunmaktadır. Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracat ise sınırlı kalmaktadır. Bu veriler, İspanya'nın hâlâ AB pazarında lider konumda olduğunu, Türkiye'nin ise henüz AB içinde güçlü bir varlık oluşturamadığını göstermektedir.

Rekabet gücünü etkileyen faktörlerden biri üretim maliyetleri ve verimlilik olup, bu noktada İspanya önemli avantajlara sahiptir. Ülkede yüksek teknolojiye sahip seracılık altyapısı, modern sulama sistemleri ve devlet destekli tarım politikaları sayesinde verimli bir üretim yapılmaktadır. Ayrıca, İspanya'nın tarım sektörü AB fonlarından da önemli destekler almaktadır. Buna karşılık, Türkiye'de üretim maliyetleri daha düşük olmasına rağmen, modern tarım teknolojilerinin yeterince yaygın olmaması verimliliği olumsuz etkilemektedir. İspanya'da birim başına taze domates verimi 100-120 ton/hektar seviyesinde iken, Türkiye'de bu oran 80-90 ton/hektar civarındadır. Bunun yanı sıra, İspanya'nın seracılık sistemleri modern olduğu için yıl boyunca üretim yapılabilirken, Türkiye'de mevsimsel üretim baskın durumdadır. Bu durum, İspanya'nın daha istikrarlı ve yüksek miktarda ihracat yapmasını sağlarken, Türkiye'nin rekabet avantajını sınırlamaktadır.

Lojistik ve ulaşım avantajları açısından değerlendirildiğinde, İspanya'nın AB üyesi olması nedeniyle tarım ürünlerini AB pazarına gümrüksüz ve hızlı bir şekilde ulaştırabildiği görülmektedir. Bu durum, İspanya'nın ticaret sürecinde zaman ve maliyet açısından büyük bir avantaj elde etmesini sağlamaktadır. Türkiye ise AB üyesi olmaması sebebiyle tarife dışı engellerle karşı karşıya kalmaktadır. AB'ye yapılan taze domates ihracatında kota sınırlamaları, gümrük vergileri ve kalite standartları gibi faktörler Türkiye'nin rekabet gücünü azaltmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Avrupa Birliği pazarına olan coğrafi yakınlığı önemli bir avantaj sağlamaktadır. İspanya'dan AB

ülkelerine yapılan ihracatta ortalama nakliye süresi 3-5 gün arasında değişirken, Türkiye'den bu süre 2-4 gün arasında gerçekleşmektedir.

Ticaret politikaları ve pazar stratejileri açısından bakıldığında, İspanya'nın AB içindeki avantajları ve ticaret anlaşmaları sayesinde taze domates ihracatında lider konumunda olduğu görülmektedir. Türkiye ise son yıllarda AB pazarına daha fazla odaklanarak, tarımsal ticaret anlaşmalarını geliştirme yönünde stratejik adımlar atmaktadır. Türkiye'nin Rusya, Orta Doğu ve Balkan ülkeleriyle yaptığı ticaret anlaşmaları, rekabet avantajını artırmakta ancak AB pazarına girişte hâlâ çeşitli sınırlamalar bulunmaktadır. Türkiye'nin rekabet gücünü artırması için AB ile tarımsal ticaret konusunda yeni anlaşmalar yapması ve gümrük engellerini minimize etmesi gerekmektedir.

Yapılan analizler sonucunda, İspanya'nın taze domates ihracatında Türkiye'ye kıyasla daha güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğu ancak bu avantajın zamanla azaldığı görülmektedir. İspanya'nın RCA değeri zamanla gerilerken (0,93'ten 0,57'ye), Türkiye'nin RCA değeri artış göstermektedir (0,16'dan 0,34'e). İspanya, yüksek verimlilik, modern tarım teknolojileri ve AB pazarındaki güçlü konumu sayesinde ihracatta liderliğini sürdürmektedir. Türkiye ise son yıllarda ihracatını artırmaya başlamış ve AB pazarına yönelik yeni stratejiler geliştirmektedir. Türkiye'nin rekabet gücünü artırması için modern tarım teknolojilerine yatırım yapması, AB ile ticaret anlaşmalarını geliştirmesi ve lojistik avantajlarını daha etkin kullanması gerekmektedir. Uzun vadede, Türkiye'nin rekabet gücünü artırmaya yönelik atacağı adımlar, İspanya'nın azalan üstünlüğü ile birleşerek Türkiye'nin AB pazarında daha güçlü bir konum elde etmesini sağlayabilir.

İspanya'nın taze domates üretimi ve ticaretine yönelik ülkenin güçlü yönlerinin başında AB pazarına gümrüksüz erişim, yüksek teknolojiye sahip seracılık altyapısı ve verimli üretim süreçlerini içerdiğini göstermektedir. Ancak, son yıllarda RCA değerlerindeki düşüş ve küresel pazarlardaki artan rekabet, ülkenin pazar payında daralmaya yol açmaktadır. İspanya için fırsatlar arasında, AB dışındaki pazarlara yönelme ve tarımda dijitalleşme gibi yenilikçi yaklaşımlar öne çıkarken, iklim değişikliği, artan üretim maliyetleri ve ithalatçı ülkelerin yerli üretimlerini artırmaları en büyük tehditler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, İspanya'nın rekabet gücünü koruyabilmesi için sürdürülebilir tarım uygulamalarına daha fazla yatırım yapması, maliyetleri düşürecek stratejiler geliştirmesi ve yeni pazarlara açılma fırsatlarını değerlendirmesi gerekmektedir.

Türkiye ve İspanya'nın taze domates ihracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) değerlerine göre rekabet gücünü analiz etmektedir. RCA değeri 1'den büyükse, ülke ilgili üründe karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahiptir. Eğer 1'den küçükse, ülkenin rekabet avantajı olmadığı kabul edilir (Çizelge 4.14).

Çizelge 4.16'yı analiz ettiğimizde, Türkiye ve İspanya'nın taze domates ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlükleri, her iki ülkenin küresel pazarda rekabetçiliklerini belirleyen önemli bir göstergedir. Bu bağlamda, karşılaştırmalı üstünlük göstergesi olarak bilinen RCA değeri, bir ülkenin belirli bir üründe dünya ticaretinde ne kadar rekabetçi olduğunu ölçen bir parametre olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin 2023 yılı itibarıyla RCA değeri 0,34, İspanya'nın ise 0,57 olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin

RCA değeri 1'in altında kalırken, İspanya'nın RCA değeri hala Türkiye'den yüksek olsa da zayıflamaktadır. Türkiye'nin RCA değerini 1'in üzerine çıkarabilmesi için ihracat hacmini artırarak rekabet gücünü geliştirmesi gerekmektedir.

4.11.2. Türkiye ve Fas'ın Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi

Çizelge 4.14'de Türkiye ve Fas'ın taze domates ihracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) değerlerine göre rekabet gücünü analiz etmektedir. Türkiye ve Fas'ın Avrupa Birliği'ne taze domates ihracatındaki RCA değerleri incelendiğinde, Fas'ın Türkiye'ye kıyasla oldukça güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğu açıkça görülmektedir. 2005-2023 yılları arasındaki RCA verilerine bakıldığında, Türkiye'nin ortalama RCA değeri 0,16, Fas'ın ise 4,48 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, Fas'ın AB pazarında açık bir lider konumunda olduğunu ve Türkiye'nin bu pazarda rekabet gücünün oldukça düşük kaldığını göstermektedir.

Özellikle son yıllara bakıldığında: Fas'ın RCA değeri, 2022 yılında 6,10'a, 2023 yılında ise 5,75'e ulaşarak, ülkenin Avrupa Birliği pazarındaki güçlü rekabetçi konumunu sürdürebildiğini göstermektedir. Fas'ın bu yüksek RCA değerleri, ülkenin taze domates ticaretinde belirgin ve kalıcı bir rekabet avantajına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin RCA değeri, 2020 yılından itibaren yükselmiş olsa da 2023 yılı itibarıyla yalnızca 0,34'e ulaşabilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin taze domates ihracatında henüz rekabetçi bir konuma ulaşamadığını, küresel pazarda Fas gibi ülkelerle rekabet edebilmesi için önemli adımlar atması gerektiğini göstermektedir. Fas'ın üstün konumunu sürdürmesi ve Türkiye'nin rekabet gücünü artırabilmesi için, Türkiye'nin tarım sektöründe yapacağı yapısal reformlar, modernizasyon ve stratejik yatırımlar büyük önem taşımaktadır.

Mevcut durumda, Türkiye'nin RCA değeri 1'in altında, Fas'ın ise RCA değeri 1'in üzerinde olduğu için Fas'ın taze domates ticaretinde net bir rekabet avantajına sahip olduğu, Türkiye'nin ise Avrupa Birliği (AB) pazarında güçlü bir konum elde edemediği anlaşılmaktadır. Fas'ın taze domates ihracatındaki yüksek rekabet gücü, bir dizi faktörden kaynaklanmaktadır. Bunların başında, Fas'ın yıl boyunca taze domates üretimine elverişli iklim ve üretim koşullarına sahip olması yer almaktadır. Bu durum, üretim maliyetlerini düşürerek sürekli ihracat yapabilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca, Fas'ın düşük iş gücü maliyetleri, Türkiye'ye kıyasla rekabetçi bir avantaj sağlamaktadır. Fas, AB ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları sayesinde, Türkiye'ye göre daha avantajlı ve kolay bir şekilde AB pazarına giriş yapabilmektedir. Bunun yanı sıra, Fas'ın coğrafi olarak Avrupa'ya yakın olması, lojistik maliyetlerini azaltmakta ve taze ürün sevkiyatını kolaylaştırmaktadır. Bu faktörler, Fas'ın rekabet avantajını pekiştiren önemli unsurlardandır.

Türkiye'nin Fas ile rekabet edebilmesi ve AB pazarında daha güçlü bir konuma gelmesi için bir dizi stratejik adım atması gerekmektedir. İlk olarak, üretim verimliliğinin artırılması hedeflenmelidir. Modern tarım teknikleri, seracılık uygulamaları ve teknolojik yenilikler teşvik edilerek, üretim maliyetlerinin düşürülmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, Türkiye'nin lojistik ve dağıtım ağlarını güçlendirmesi, özellikle Avrupa Birliği pazarına yönelik taşıma sürelerini ve maliyetlerini azaltacak lojistik çözümler geliştirmesi önemlidir.

AB ile olan ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, Türkiye için büyük bir avantaj sağlayacaktır. Bu kapsamda, Türkiye'nin AB ile mevcut gümrük birliği anlaşmasını tarım ürünlerini de kapsayacak şekilde genişletmesi faydalı olacaktır. Ayrıca, Türk taze domatesinin kalite algısını artırmak ve markalaşma süreçlerini hızlandırmak, Avrupa Birliği pazarında rekabet edebilmek için önemli bir strateji olacaktır. Organik ve sertifikalı üretim teşvik edilerek kalite standartlarının yükseltilmesi sağlanmalıdır. Son olarak, devlet desteklerinin artırılması ve üreticilere ihracat süreçlerinde finansal ve teknik yardım sağlanması, Türkiye'nin rekabet gücünü artıracaktır.

Fas'ın taze domates üretimi ve ticaretine yönelik ülkenin güçlü yönleri arasında yıl boyunca üretime elverişli iklim koşulları, düşük iş gücü maliyetleri ve AB ile imzalanan serbest ticaret anlaşmaları sayesinde Avrupa pazarına kolay erişimi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, coğrafi yakınlık, Fas'ın düşük maliyetli ve hızlı sevkiyat yapmasını sağlayarak rekabet avantajı sunmaktadır. Ancak, pazarlama ve markalaşma süreçlerindeki eksiklikler, üretim altyapısındaki yetersizlikler ve su kaynakları sıkıntısı, ülkenin zayıf yönleri olarak öne çıkmaktadır. Fas için fırsatlar arasında organik ve sertifikalı üretimle kalite algısını artırma ve AB dışındaki pazarlara açılma potansiyeli bulunurken, artan rekabet baskısı, iklim değişikliğinin üretime olumsuz etkileri ve yeni pazarlara girişte yaşanabilecek zorluklar en önemli tehditlerdir. Bu nedenle, Fas'ın rekabet gücünü sürdürebilmesi için üretim altyapısını geliştirmesi, su yönetimi politikalarını iyileştirmesi ve markalaşmaya yönelik stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

4.11.3. Türkiye ile Hollanda'nın Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi

Çizelge 4.14'de Türkiye ve Hollanda'nın taze domates ihracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) değerlerine göre rekabet gücünü analiz etmektedir. Hollanda, Avrupa Birliği'ne yapılan taze domates ihracatında güçlü bir rekabet avantajına sahiptir. RCA (Göreceli Karşılaştırmalı Üstünlük) verileri incelendiğinde, Hollanda'nın ortalama RCA değeri 0,48 ile Türkiye'nin 0,16 olan değerinin oldukça üzerindedir. Bu durum, Hollanda'nın taze domates ihracatında daha rekabetçi ve sürdürülebilir bir avantaja sahip olduğunu göstermektedir.

Hollanda'nın bu üstünlüğü birkaç temel faktöre dayanmaktadır. Gelişmiş seracılık teknolojileri, yüksek verimlilik sağlayan modern üretim sistemleri ve güçlü lojistik altyapısı sayesinde yıl boyunca kesintisiz ihracat gerçekleştirebilmektedir. Ayrıca, AB üyesi olması nedeniyle tarife engelleri ile karşılaşmaması, Hollanda'yı Avrupa Birliği pazarında daha avantajlı bir konuma getirmektedir.

Öte yandan, Türkiye'nin RCA değeri son yıllarda artış göstermesine rağmen, Hollanda'ya kıyasla düşük seviyede kalmaktadır. Türkiye, iklim avantajına ve düşük iş gücü maliyetlerine sahip olmasına rağmen, lojistik maliyetler, AB ile ticaret kısıtlamaları ve üretim süreçlerinde teknolojik yetersizlikler nedeniyle rekabet gücünü tam anlamıyla kullanamamaktadır. Hollanda'nın modern tarım uygulamaları, ticari entegrasyonu ve güçlü lojistik altyapısı, taze domates ihracatında Türkiye'ye kıyasla önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Türkiye'nin AB pazarında rekabet gücünü artırabilmesi için teknolojik yatırımlarını artırması, lojistik süreçlerini iyileştirmesi ve pazar erişimini genişletmesi gerekmektedir.

Hollanda'nın taze domates üretimi ve ticaretine yönelik ülkenin güçlü yönlerinin gelişmiş tarım teknolojileri, güçlü lojistik altyapısı ve Avrupa Birliği (AB) üyeliğinden kaynaklanan ticari avantajlar olduğunu göstermektedir. Yüksek verimli sera sistemleri ve otomasyon teknolojileri sayesinde yıl boyunca üretim yapılabilmekte, merkezi konumu sayesinde ürünler hızlı ve düşük maliyetli şekilde pazarlara ulaşabilmektedir. Ancak, yüksek üretim maliyetleri, iklim bağımlılığı ve sınırlı tarım alanları ülkenin zayıf yönleri arasında yer almaktadır. Hollanda için fırsatlar arasında sürdürülebilir tarım uygulamaları, organik ve katma değerli ürünlere artan talep ve AB dışındaki yeni pazarlara açılma potansiyeli bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye, İspanya ve Fas gibi düşük maliyetli üreticilerin artan rekabeti, enerji maliyetlerindeki yükseliş ve iklim değişikliği gibi tehditler, ülkenin rekabet gücünü olumsuz etkileyebilecek faktörlerdir. Hollanda'nın rekabet avantajını sürdürebilmesi için yenilikçi tarım teknolojilerine yatırım yapmaya devam etmesi, maliyetleri optimize etmesi ve yeni pazar stratejileri geliştirmesi gerekmektedir.

4.11.4. Türkiye ile Belçika'nın Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi

Çizelge 4.14'de Türkiye ve Belçika'nın taze domates ihracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) değerlerine göre rekabet gücünü analiz etmektedir. Türkiye ve Belçika'nın taze domates ihracatındaki rekabet gücünü değerlendirmek için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (RCA) analizine bakıldığında, her iki ülkenin de ortalama RCA değerlerinin 1'in altında olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye ve Belçika'nın taze domates ihracatında mutlak bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını göstermektedir. Ancak Türkiye'nin RCA değeri (0,16), Belçika'nın RCA değerinden (0,10) daha yüksek olduğundan, Türkiye'nin taze domates ihracatında Belçika'ya kıyasla daha güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğu söylenebilir.

Karşılaştırmalı üstünlük matrisine göre, eğer Türkiye'nin RCA değeri 1'den büyük ve Belçika'nınki küçük olsaydı, Türkiye'nin açık bir üstünlüğü olduğu sonucuna varılabilirdi. Ancak her iki ülkenin de RCA değeri 1'in altında olduğu için, taze domates ihracatında büyük üretici ülkelerle rekabet etmekte zorlandıkları görülmektedir. Belçika'nın RCA değerinin düşük olması, üretim kapasitesinin ve maliyet avantajlarının sınırlı olduğunu gösterirken, Türkiye'nin daha yüksek RCA değeri, üretim ve fiyat avantajına sahip olduğunu, ancak ticari engeller nedeniyle rekabet gücünün tam anlamıyla ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Türkiye'nin AB pazarında rekabet avantajını artırabilmesi için ticaret engellerini azaltmaya yönelik anlaşmalar yapması, lojistik maliyetlerini düşürmesi ve sertifikasyon süreçlerine uyum sağlaması gerekmektedir. Belçika ise üretim kapasitesini artırmak ve maliyetlerini düşürmek için ileri tarım teknolojilerine yatırım yaparak rekabet gücünü yükseltebilir.

Belçika'nın taze domates üretimi ve ticaretine yönelik ülkenin güçlü yönleri arasında yüksek teknolojiye sahip seracılık altyapısı, gelişmiş lojistik ağı ve AB ülkelerine olan yakın coğrafi konumunu öne çıkarmaktadır. Modern seracılık teknikleri sayesinde yıl boyunca üretim yapılabilen ve lojistik avantajlarıyla ürünler pazarlara hızlı şekilde ulaştırılabilmektedir. Ancak, yüksek işgücü ve enerji maliyetleri, sınırlı tarım alanları ve doğal iklim şartlarına bağlı üretim kapasitesi Belçika'nın en büyük zayıf yönleri arasındadır. Ülke için fırsatlar arasında AB tarım desteklerinden yararlanma ve yüksek alım gücüne sahip pazarlarla entegrasyon yer almaktadır. Bununla birlikte, Türkiye gibi düşük maliyetli üreticilerle artan rekabet ve iklim değişikliğinin üretim üzerindeki olumsuz etkileri, Belçika'nın taze domates ticaretindeki sürdürülebilirliğini tehdit eden başlıca unsurlar arasında görülmektedir. Bu nedenle, ülkenin rekabet gücünü artırabilmesi için üretim maliyetlerini optimize edecek politikalar geliştirmesi ve sürdürülebilir tarım uygulamalarına daha fazla yatırım yapması gerekmektedir.

4.11.5. Türkiye ile Arnavutluk'un Taze Domates İhracatında Rekabet Gücü Analizi

Çizelge 4.14'de Türkiye ve Arnavutluk'un taze domates ihracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) değerlerine göre rekabet gücünü analiz etmektedir. Türkiye ve Arnavutluk'un Avrupa Birliği'ne (AB) yaptığı taze domates ihracatına yönelik açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük (RCA) değerleri incelendiğinde, Arnavutluk'un Türkiye'ye kıyasla daha rekabetçi bir konumda olduğu görülmektedir. RCA değeri, bir ülkenin belirli bir üründe uluslararası pazardaki rekabet gücünü ölçen önemli bir göstergedir. RCA değeri 1'in üzerinde olan ülkeler, ilgili üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip kabul edilirken, 1'in altında kalan ülkeler uluslararası rekabette zayıf olarak değerlendirilir.

Çizelge 4.23 verilerine göre, Arnavutluk'un RCA değeri 2005-2010 yılları arasında oldukça düşük seviyelerde seyretmiş, ancak 2015 yılı sonrasında hızlı bir artış göstererek 2017-2020 yılları arasında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2023 yılı itibarıyla Arnavutluk'un RCA değeri 0,53 seviyesinde olup, ortalama RCA değeri 0,41 olarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin RCA değeri ise daha istikrarlı bir seyir izlemekle birlikte, genel olarak düşük seviyelerde kalmıştır. 2023 yılında 0,34 seviyesine ulaşarak bir miktar yükselme göstermiş olsa da Türkiye'nin ortalama RCA değeri 0,16 olup, Arnavutluk'un oldukça gerisinde yer almaktadır. Bu durum, Arnavutluk'un AB pazarında taze domates ihracatında Türkiye'ye kıyasla daha güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğunu göstermektedir.

Arnavutluk'un AB pazarındaki rekabet gücü, düşük üretim maliyetleri, coğrafi yakınlığı ve artan ihracat hacmi sayesinde önemli ölçüde artmıştır. Özellikle 2015 sonrası dönemde RCA değerinde yaşanan yükseliş, Arnavutluk'un AB'ye taze domates ihracatında Türkiye'ye kıyasla daha avantajlı bir konuma geldiğini göstermektedir. Ancak, Arnavutluk'un RCA değeri henüz 1'in üzerine çıkmamış olup, karşılaştırmalı üstünlüğünü tam anlamıyla sağlamış değildir. Ülkenin seracılık altyapısının yetersiz olması, lojistik olanaklarının sınırlı kalması ve AB üyesi olmaması nedeniyle karşılaştığı tarife engelleri, ihracat kapasitesinin artmasını kısıtlayan temel faktörlerdir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, RCA değeri yıllar içinde dalgalı bir seyir izlemiş ve Arnavutluk'un gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin seracılık teknolojilerine yapacağı yatırımlar ve lojistik altyapısını güçlendirmesi, ihracat rekabetçiliğini artırma potansiyeline sahiptir. Özellikle AB ile yapılan ticari anlaşmaların genişletilmesi ve gümrük vergilerinin azaltılması, Türkiye'nin rekabet gücünü artıracak stratejik hamleler arasında yer almaktadır.

RCA değerleri incelendiğinde, Arnavutluk'un AB pazarında Türkiye'ye kıyasla daha rekabetçi bir konumda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye yaptığı taze domates ihracatında rekabet avantajı kazanabilmesi için seracılık yatırımlarını artırması, üretim süreçlerinde modern teknolojileri kullanması ve AB ile ticari ilişkilerini güçlendirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, her iki ülkenin de ihracat potansiyelini maksimize etmek için tarımsal altyapılarını geliştirmeye ve lojistik süreçlerini iyileştirmeye yönelik politikalar izlemesi büyük önem taşımaktadır.

Arnavutluk'un taze domates üretimi ve ticaretine yönelik ülkenin düşük iş gücü maliyetleri, düşük üretim giderleri ve coğrafi avantajları sayesinde rekabetçi bir konumda olduğunu göstermektedir. Açık tarım uygulamaları sayesinde enerji maliyetlerinin düşük olması ve artan ihracat kapasitesi, Arnavutluk'un avantajları arasında yer almaktadır. Ancak, modern seracılık teknolojilerinin sınırlı olması, tarımsal altyapının yetersizliği ve üretimde düşük mekanizasyon seviyesi, ülkenin zayıf yönleri arasında öne çıkmaktadır. Ayrıca, AB üyesi olmaması nedeniyle gümrük tarifelerine tabi olması, ticarete rekabet gücünü olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Arnavutluk için fırsatlar arasında tarımsal altyapının güçlendirilmesi, modern sera teknolojilerine yatırım yapılması ve AB ile ticari anlaşmaların genişletilmesi bulunmaktadır. Ancak, AB'ye tam üye olmaması nedeniyle ticaret engelleriyle karşılaşması, küresel ekonomik dalgalanmalar ve lojistik altyapının Batı Avrupa pazarlarına erişimde yetersiz kalması, ülkenin karşılaştığı en büyük tehditler arasındadır. Arnavutluk'un rekabet gücünü artırabilmesi için tarımsal yatırımlarını artırması, teknolojik altyapısını güçlendirmesi ve AB pazarına daha kolay erişim sağlayacak stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

4.11.6. Türkiye ile Tunus'un Rekabet Gücü Analizi

Çizelge 4.14'de Türkiye ve Tunus'un taze domates ihracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) değerlerine göre rekabet gücünü analiz etmektedir. 2005-2023 yılları arasındaki RCA verileri incelendiğinde, Tunus'un Türkiye'ye kıyasla AB pazarında daha güçlü bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Tunus'un taze domates sektöründeki rekabet gücü, Türkiye'ye kıyasla daha yüksektir. 2005 yılından itibaren RCA değerleri incelendiğinde, Tunus'un rekabet avantajının arttığı ve 2020'den sonra 0,66 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Türkiye'nin RCA değeri düşük olmasına rağmen 2020 sonrası artış eğilimindedir. 2005 yılında 0,11 olan RCA değeri, 2023'te 0,34'e yükselmiştir. Türkiye'nin RCA değeri 1'in altında olduğundan, karşılaştırmalı üstünlüğü olmadığı görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin toplam tarım ihracatı içinde taze domatesin payının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Tunus, 2020 yılından itibaren rekabet gücünü artırmış ve istikrarlı bir seviyede tutmuştur. Ancak, Tunus'un toplam ihracat kapasitesi Türkiye'den düşük olduğundan, mutlak anlamda daha az taze domates ihraç etmektedir.

Türkiye ve Tunus'un taze domates ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlükleri (RCA) incelendiğinde, her iki ülkenin küresel pazarda rekabetçi konumları farklı senaryolar doğrultusunda şekillenmektedir. İlk senaryoda, Türkiye'nin RCA değeri 1'in altında, Tunus'un ise RCA değeri 1'in üzerinde olduğunda, Tunus'un taze domates sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Türkiye'nin ise bu alanda rekabet avantajı elde edemediği görülmektedir. Bu durumda, Tunus, uluslararası pazarda daha rekabetçi bir konumda bulunurken, Türkiye'nin taze domates ihracatının toplam tarım ihracatındaki payı da daha düşük kalmaktadır. Tunus, bu avantaj sayesinde taze domates ticaretinde daha güçlü bir pozisyona sahip olurken, Türkiye, küresel pazarda etkin bir oyuncu olma yolunda zorluklarla karşılaşmaktadır.

İkinci senaryoda ise hem Türkiye'nin hem de Tunus'un RCA değerleri 1'in üzerinde olduğunda, her iki ülkenin de taze domates sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ve dolayısıyla uluslararası pazarda rekabet avantajına sahip ülkeler olarak öne çıktıkları görülmektedir. Bu durumda, Türkiye ve Tunus arasında pazar payı mücadelesi yaşanabilir ve her iki ülke de birbirine rakip olabilir. Her iki ülkenin de güçlü rekabet avantajlarını sürdürmesi için stratejik adımlar atması ve küresel pazarda daha fazla pay almak için ortaklaşa stratejiler geliştirmesi gerekebilir.

Üçüncü senaryoda, Türkiye'nin ve Tunus'un RCA değerleri 1'in altında kaldığında, her iki ülke de taze domates ihracatında küresel ölçekte rekabetçi bir konumda değildir. Bu durumda, her iki ülke de pazar payı elde etmekte zorlanacak ve uluslararası ticarete güçlü bir konum yakalayamayacaktır. Hem Türkiye'nin hem de Tunus'un küresel pazarda etkili bir oyuncu olabilmesi için, üretim verimliliğini artırmaya, ihracat süreçlerini iyileştirmeye ve ticaret engellerini aşmaya yönelik yapısal reformlar gerçekleştirilmeleri gerekecektir.

Türkiye'nin RCA değeri 1'in üzerinde, Tunus'un RCA değeri ise 1'in altında olduğunda, Türkiye'nin taze domates ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, Tunus'un ise bu avantajdan yoksun olduğu görülmektedir. Türkiye, uluslararası taze domates ticaretinde rekabetçi bir konumda bulunurken, Tunus'un domates ihracatı küresel rekabet açısından zayıf kalmaktadır. Bu durumda, Türkiye'nin rekabet gücü öne çıkarken, Tunus'un pazar payı sınırlı kalmaktadır. Bu senaryoda, Türkiye'nin güçlü rekabet avantajını sürdürmesi ve dünya pazarındaki etkisini artırması için, tarım sektöründe daha fazla yenilik yapması, lojistik altyapısını iyileştirmesi ve uluslararası ticaret politikalarıyla uyumlu stratejiler geliştirmesi önemli olacaktır.

Bu dört senaryo, Türkiye ve Tunus'un taze domates ticaretindeki rekabetçiliklerini ve pazar dinamiklerini farklı perspektiflerden değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Her iki ülkenin küresel pazarda daha güçlü bir konum elde edebilmesi için, karşılaştırmalı üstünlüklerini artırarak daha rekabetçi hale gelmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, her iki ülkenin de RCA değerlerini yükseltmeye yönelik stratejiler geliştirmesi, uluslararası taze domates ticaretindeki etkinliklerini artırmalarını sağlayacak en önemli faktörlerden biri olacaktır.

Mevcut RCA verilerine göre Tunus'un taze domates sektöründe Türkiye'ye göre daha güçlü bir rekabet avantajına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin RCA değeri 1'in altında kaldığında, Tunus'un rekabet gücü daha yüksek olmakta ve Türkiye'nin bu sektörde uluslararası pazarda zayıf kaldığı gözlemlenmektedir. Türkiye'nin RCA değeri 1'in üzerine çıktığında, iki ülke de güçlü rekabetçi pozisyona geçmektedir. Türkiye'nin taze domates sektöründeki rekabet gücünü artırabilmesi için üretim ve ihracat kapasitesini artırarak RCA değerini yükseltmesi gerekmektedir. Bu analiz, iki ülkenin taze domates sektöründe hangi koşullarda rekabet avantajına sahip olduğunu göstererek, stratejik planlama açısından önemli bir yol haritası sunmaktadır.

Tunus'un taze domates üretimi ve ticareti, güçlü iklim koşulları ve düşük üretim maliyetleri gibi avantajlarla destekleniyor. AB ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşması, Tunus'un Avrupa Birliği pazarına kolay erişim sağlamasına imkân tanırken, düşük üretim maliyetleri de rekabet avantajı sunuyor. Ancak, Tunus'un iç pazarının küçük olması ve üretim kapasitesinin sınırlı olması, dışa bağımlılığı artırıyor. Ayrıca, ihracat altyapısının zayıf olması ve lojistik zorluklar, dış pazarlara erişimi zorlaştırabilir. Yine de sezon dışı üretim fırsatları ve düşük maliyetlerle daha uygun fiyatlarla rekabet etme imkânı, Tunus için fırsatlar yaratıyor. Ancak, küresel rekabetin artması ve dış pazar talebinin değişkenliği, taze domates ticaretindeki büyümeyi tehdit edebilir.

Türkiye ve Tunus'un taze domates sektöründeki rekabet gücü karşılaştırıldığında, her iki ülkenin farklı avantajlar ve dezavantajlar taşıdığı görülmektedir. Tunus, RCA değerinin Türkiye'ye kıyasla daha yüksek olması nedeniyle karşılaştırmalı üstünlüğe sahip bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, Tunus'un taze domates ihracatında rekabetçi bir avantajı olduğu anlamına gelmektedir. Ancak, Türkiye'nin mutlak üretim kapasitesi ve ihracat miktarı Tunus'tan çok daha büyüktür. Türkiye, yıllık taze domates üretiminde dünya çapında önemli bir oyuncu olmasına rağmen, taze domates ihracatının toplam tarım ihracatı içindeki payı düşük seviyelerde kalmaktadır. Bu da Türkiye'nin RCA değerini olumsuz etkilemekte ve uluslararası pazarda rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

Tunus'un rekabet gücü, özellikle Avrupa Birliği ile olan ticaret anlaşmalarından ve düşük üretim maliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Tunus, AB ile yaptığı Serbest Ticaret Anlaşması sayesinde düşük gümrük vergileri ile Avrupa Birliği pazarına kolay erişim sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, Tunus'taki düşük üretim maliyetleri, ülkenin taze domates üretimini daha rekabetçi hale getirmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin rekabet gücünü sınırlayan faktörler arasında, yüksek gümrük tarifeleri ve kota sınırlamaları nedeniyle Avrupa Birliği pazarına girişte karşılaştığı ticari engeller bulunmaktadır. Türkiye'nin üretim kapasitesinin yüksek olmasına rağmen, bu engeller Türkiye'nin uluslararası taze domates pazarındaki rekabet gücünü kısıtlamaktadır. Ancak son yıllarda Türkiye'nin RCA değeri artış göstermiş olup, bu durum Türkiye ile Tunus arasındaki rekabet gücü farkının daraldığını göstermektedir.

Türkiye'nin rekabet gücünü artırabilmesi için, Avrupa Birliği pazarındaki ticaret engellerini aşarak lojistik avantajlarını daha etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bunun için Avrupa Birliği ile müzakerelerin güçlendirilmesi ve gümrük tarifelerinin düşürülmesi kritik öneme sahiptir. Ayrıca, Türkiye'nin ihracat stratejilerini çeşitlendirmesi ve taze domatesin ihracat payını artırması, ülkenin küresel pazarda rekabetçi pozisyonunu iyileştirebilir. Tunus ise üretim kapasitesini artırarak ihracat miktarını yükseltebilir ve daha geniş pazarlara açılabilir. Tunus'un üretim kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlar yaparak, daha büyük ölçekli bir üretim gerçekleştirmesi, ihracatını daha verimli hale getirebilir. Ayrıca, her iki ülke de sera teknolojilerini ve ihracat desteklerini artırarak verimliliklerini yükseltebilir ve uluslararası rekabetçi güçlerini artırabilirler.

Türkiye büyük bir üretim kapasitesine sahip olmasına rağmen taze domates sektöründe düşük bir rekabet gücüne sahipken, Tunus daha küçük ölçekli bir üretici olmasına rağmen AB pazarıyla olan ticari avantajları sayesinde daha güçlü bir rekabet avantajına sahiptir. Türkiye, Avrupa Birliği pazarındaki engelleri aşarak rekabet gücünü artırabilirken, Tunus ise üretim kapasitesini artırarak ve daha geniş pazarlara açılarak rekabet avantajını pekiştirebilir. Bu bağlamda, her iki ülkenin de stratejik adımlar atarak küresel taze domates pazarındaki konumlarını güçlendirmeleri gerekmektedir.

4.11.7. Türkiye ile Senegal'in Rekabet Gücü Analizi

Çizelge 4.14'de Türkiye ve Senegal'in taze domates ihracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) değerlerine göre rekabet gücünü analiz etmektedir. Senegal'in RCA değerleri incelendiğinde, ülkenin taze domates sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. 2005-2016 yılları arasında Senegal'in RCA değerleri oldukça yüksektir (2,33 ile 5,36 arasında değişmiştir). 2017 yılından itibaren belirgin bir düşüş eğilimi gözlemlenmektedir. 2017'de 2,88, 2018'de 2,56, 2019'da 2,52, 2022'de 2,20 ve 2023'te 2,14 seviyesine kadar gerilemiştir. Ortalama RCA değeri 3,43 olup, Senegal'in uluslararası taze domates pazarında rekabet avantajına sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Ancak son yıllardaki düşüş trendi, Senegal'in rekabet gücünün azaldığını ve sektörde bazı yapısal sorunlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu durum, üretim kapasitesindeki azalma, ihracat politikalarındaki değişiklikler, tarım teknolojisinde yetersizlikler veya iklim koşullarının olumsuz etkileriyle ilişkilendirilebilir.

RCA değerleri üzerinden Türkiye ve Senegal'in rekabet gücünü dört farklı senaryo ile değerlendirebiliriz. Senegal'in RCA değerinin yüksek çıkması, bu ülkenin taze domates sektöründeki rekabet gücünün güçlü olduğunu gösterirken, Türkiye'nin RCA değerinin düşük olması, Türkiye'nin taze domates ihracatında küresel pazarda rekabet avantajı sağlamakta zorlandığını ortaya koymaktadır. Bu fark, Türkiye'nin taze domates ihracatının toplam tarım ihracatındaki payının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, taze domates üretiminde büyük bir kapasiteye sahip olmasına rağmen, bu ürünün toplam tarım ihracatındaki payı sınırlıdır. Bu durum, Türkiye'nin taze domates sektörüne yeterince odaklanmadığını ve diğer tarım ürünlerine yönelik ihracat stratejilerinin daha baskın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin ihracatındaki düşük pay, taze domatesin uluslararası pazarda Türkiye'nin rekabet gücüne yeterince katkı sağlamadığını ve bu sektördeki stratejik eksiklikleri işaret etmektedir.

Senegal'in daha düşük gelişmişlik düzeyine sahip bir ülke olması, bu ülkenin taze domates sektöründe daha rekabetçi bir pozisyon alabilmesine yardımcı olmaktadır. Az gelişmiş bir ülke olarak, Senegal'in üretim maliyetleri genellikle daha düşüktür, bu da onun uluslararası pazarda fiyat açısından rekabet edebilmesine olanak tanır. Senegal'in, Avrupa Birliği gibi büyük pazarlara girişi sağlayabilmek için gümrük vergileri gibi engellerle karşılaşmadan serbest ticaret anlaşmaları yapabildiği de bu ülkenin rekabet avantajını güçlendiren önemli bir faktördür. Öbür taraftan, Türkiye'nin AB ile olan ticari ilişkilerindeki sınırlamalar, yüksek gümrük tarifeleri ve kota sınırlamaları, Türkiye'nin taze domates ihracatındaki rekabet gücünü kısıtlamaktadır. Türkiye'nin taze domatesin üretim kapasitesine sahip olmasına rağmen, bu ürünün global pazarda yeterince rekabetçi bir konumda olmaması, sektörün ticaret engelleri ve düşük ihracat payı gibi yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin düşük RCA değeri, taze domates ihracatının toplam tarım ihracatındaki payının sınırlı olmasından ve uluslararası pazarda bu ürüne yönelik stratejilerin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Senegal'in ise daha düşük gelişmişlik düzeyi, üretim maliyetlerinin düşük olması ve ticari anlaşmalarla sağlanan avantajlar sayesinde taze domates sektöründe daha rekabetçi bir konuma gelmiştir. Türkiye, bu durumu fırsata çevirebilmek için, taze domates ihracatını artırmaya yönelik stratejiler geliştirmeli, sektöre daha fazla yatırım yapmalı ve uluslararası pazarda daha güçlü bir rekabet gücü elde etmek için ticaret engelleriyle ilgili düzenlemelerde iyileştirmeler yapmalıdır.

Senegal'in taze domates üretimi ve ticaretine yönelik ülkenin sahip olduğu fırsatları ve karşılaştığı zorlukları iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Güçlü yönleri arasında, AB ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşması sayesinde düşük gümrük vergileri ile Avrupa pazarına kolay erişim ve düşük üretim maliyetleri öne çıkmaktadır. Ayrıca, yıl boyu üretim yapılabilen iklimsel avantajlar, Senegal'in verimli domates üretimi yapmasını sağlıyor. Ancak, Senegal'in zayıf yönleri arasında düşük üretim kapasitesi ve sınırlı ihracat altyapısı bulunuyor. Lojistik zorluklar ve iç pazarın küçük olması, dış pazara olan bağımlılığı artırıyor. Fırsatlar arasında AB ile ticaret anlaşmalarının sağladığı avantajlar ve düşük maliyetlerle rekabet edebilme imkânı öne çıkıyor. Ancak, küresel ticaretin karmaşıklaşması, Türkiye ve Fas gibi büyük oyuncularla artan rekabet, dış pazara olan bağımlılığı artıran lojistik sorunlar ve iç pazar talebinin değişkenliği, tehditler arasında yer alıyor. Bu unsurlar, Senegal'in domates ticaretinde büyüme potansiyelini sınırlayabilir.

4.12. Türkiye'nin AB Pazarında Rekabet Gücünün Zayıf Olmasının Temel Nedenleri

Şekil 4.24'de 2005-2023 taze domates ihracatı (bin dolar) ve 2005-2023 yılları arasında toplam gıda ihracatı (bin dolar) gösterilmiştir. Dünya genelinde taze domates, tarım ürünleri arasında önemli bir yer tutmakta olup, pek çok ülke için hem iç pazar hem de dış pazar açısından stratejik bir ürün olarak öne çıkmaktadır. Ancak her ülkenin taze domates ihracatındaki payı, o ülkenin tarım sektöründeki genel yapı, üretim kapasitesi ve uluslararası ticaret stratejilerine göre farklılık göstermektedir.

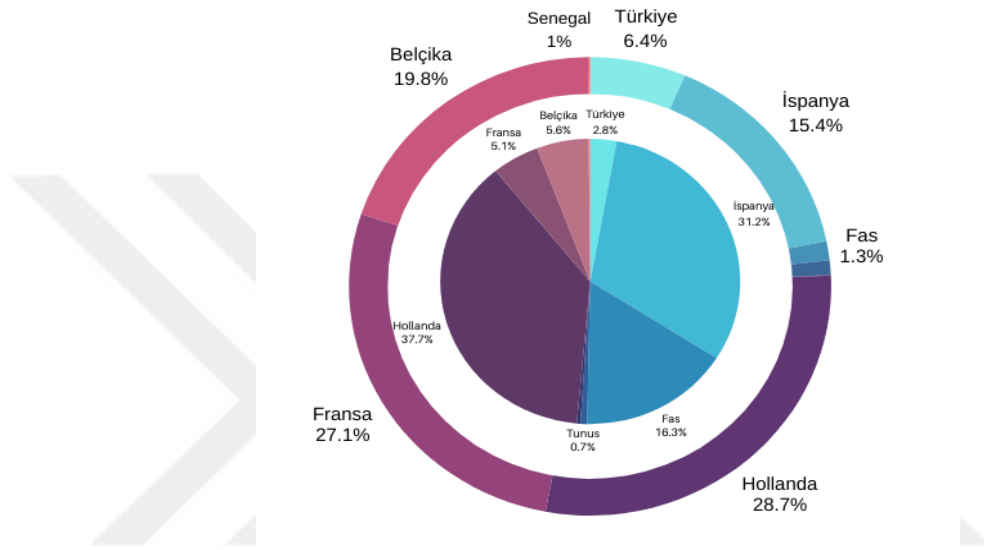
Türkiye'nin taze domates ihracatındaki payı, toplam tarım ürünleri ihracatına oranla %0,14 gibi düşük bir seviyede kalırken, Fas ve Senegal gibi ülkelerde bu oran oldukça yüksektir. Türkiye, geniş bir tarım ürünleri çeşitliliğine sahip bir ülke olduğundan, taze domates ihracatındaki düşük pay, diğer tarım ürünlerinin ihracatında elde edilen yüksek başarıdan kaynaklanmaktadır. Türkiye, fındık, zeytin, üzüm gibi farklı tarım ürünleri ile büyük bir ihracat hacmine sahiptir. Bu durum, Türkiye'nin taze domatesin yanı sıra diğer ürünlere yönelik ihracat stratejilerini daha ön planda tuttuğunu ve bu ürünlerin pazar payının artırılması için yoğun çaba sarf ettiğini göstermektedir.

Fas, tarım sektöründe taze domatesin oldukça önemli bir yere sahip olduğu bir ülkedir. Fas'ın taze domatesin toplam tarım ihracatındaki payı %3,98 gibi yüksek bir oranı bulmaktadır. Fas'ın Akdeniz iklimi, taze domates yetiştiriciliği için oldukça elverişli olup, bu durum ülkenin Avrupa Birliği pazarlarına yönelik taze domates ihracatını önemli ölçüde artırmaktadır. Fas, bu strateji ile Avrupa Birliği'ndeki büyük talep gören pazarlarda rekabetçi bir konum elde etmektedir. Fas'ın taze domates ihracatındaki yüksek payı, ülkenin tarım sektöründeki doğru planlamalar ve üretim kapasitesinin artırılmasıyla ilişkilidir. Fas, taze domates üretimi ve ihracatında yüksek verimliliği ve kaliteyi ön planda tutarak, bu alanda önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Benzer şekilde, Senegal de taze domates ihracatında yüksek bir paya sahip olup, bu oran %3,05'tir. Senegal, Afrika pazarlarında güçlü bir konum elde etmiş ve özellikle komşu ülkelere yönelik taze domates ihracatını artırmıştır. Afrika'da, gıda ürünlerine olan talebin artmasıyla birlikte Senegal, tarım sektörünü güçlendirme yönünde adımlar atmış ve taze domates ihracatını stratejik bir hedef haline getirmiştir. Bu ülke, tarımda inovasyon ve verimlilik artırıcı teknolojilere yatırım yaparak, daha rekabetçi hale gelmiştir. Bu sayede Senegal, bölgesel pazarlar için önemli bir taze domates üreticisi ve ihracatçısı konumuna gelmiştir.

İspanya ve Hollanda gibi büyük tarım ihracatçıları ise taze domatesin ihracatındaki payı düşük olmasına rağmen, tarım sektöründe genel olarak çok büyük bir güç teşkil etmektedir. İspanya'nın taze domatesin toplam tarım ihracatındaki payı %0,66, Hollanda'nınki ise %0,43'tür. İspanya, Akdeniz ikliminin avantajlarını kullanarak büyük miktarda taze domates üretmekte olup, Avrupa Birliği pazarlarına büyük miktarda taze domates ihraç etmektedir. Ancak, İspanya'nın taze domates ihracatındaki payının düşük olması, ülkenin genel tarım ürünleri ihracatındaki çeşitliliğiyle açıklanabilir. İspanya, zeytin, narenciye ve şarap gibi ürünlerde de büyük pazar paylarına sahip olup, bu çeşitlilik nedeniyle taze domatesin pazar payı, diğer ürünler arasında daha küçük bir yer tutmaktadır. Hollanda ise, özellikle gelişmiş tarım teknolojileri ve yüksek verimlilikle tanınmaktadır. Hollanda, taze domates üretimi ve ihracatında güçlü bir ülke olmakla birlikte, tarım ürünleri ihracatında daha geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu da Hollanda'nın taze domates ihracatındaki payını küçük tutmakta, ancak ülkenin genel ihracat gücünü etkilememektedir.

Arnavutluk, taze domates ihracatında %0,37'lik bir paya sahiptir. Bu oran, Arnavutluk'un taze domates üretiminin sınırlı olduğunu, ancak bölgesel pazarlarda rekabetçi olabileceğini göstermektedir. Arnavutluk, tarımda büyük ölçekli üretim kapasitesine sahip olmasa da özellikle çevre ülkelerle güçlü ticaret bağlantıları kurarak tarım ürünlerini dış pazarlara ulaştırmaktadır. Taze domatesin ihracatındaki düşük pay, Arnavutluk'un tarımda çeşitlilik sağladığının ve taze domatesin dışında diğer ürünlerde de yoğunlaşmasının bir göstergesidir.

Tunus'ta ise taze domatesin toplam tarım ihracatındaki payı %0,23'tür. Tunus, Akdeniz ikliminin sunduğu avantajlarla taze domates üretiminde belli bir kapasiteye sahip olmasına rağmen, tarım sektöründe çeşitliliği ön planda tutmaktadır. Tunus'un taze domates ihracatındaki düşük payı, ülkenin daha geniş bir ürün çeşitliliği ile dış pazarlara yönelmesinin bir sonucudur. Fransa ise, taze domatesin tarım ihracatındaki payının sadece %0,06 olduğu bir ülke olarak dikkat çeker. Fransa, dünya çapında önemli bir tarım ürünleri ihracatçısı olmasına rağmen, taze domatesin payı düşüktür. Fransa'nın bu durumu, ülkenin tarımda çeşitliliği benimsemiş olması ve zeytin, şarap gibi diğer ürünlerin güçlü ihracat performanslarından kaynaklanmaktadır (Şekil 4.24).

Şekil 4. 24. 2005-2023 Taze domates ihracatı (%) ve (2005-2023 yılları arasında toplam gıda ihracatı HS 1-24) (%)

Kaynak: ITC TradeMap, Eurostat 2024 ve Yazarın Hesaplaması

Türkiye'nin taze domates ihracatındaki payı, diğer tarım ürünlerinin ihracatındaki başarı ve çeşitlilik ile doğrudan ilişkilidir. Fas ve Senegal gibi ülkeler ise taze domates ihracatında yüksek paylara sahip olup, bu durum, bu ülkelerin tarım sektöründe taze domatesi öncelikli bir stratejik ürün haline getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin taze domates ihracatındaki düşük payı, tarımda çeşitliliğin ve diğer ürünlerin ihracat stratejilerinin ön planda olduğunu gösteriyor. Bununla birlikte, Türkiye'nin taze domates ihracatını artırmak için üretim verimliliğini yükseltmesi, lojistik altyapısını güçlendirmesi ve pazar çeşitliliğini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmesi gerekebilir. Fas ve Senegal gibi ülkelerin başarısı ise, bu ülkelerin taze domates üretiminde yüksek verimlilik, kalite odaklı üretim ve stratejik pazar planlamalarıyla pekişmiştir. İspanya ve Hollanda gibi büyük tarım ihracatçıları ise genel ihracat portföylerindeki çeşitlilik sayesinde taze domates ihracatını daha küçük bir oranla sürdürmektedirler.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Avrupa Birliği üyesi olan Hollanda, Fransa, İspanya ve Belçika ile AB üyesi olmayan Türkiye, Tunus, Senegal, Arnavutluk ve Fas'ın taze domates ihracatındaki rekabet avantajlarını ve bu ürünün her bir ülkenin tarım ihracatındaki payını analiz etmektedir. Ayrıca çalışma, ülkelerin taze domates ihracatındaki performanslarının; tarım sektörlerinin genel yapısı, üretim kapasiteleri, ticaret stratejileri ve küresel pazardaki konumları doğrultusunda nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye, üretim kapasitesi açısından değerlendirildiğinde, çalışmada ele alınan ülkeler arasında öne çıkan aktörlerden biridir. Ancak söz konusu kapasitenin ihracata yansımaya düzeyi oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin tarım ihracatında belli ürün gruplarına öncelik tanınması ve domatesin bu ürünler arasında ilk sıralarda yer almamasıyla yakından ilişkilidir. Bu tercih, üretimden dış satıma uzanan zincirde domatese yönelik stratejik yaklaşımın zayıf kalmasına yol açmaktadır.

Fas, Avrupa pazarına yönelmiş, planlı ve kalite odaklı bir üretim anlayışı benimsemiş ülkeler arasında yer almakta; iklimsel uygunlukla desteklenen bu yapı, ülkeyi rekabet avantajına sahip kılmaktadır. Benzer şekilde Senegal, düşük maliyetli üretim modeline ve serbest ticaret anlaşmalarına dayanan yapısıyla özellikle AB pazarında dikkat çekmektedir. Ancak lojistik olanakların yetersizliği ve dış pazarlara olan yüksek bağımlılık, istikrarın sağlanmasında engel oluşturmaktadır.

İspanya ve Hollanda, ileri düzey tarım teknolojilerine sahip olmalarına karşın, ürün çeşitliliğini koruyan ihracat politikaları nedeniyle domatesin toplam ihracat içindeki payını sınırlı tutmaktadır. Yine de bu ülkeler, yüksek verimlilik düzeyleri sayesinde rekabetçi pozisyonlarını sürdürmektedir.

Fransa ve Belçika'da ise tarım politikaları daha çok işlenmiş ve katma değeri yüksek ürünlere odaklanmaktadır. Bu tercih, domates gibi yaş sebze ürünlerinin dış ticaret içinde daha geri planda kalmasına neden olmaktadır. Öte yandan, bu ülkelerde tarım sektörünün genel yapısı güçlü olduğundan, stratejik bir yönlendirme ile ürün bazlı ihracat artışı da mümkündür.

Tunus ve Arnavutluk, görece daha sınırlı üretim hacimlerine sahip olmalarına rağmen, bölgesel pazarlara yönelik ticaret bağlantılarını kullanarak dış satımda kendilerine alan açmaya çalışmaktadır. Her iki ülkenin de pazardaki varlığını sürdürebilmesi için üretim verimliliği ve ulaşım altyapısına yatırım yapmaları gereklidir.

Türkiye özelinde, dış satım kapasitesinin artırılması, yalnızca üretim hacmiyle değil, aynı zamanda üretim kalitesi, taşımacılık sistemleri, dış pazar ilişkileri ve pazarlama stratejileriyle de doğrudan bağlantılıdır. Modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması, biyoteknolojik çözümlerin devreye alınması ve sulama altyapısının güçlendirilmesi, yalnızca verimliliği değil, aynı zamanda ürün standardını da doğrudan etkileyecektir. Bununla birlikte, iç pazarda kabul görmüş üretim modellerinin dış pazarda karşılık bulabilmesi, belirli kalite ve sertifikasyon süreçlerine uyumla mümkündür.

Türkiye'nin dış ticaret politikasında taze domatesin yeri, mevcut durumda tali düzeyde kalmaktadır. Oysa ülkenin sahip olduğu coğrafi konum, Orta Doğu, Kuzey

Afrika ve Orta Asya gibi dinamik pazarlara erişim açısından ciddi bir avantaja işaret etmektedir. Bu doğrultuda, bölgesel pazarlara dönük odaklı stratejilerin geliştirilmesi, yalnızca ihracat hacmini artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinde ürün çeşitliliğini de teşvik edecektir.

AB ile yaşanan teknik ve ticari engellerin azaltılması yönünde atılacak adımlar, domatesin bu pazara daha etkin şekilde girmesinin önünü açabilir. Bu süreçte, taşımacılıkta soğuk zincir altyapısının geliştirilmesi, depolama ve sevkiyat kalitesinin artırılması ve üretim alanlarının limanlara erişiminin kolaylaştırılması temel başlıklar arasında yer almalıdır.

Markalaşma, tanıtım ve uluslararası sertifikasyon süreçleri de göz ardı edilmemelidir. Özellikle Avrupa gibi kaliteye duyarlı pazarlarda, ürünün menşe ülke imajı kadar, üretim koşulları ve sürdürülebilirliği de belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, organik üretim standartlarına uyum, çevresel hassasiyetin vurgulanması ve kurumsal tanıtım faaliyetlerine yer verilmesi, Türkiye'nin dış pazardaki görünürlüğünü artıracaktır.

Son olarak, kamu politikalarının yalnızca destekleyici değil, aynı zamanda yönlendirici ve yapılandırıcı bir çerçevede ele alınması gerekmektedir. Tarımda verimlilik artışı ve dış ticaret kapasitesi arasındaki ilişki, üreticinin karar alma süreçlerinde doğrudan etkilidir. Bu bağlamda, teşvik mekanizmalarının üretim biçimini dönüştürecek şekilde yeniden tasarlanması, dış pazara yönelik üretim anlayışının yerleşmesine katkı sunacaktır.

6.KAYNAKLAR

- AB. (2011). Regulation (EU) No 543/2011 of 21 June 2011 on Marketing Standards for Fresh Fruit and Vegetables. *European Commission*. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu>
- Agrowy. (2020, Kasım 17). Avrupa'daki domates pazarına genel bakış. *Agrowy Tarım ve İhracat*. <https://agrowy.com/yazilar/avrupadaki-domates-pazarina-genel-bakis>
- Agrowy. (2022a, Mart 14). Avrupa Birliği'nin domates tüketimi azalıyor. *Agrowy Tarım ve İhracat*. <https://agrowy.com/yazilar/avrupa-birliginin-domates-tuketimi-azaliyor>
- Agrowy. (2022b, Eylül 2). Avrupa Birliği'nde domates üretimi bu yıl %3 düşecek. *Agrowy Tarım ve İhracat*. <https://agrowy.com/yazilar/avrupa-birliginde-domates-uretimi-bu-yil-3-dusecek>
- Agrowy. (2023a, Ocak 5). İspanya ve Hollanda, AB'deki domates pazarlarını Türkiye ve Fas'a kaptırıyor. *Agrowy Tarım ve İhracat*. <https://www.agrowy.com/yazilar/ispanya-ve-hollanda-abdeki-domates-pazarlarini-turkiye-ve-fasa-kaptiriyor>
- Agrowy. (2023b, Şubat 25). Birleşik Krallık sebze kıtlığı ile karşı karşıya. *Agrowy Tarım ve İhracat*. <https://www.agrowy.com/yazilar/birlesik-krallik-sebze-kitligi-ile-karsi-karsiya>
- Ahmad, N., & Kalim, R. (2013). Changing revealed comparative advantage of textile and clothing sector of Pakistan: Pre and post quota analysis.
- Akay, B., Yıldız, Ö., Yavuz, B., & Türkekul, B. (2023). Türkiye'nin yaş meyve ürünlerindeki rekabet gücünün incelenmesi. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 9(Özel Sayı), 453–464.
- Akbay, C., & Jones, E. (2005). Food consumption behavior of socioeconomic groups for private labels and national brands. *Food Quality and Preference*, 16, 621–631.
- Akgüngör, S., Barbaros, R. F., & Kumral, N. (2002). Competitiveness of the Turkish fruit and vegetable processing industry in the European Union market. *Russian & East European Finance and Trade*, 38(3), 34–53.
- Aksoy, A., & Kaymak, H. Ç. (2016). Türkiye domates sektörüne genel bakış. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(4), 1–10.
- Albert Heijn. (2022). AH-DLL GROW Add-on. <https://www.ah.nl>
- Almería Noticias. (2023a). Las cooperativas Vicasol y Coprohnijar se unen para lanzar al mercado una nueva marca de tomate gourmet. <https://www.almerianoticias.es/las-cooperativas-vicasol-y-coprohnijar-se-unen-para-lanzar-al-mercado-una-nueva-marka-de-tomate-gourmet/>

- Almería Noticias. (2023b, May 12). New tomato varieties: Flou brand collaboration with Vicasol. *Almería Noticias*. <https://www.almerianoticias.com/new-tomato-varieties>
- Altay, B., & Gürpınar, K. (2008). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve bazı rekabet gücü endeksleri: Türk mobilya sektörü üzerine bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(1), 257–274.
- Ambroziak, L., Szczepaniak, I., & Bułkowska, M. (2024). Polonyalı ve Ukraynalı gıda üreticilerinin AB pazarındaki rekabetçi konumu. *Journal of Agri-Food Economics*, 21.
- Anadolu Ajansı. (2024a, Ocak 6). Türkiye'nin domates ihracatı 2023'te 538,7 milyon dolara yükseldi. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-domates-ihracati-2023te-538-7-milyon-dolara-yukseldi>
- Anadolu Ajansı. (2024b, Mart 8). Türkiye organik gıda sektörü temsilcileri Almanya'da boy gösterdi. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-organik-gida-sektoru-temsilcileri-almanyada-boy-gosterdi/3138437>
- Anecoop. (2020). La Hortofrutícola Costa de Almería se incorpora a Anecoop como nuevo socio. <https://anecoop.com/la-hortofruticola-costa-de-almeria-se-incorpora-a-anecoop-como-nuevo-socio/>
- Anonim 1. (2024, Ekim 1). Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Anonim 2. (2024, Aralık 5). Tomato Trade Dashboard. <https://agridata.ec.europa.eu/extensions/DashboardTomato/TomatoTrade.html>
- Anonim 3. (2024, Kasım 7). Autentika Global. <https://autentikaglobal.com/>
- Anonim 4. (2024, Eylül 9). WPTC. <https://www.wptc.to/>
- Anonim 5. (2025, Mart 5). Canva. <https://www.canva.com/>
- Aramyan, L. H., & Van der Vorst, J. G. A. J. (2007). *Supply chain performance measurement in agrifood supply chains: A case study*. Wageningen Academic Publishers. <https://doi.org/10.3920/978-90-8686-610-0>
- Aşçı, S. (2008). Domates üretiminde yapısal değişme: Gıda kalite-sağlık standartları ve tarımsal destekleme politikalarının etkenleri (Yüksek lisans tezi). *Akdeniz Üniversitesi*.
- Autentika Global. (2022). Minimum tariff conditions applied to non-European Union fresh tomato suppliers. Based on Regulation (EU) 2022/1998.
- Autentika Global. (2023). Türkiye'de taze domates üretimi ve tüketim istatistikleri (2017–2022).
- Balassa, B. (1965). Trade liberalization and revealed comparative advantage. *The*

- Manchester School*, 33(2), 99–123.
- Bashimov, G. (2016). Türkiye'nin domates ihracat performansı ve rekabet gücü. *Ömer Halisdemir Üniversitesi, Alınteri Dergisi*, 31, 1–8.
- Bayav, A., & Çetinbaş, M. (2021). Peach production and foreign trade of Turkey: Current situation, forecasting and analysis of competitiveness. *ANADOLU Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 212–225.
- Bozdemir, M., Bayramoğlu, Z., Karakayacı, Z., Ağızan, K., & Ağızan, S. (2021). Domates pazarlama kanalları ve pazar marjının belirlenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 31(1), 9–17.
- British Retail Consortium Global Standards. (2021a). BRCGS Global Food Safety Standard version 9. <https://www.brcgs.com/food-safety>
- Business Social Compliance Initiative. (2021b). Business Social Compliance Initiative (BSCI). <https://www.bsci-intl.org/>
- Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü (UNIDO). (2023). Report on Albanian agriculture and horticulture development. *Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Örgütü*. <https://www.unido.org/reports/albania-agriculture-horticulture-2023>
- Capobianco-Uriarte, M. M., Aparicio, J., Valenciano, J. D. P., & Casado-Belmonte, M. D. P. (2021). Avrupa domates pazarı: İhracat rekabet gücü haritaları ile bir yaklaşım. *PLOS ONE*, 29.
- CBI. (2023a). Exporting fresh tomatoes to Europe. <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/tomatoes/market-entry>
- CBI. (2023b). The European market potential for tomatoes. <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/tomatoes/market-potential>
- CBI. (2023c). European market potential for tomatoes. *Centre for the Promotion of Imports from developing countries*. <https://www.cbi.eu/market-information/fresh-fruit-vegetables/tomatoes/market-potential>
- Çeltikçi, M. (2008). Antalya ilinde domates üretimi ve pazar analizi üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi). *Akdeniz Üniversitesi*.
- Chaves, L., & López, A. (2018). The Mediterranean greenhouse industry: Key challenges and opportunities. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 16(4), 417–433.
- Codex Alimentarius (FAO & WHO). (2019). Maximum Residue Limits (MRLs) for pesticides.
- Coop Italia. (2023). Pesticide Transparency Add-on. <https://www.coopitalia.it>
- Cooperativa Provincial Agraria y Ganadera San Isidro. (2023). Annual report on

- agricultural cooperatives and tomato production in the European Union. *Cooperativa San Isidro Publications*.
- Coprohñjar. (2023a). Annual report on tomato production and cooperative activities. *Coprohñjar Publications*.
- Coprohñjar. (2023b). La cooperativa Coprohñjar, referente en tomate y en cultivo ecológico. <https://www.coprohñjar.com/la-cooperativa-coprohñjar-referente-en-tomate-y-en-cultivo-ecologico/>
- Daka, K. (2010). Muğla İlinde ihracata yönelik domates üretimi ve pazarlaması üzerine araştırma (Yüksek lisans tezi). *Ege Üniversitesi*.
- Demiray, E., & Tülek, Y. (2008). Domates kurutma teknolojisi ve kurutma işleminin domatesteki bazı antioksidan bileşiklere etkisi. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 3(2), 9–20.
- Demiray, E., & Tülek, Y. (2020). Domates kurutma teknolojisi ve kurutma işleminin domatesteki bazı antioksidan bileşiklere etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Yayını*, 13.
- DW Türkçe. (2024, Ocak 29). Agrobay işçileri için Alman tedarik zinciri yasası devreye girebilir. <https://www.dw.com/tr/agrobay-i%C5%9F%C3%A7ileri-i%C3%A7in-alman-tedarik-zinciri-yasas%C4%B1-devreye-girebilir/a-68098434>
- Dünya Gazetesi. (2023, Ocak 19). 54 ülkeye 377 milyon dolarlık domates ihracatı. <https://www.dunya.com/sektorler/tarim/54-ulkeye-377-milyon-dolarlik-domates-ihracati-haberi-682976>
- EFSA. (2020a). Peer review of the pesticide risk assessment of the active substance chlorpyrifos. *EFSA Journal*, 18(1), e05809. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5809>
- EFSA. (2020b). Peer review of the pesticide risk assessment of the active substance chlorpyrifos. *EFSA Journal*, 18(1), e05809. <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5809>
- Ethical Trade Forums. (2024). Social sustainability in agriculture: The role of fair trade practices in European agriculture. *Ethical Trade Review*, 12(4), 58–72.
- Ethical Trading Initiative. (2020). Ethical Trading Initiative (ETI). <https://www.ethicaltrade.org/>
- Euromonitor. (2021a). Fresh Tomato Distribution Channels in Europe. *Euromonitor International*.
- Euromonitor. (2021b). Fresh Tomatoes in Europe: Market Trends and Forecasts. *Euromonitor International*.
- European Commission. (2002). Regulation (EC) No 178/2002 laying down the general

- principles and requirements of food law. <https://eur-lex.europa.eu/>
- European Commission. (2005). Regulation (EC) No 396/2005 on maximum residue levels of pesticides in or on food and feed. <https://eur-lex.europa.eu/>
- European Commission. (2012). Commission Regulation (EU) No 1147/2012 amending Annex II to Regulation (EC) No 1333/2008. *Official Journal of the European Union*.
- European Commission. (2020a). Food Safety: Regulation of the Marketing of Fresh Products in the EU. <https://ec.europa.eu/food>
- European Commission. (2020b). The European Green Deal. *European Commission*. <https://ec.europa.eu>
- European Commission. (2021). EU Pesticide Residues Regulations. https://ec.europa.eu/food/safety/chemical_safety/contaminants
- European Parliament. (2012). Regulation (EU) No 1147/2012 on the marketing of fresh products. *Official Journal of the European Union*.
- European Parliament. (2019). Plastics Strategy. *European Parliament*. <https://www.europarl.europa.eu>
- European Union. (2022). Sustainable Food Systems in the EU. <https://europa.eu>
- Eurostat. (2024a). EU tomato production decline and import trends (2022). *European Commission*.
- Eurostat. (2024b). Tomato imports by country – 2022 statistics. https://agriculture.ec.europa.eu/data-and-analysis/markets/overviews/market-observatories/fruit-and-vegetables/tomatoes-statistics_en
- FAO. (2008). *Codex Alimentarius: Standards for Fresh Tomatoes (CXS 293-2008)*. Food and Agriculture Organization. <http://www.fao.org>
- FAO. (2025a, Şubat 22). Gıda ve Tarım Örgütü. <https://www.fao.org/home/en>
- FareShare. (2023). FareShare and the role of food redistribution in the UK. *FareShare*. <https://www.fareshare.org.uk>
- Fairtrade International. (2023a). Fairtrade certified products. <https://www.fairtrade.net/>
- Fairtrade International. (2023b). Fairtrade certified products and standards. <https://www.fairtrade.net/>
- Fernsby, C. (2023, Kasım 3). European production of tomatoes decreasing due to high production costs. *Post Online Media*.
- FLO-CERT. (2023). Fairtrade certification and licensing. <https://www.flo-cert.net/>

- Food and Agriculture Organization (FAO). (2025b). *FAO Statistical Yearbook 2024: Key trends in food and agriculture*. FAO.
- Food Business Africa. (2025). Fas-AB tarım ticaret ilişkileri ve taze domates ihracatı [Makale]. *Food Business Africa*. <https://www.foodbusinessafrica.com/fas-ab-tarim-ticaret-ihracati-2025>
- Food Safety System Certification. (2022). *FSSC 22000 Certification Scheme*. <https://www.fssc22000.com/>
- FreshPlaza. (2023). Tomato consumption and preferences in Europe. <https://www.freshplaza.com>
- FreshPlaza. (2024). Spain increased its tomato imports by 12.6% in 2024. <https://www.freshplaza.com/europe/article/9691084/spain-increased-its-tomato-imports-by-12-6-in-2024/>
- Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü. (2024). Gıda Güvenliği Bilgi Sistemi. <https://ggsb.tarimorman.gov.tr>
- GLOBALG.A.P. (2022). *GLOBALG.A.P. Integrated Farm Assurance (IFA) standard version 6.0*. <https://www.globalgap.org>
- Güvenç, İ. (2019). Türkiye’de domates üretimi, dış ticareti ve rekabet gücü. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(5), 1–5.
- Havrila, I., & Gunawardana, P. (2003). Analysing comparative advantage and competitiveness: An application to Australia’s textile and clothing industries. *Australian Economic Papers*, 42(1), 103–117.
- HortiDaily. (2023a). Lack of Dutch tomato production increased demand. <https://www.hortidaily.com/article/9511873/lack-of-dutch-tomato-production-increased-demand/>
- HortiDaily. (2023b). Rising costs of production in Europe’s tomato industry. *HortiDaily*.
- IndexBox. (2024). Global Tomato Market Overview & France’s Import Ranking. *IndexBox*.
- International Featured Standards. (2021). *IFS Food Standard version 7*. <https://www.ifs-certification.com/ifs-food-standard-version-7>
- Jones, A. (2023). VAT policies and consumer behavior in Europe. *European Journal of Economic Studies*, 19(3), 112–119.
- Jones, T. (2020). Supply chain management in the fresh produce industry: Trends and challenges. *Journal of Supply Chain Management*, 34(2), 12–24.
- Kadakoğlu, B., Bayav, A., & Karlı, B. (2024). Vişnede küresel rekabet gücü ve Türkiye’nin üretim projeksiyonu. *Dergipark*, 11, s.

- Keskin, G., & Gül, U. (2004). Domates. *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, T.E.A.E Bakış*, 5(13). Ankara.
- Koç, D. (2005). Yaş meyve ve sebze sektörü ticaretini etkileyen gelişmeler ve Türkiye'nin rekabet üstünlüğü analizi. *T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi*.
- Koç, Y. (2011). Ticari istihbarat ve çağdaş ihracatın stratejisi. *Gazi Kitabevi*.
- Koç, Y. (2024). Hedef pazar navigasyonu ile nokta atışı ihracat. *Gazi Kitabevi*.
- Kök, R., & Orhan, Ç. (2005). Türkiye tekstil endüstrisi ve rekabet gücü: AB ülkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz örneği (1989–2001). *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20(228), 68–81.
- Krugman, P. (1994). Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 73(2), 28–44.
- Normec Foodcare. (2023). Consumer tomato preference presentation. <https://www.normecfoodcare.com>
- Ntinias, G. K., Apostolou, A., Tsiripidis, I., & Fragos, V. (2023). Mapping mass and energy flows of greenhouse tomato production systems in the EU. *Journal of Industrial Ecology*, 27(2), 302–316. <https://doi.org/10.1111/jiec.13080>
- Serrano, J. M., Rodríguez, P., & Gómez, L. (2019). Greenhouse production of tomatoes in Almeria: A study on regional agricultural models and cooperative structures in Southern Spain. *Agricultural Economics Review*, 40(2), 122–137.
- Smith, B. (2023). The impact of global supply chain disruptions on agricultural sectors. *International Agricultural Review*, 38(4), 201–213.
- Smith, J. (2021). Effective supply chain partnerships in the European retail sector. *International Journal of Retail and Distribution Management*, 49(3), 33–48.
- Smith, J. (2022). Impact of COVID-19 on online retail in Europe. *Retail Analysis Journal*, 15(2), 45–58.
- Statista. (2024). Organic food sales in Europe 2022. *Statista*. <https://www.statista.com/statistics/xxxx>
- Tesco. (2022). Tesco Nurture Module. <https://www.tesco.com>
- UNECE. (2017). *UNECE Standard FFV-36: Fresh Tomatoes – Marketing and Quality Control*. United Nations Economic Commission for Europe. <https://www.unece.org>
- UNIDO. (2023). Arnavutluk'taki iklim koşulları ve üretim teknolojileri üzerine bir değerlendirme [Rapor]. *Birleşmiş Milletler Sanayi Kalkınma Teşkilatı (UNIDO)*. <https://www.unido.org/arnavutluk-iklim-ve-uretimi-teknolojileri>

- Panorama News. (2023, Eylül 9). Aldi, Lidl ve Rewe ucuz sebze eleştirilerine açıklık getirdi. <https://panorama-news.de/avrupa/aldi-lidl-ve-rewe-ucuz-sebze-elestirilerine-aciklik-getird>
- Para Dergi. (2022, Ağustos 3). Avrupa'ya domates Türkiye'den gidecek. <https://www.paradergi.com.tr/sectorler/2022/08/03/avrupaya-domates-turkiyeden-gidecek>
- Pathiraja, E., Wijetunga, C. S., & Krishnapillai, S. (2021). Tarım piyasalarının rekabet gücünün ölçülmesi. *Jaffna Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayını*, 48 s.
- Porter, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. Free Press.
- SanLucar Fruit S.L.U. (2025). Tomaten. *SanLucar*. <https://sanlucar.com>
- Stat Agri. (2025, Şubat 27). Domates istatistikleri. <https://www.statagri.com/domates-istatistikleri/>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022a). Türkiye tarım sektörü raporu 2022.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022b). Bitkisel üretim istatistikleri ve dış ticaret verileri.
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2025, Şubat 19). Türk Gıda Kodeksi Gıda Katkı Maddeleri Yönetmeliği. <https://www.tarimorman.gov.tr/>
- TEPGE. (2024). *Domates ürün raporu 2024* (Rapor No. 396). Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü. <https://www.tarimorman.gov.tr>
- Ticaret Bakanlığı. (2024, Şubat 6). Sebze ve meyve ticareti. <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/sikca-sorulan-sorular/sebze-vemeyve-ticareti>
- TradeMap. (2025, Ocak 18). Uluslararası ticaret istatistikleri. <https://www.trademap.org/>
- Uriarte, R. (2017). Spain's competitive performance in the European tomato market: A constant market share analysis. *European Journal of Agricultural Economics*, 44(2), 215–230.
- Utkulu, U., & İmer, E. (2009). Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlükleri ve rekabet gücü: Balassa endeksi ve içsel büyüme yaklaşımı. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 24(279), 41–62.
- Valenciano, J. D. P., Battistuzzi, M. A. G., & Tassile, V. (2021). Changes in the business model for Spanish fresh tomato trade. *Spanish Journal of Agricultural Research*, 11 s.
- Vlachos, V. (2001). Comparative advantage and international trade performance: The case of Greece in the EU. *Journal of Economic Studies*, 28(2), 145–162.
- Vollrath, T. L. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of

revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127, 265–279.

Wikipedia. (2025, Şubat 15). Alnatura. <https://en.wikipedia.org/wiki/Alnatura>

WITS. (2022). Tomatoes, fresh or chilled imports from Turkey. <https://wits.worldbank.org/trade/comtrade/en/country/All/year/2022/tradeflow/Imports/partner/TUR/product/070200>

World Bank. (2024a). Bulgaria imports of tomatoes, fresh or chilled (HS 070200) in 2023. *World Integrated Trade Solution (WITS)*. <https://wits.worldbank.org>

World Bank. (2024b). Romania imports of tomatoes, fresh or chilled (HS 070200) in 2023. *World Integrated Trade Solution (WITS)*. <https://wits.worldbank.org>

World Processing Tomato Council. (2023, Ağustos 7). WPTC crop update as of 4 August 2023. *Tomato News*.

Zhang, Y., & Luo, X. (2022). Multi-echelon supply chain design for perishable agricultural products in the European context. *Computers and Electronics in Agriculture*, 200, 107223. <https://doi.org/10.1016/j.compag.2022.107223>

7. EKLER

EK 1. Tarım Ürünleri İhracatında Domatesin Payı

Yıllar	Türkiye	İspanya	Fas	Tunus	Senegal	Hollanda	Belçika	Fransa	Arnavutluk
2005	0,11	0,90	2,64	0,04	2,43	0,44	0,09	0,03	0,00
2006	0,07	0,76	2,24	0,03	3,06	0,42	0,09	0,03	0,00
2007	0,15	0,78	3,27	0,05	3,27	0,41	0,07	0,04	0,00
2008	0,16	0,73	3,07	0,05	3,63	0,40	0,07	0,05	0,01
2009	0,22	0,82	4,42	0,12	3,24	0,48	0,08	0,06	0,04
2010	0,21	0,73	3,97	0,14	3,53	0,52	0,09	0,07	0,11
2011	0,09	0,72	3,44	0,16	2,56	0,39	0,07	0,06	0,23
2012	0,08	0,77	3,61	0,09	3,51	0,44	0,09	0,07	0,16
2013	0,05	0,78	3,64	0,11	4,07	0,42	0,07	0,07	0,08
2014	0,08	0,71	3,83	0,12	4,64	0,44	0,08	0,07	0,21
2015	0,06	0,71	3,81	0,18	3,53	0,48	0,10	0,07	0,45
2016	0,10	0,67	3,76	0,20	4,00	0,45	0,10	0,07	0,48
2017	0,15	0,65	3,80	0,27	2,61	0,47	0,11	0,07	0,77
2018	0,13	0,60	3,62	0,27	2,22	0,43	0,09	0,05	0,73
2019	0,11	0,58	3,88	0,27	2,19	0,44	0,11	0,06	0,57
2020	0,15	0,60	4,62	0,58	4,03	0,47	0,13	0,08	0,67
2021	0,17	0,49	4,48	0,56	3,17	0,41	0,12	0,07	0,39
2022	0,19	0,46	4,92	0,39	1,78	0,34	0,10	0,07	0,30
2023	0,30	0,50	5,08	0,59	1,89	0,39	0,10	0,08	0,47
Ortalama	0,14	0,66	3,98	0,23	3,05	0,43	0,09	0,06	0,37

Kaynak: Yazar Kendisi

EK 2. Avrupa Birliği Ülkeleri'nin Domates Net İthalatı (\$)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Almanya	1.322.318	1.276.952	1.345.721	1.404.934	1.487.914	1.278.480	1.299.921	1.350.359	1.320.589	1.261.077	1.409.294	1.634.952	1.439.625	1.612.494
Fransa	102.999	41.112	75.801	83.205	77.651	75.394	74.345	61.960	88.162	78.710	13.162	-5.886	-41.743	-89.997
Birleşik Krallık	569.596	566.602	557.785	561.313	586.478	529.526	484.022	544.140	568.864	518.006	496.000	537.016	469.818	549.685
İtalya	-128.053	-83.487	-43.700	-100.119	-97.738	-31.153	-54.966	1.557	-38.702	14.333	-21.104	-32.279	33.399	-34.134
İspanya	-1.154.880	-1.282.052	-1.255.319	-1.364.735	-1.256.883	-1.080.517	-1.092.681	-1.143.273	-1.143.004	-1.049.105	-1.030.265	-1.027.178	-1.054.725	-1.104.870
Polonya	97.167	110.819	83.976	129.912	113.482	73.963	78.726	93.463	124.202	155.414	177.846	179.649	141.684	160.561
Romanya	20.022	23.012	22.232	28.755	33.365	35.293	40.427	42.156	47.212	52.574	51.811	60.166	53.879	48.354
Hollanda	-1.402.032	-1.253.027	-1.367.936	-1.344.339	-1.447.443	-1.302.135	-1.215.875	-1.418.203	-1.446.641	-1.409.011	-1.375.672	-1.469.035	-1.254.221	-1.331.424
Yunanistan	18.767	3.225	2.155	-7.799	-3.986	-3.352	907	-269	6.416	656	-1.306	999	-1.524	251
Çekya	120.657	106.519	105.709	115.350	107.350	91.962	90.612	101.081	94.085	95.934	88.830	109.201	114.073	119.670
Belçika	-89.866	-44.732	-65.315	-48.659	-60.239	-74.008	-75.057	-104.440	-151.648	-174.254	-193.022	-234.314	-196.736	-162.385
Macaristan	26.171	18.921	10.344	15.453	18.341	12.901	17.031	22.531	22.754	15.008	17.798	23.003	15.364	13.638
Portekiz	18.327	845	-7.884	-6.892	-26.217	-21.586	-13.482	-16.776	-21.126	-22.468	-23.178	-27.243	-28.100	-36.214
İsveç	139.867	152.174	153.908	158.770	169.722	148.143	147.337	155.747	155.358	155.205	159.195	183.395	156.210	164.630
Avusturya	74.782	71.941	66.691	81.817	86.448	75.666	67.308	72.978	73.336	71.567	68.358	75.146	72.008	80.483
Bulgaristan	1.984	11.264	12.827	12.974	21.417	15.357	11.594	11.202	10.984	11.403	12.656	8.452	6.360	9.283
Slovakya	35.647	34.803	31.327	24.420	25.136	21.353	20.429	19.547	23.100	24.760	29.575	30.674	29.511	32.700
Danimarka	68.670	70.728	67.634	70.074	73.457	63.931	67.756	77.227	75.265	71.904	75.014	81.041	78.739	76.410
Finlandiya	45.422	44.636	49.572	50.751	56.399	49.114	48.654	50.676	53.206	58.637	64.609	68.852	63.207	72.011
İrlanda	52.535	49.005	45.734	45.427	48.604	40.237	38.274	50.850	47.854	42.372	48.106	50.176	53.542	57.652
Letonya	13.384	15.712	14.812	17.976	17.622	31.286	17.841	19.447	20.314	23.205	23.913	26.668	26.933	26.648
Slovenya	15.589	7.993	11.664	13.392	16.752	14.308	12.654	14.108	14.135	16.257	15.493	15.072	11.968	16.347
Estonya	11.606	12.286	14.405	15.743	14.405	13.924	19.126	25.643	21.453	18.272	18.373	21.874	21.641	13.409
Lüksemburg	8.638	7.952	9.868	10.994	12.373	12.058	11.323	13.575	14.670	14.966	24.415	19.004	18.523	19.323
GKRY	1.197	1.675	2.324	4.257	6.155	8.775	2.999	1.370	1.576	1.432	2.208	2.591	3.879	3.743
Malta	1.882	2.174	2.161	1.902	2.197	2.790	2.237	2.979	3.368	3.666	3.659	4.692	5.034	4.058
Litvanya	22.601	27.635	24.406	36.380	43.727	41.350	28.914	31.967	25.151	24.346	26.248	31.032	29.319	30.009
Hırvatistan	2.920	4.316	4.809	5.277	8.130	6.573	3.150	3.739	8.145	8.434	1.903	5.979	4.868	13.068

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023 ve Yazarın Hesaplaması.

EK 3. Avrupa Birliği Ülkeleri'nin Domates Net İhracatı (\$)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Almanya	-1.322.318	-1.276.952	-1.345.721	-1.404.934	-1.487.914	-1.278.480	-1.299.921	-1.350.359	-1.320.589	-1.261.077	-1.409.294	-1.634.952	-1.439.625	-1.612.494
Fransa	-102.999	-41.112	-75.801	-83.205	-77.651	-75.394	-74.345	-61.960	-88.162	-78.710	-13.162	5.886	41.743	89.997
Birleşik Krallık	-569.596	-566.602	-557.785	-561.313	-586.478	-529.526	-484.022	-544.140	-568.864	-518.006	-496.000	-537.016	-469.818	-549.685
İtalya	128.053	83.487	43.700	100.119	97.738	31.153	54.966	-1.557	38.702	-14.333	21.104	32.279	-33.399	34.134
İspanya	1.154.880	1.282.052	1.255.319	1.364.735	1.256.883	1.080.517	1.092.681	1.143.273	1.143.004	1.049.105	1.030.265	1.027.178	1.054.725	1.104.870
Polonya	-97.167	-110.819	-83.976	-129.912	-113.482	-73.963	-78.726	-93.463	-124.202	-155.414	-177.846	-179.649	-141.684	-160.561
Romanya	-20.022	-23.012	-22.232	-28.755	-33.365	-35.293	-40.427	-42.156	-47.212	-52.574	-51.811	-60.166	-53.879	-48.354
Hollanda	1.402.032	1.253.027	1.367.936	1.344.339	1.447.443	1.302.135	1.215.875	1.418.203	1.446.641	1.409.011	1.375.672	1.469.035	1.254.221	1.331.424
Yunanistan	-18.767	-3.225	-2.155	7.799	3.986	3.352	-907	269	-6.416	-656	1.306	-999	1.524	-251
Çekya	-120.657	-106.519	-105.709	-115.350	-107.350	-91.962	-90.612	-101.081	-94.085	-95.934	-88.830	-109.201	-114.073	-119.670
Belçika	89.866	44.732	65.315	48.659	60.239	74.008	75.057	104.440	151.648	174.254	193.022	234.314	196.736	162.385
Macaristan	-26.171	-18.921	-10.344	-15.453	-18.341	-12.901	-17.031	-22.531	-22.754	-15.008	-17.798	-23.003	-15.364	-13.638
Portekiz	-18.327	-845	7.884	6.892	26.217	21.586	13.482	16.776	21.126	22.468	23.178	27.243	28.100	36.214
İsveç	-139.867	-152.174	-153.908	-158.770	-169.722	-148.143	-147.337	-155.747	-155.358	-155.205	-159.195	-183.395	-156.210	-164.630
Avusturya	-74.782	-71.941	-66.691	-81.817	-86.448	-75.666	-67.308	-72.978	-73.336	-71.567	-68.358	-75.146	-72.008	-80.483
Bulgaristan	-1.984	-11.264	-12.827	-12.974	-21.417	-15.357	-11.594	-11.202	-10.984	-11.403	-12.656	-8.452	-6.360	-9.283
Slovakya	-35.647	-34.803	-31.327	-24.420	-25.136	-21.353	-20.429	-19.547	-23.100	-24.760	-29.575	-30.674	-29.511	-32.700
Danimarka	-68.670	-70.728	-67.634	-70.074	-73.457	-63.931	-67.756	-77.227	-75.265	-71.904	-75.014	-81.041	-78.739	-76.410
Finlandiya	-45.422	-44.636	-49.572	-50.751	-56.399	-49.114	-48.654	-50.676	-53.206	-58.637	-64.609	-68.852	-63.207	-72.011
İrlanda	-52.535	-49.005	-45.734	-45.427	-48.604	-40.237	-38.274	-50.850	-47.854	-42.372	-48.106	-50.176	-53.542	-57.652
Letonya	-13.384	-15.712	-14.812	-17.976	-17.622	-31.286	-17.841	-19.447	-20.314	-23.205	-23.913	-26.668	-26.933	-26.648
Slovenya	-15.589	-7.993	-11.664	-13.392	-16.752	-14.308	-12.654	-14.108	-14.135	-16.257	-15.493	-15.072	-11.968	-16.347
Estonya	-11.606	-12.286	-14.405	-15.743	-14.405	-13.924	-19.126	-25.643	-21.453	-18.272	-18.373	-21.874	-21.641	-13.409
Lüksemburg	-8.638	-7.952	-9.868	-10.994	-12.373	-12.058	-11.323	-13.575	-14.670	-14.966	-24.415	-19.004	-18.523	-19.323
GKRY	-1.197	-1.675	-2.324	-4.257	-6.155	-8.775	-2.999	-1.370	-1.576	-1.432	-2.208	-2.591	-3.879	-3.743
Malta	-1.882	-2.174	-2.161	-1.902	-2.197	-2.790	-2.237	-2.979	-3.368	-3.666	-3.659	-4.692	-5.034	-4.058
Litvanya	-22.601	-27.635	-24.406	-36.380	-43.727	-41.350	-28.914	-31.967	-25.151	-24.346	-26.248	-31.032	-29.319	-30.009
Hırvatistan	-2.920	-4.316	-4.809	-5.277	-8.130	-6.573	-3.150	-3.739	-8.145	-8.434	-1.903	-5.979	-4.868	-13.068

Kaynak: ITC TradeMap 2023 ve Eurostat 2023 ve Yazarın Hesaplaması.

ÖZGEÇMİŞ

Melike YAKUT

ÖĞRENİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans 2022-2024	Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Antalya
Lisans 2016-2020	Akdeniz Üniversitesi Fen Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Antalya

MESLEKİ VE İDARİ GÖREVLER

Ziraat Mühendisi 2023-Devam Ediyor	Yüksel Tohum Antalya
---------------------------------------	-------------------------